

BORIS GOLEC

**VALVASORJEVA
HIŠA
V KRŠKEM**
napačna in prava



Pisatelj Janez Mencinger je bil kakor glas vpijočega v puščavi, ko je v začetku 20. stoletja s kančkom ironije ugotavljal, da so Krčani po domiselnosti prekosili stare Grke. Mestno hiralnico so namreč brez vseh dokazov razglasili za zadnji dom Janeza Vajkarda Valvasorja (1641–1693) in kranjskemu polihistorju na njenem pročelju leta 1894 odkrili spominsko ploščo. Hiše se je prijelo ime Valvasorjeva in je kot takšna prišla v zavest številnih rodov. Komajda pa je Mencinger mogel slutiti, da v hiši, v kateri je nazadnje prebival in umrl Valvasor, živi prav on. Danes jo skupaj s sosednjo, z njo povezano stavbo poznamo z imenom Mencingerjeva hiša (Cesta krških žrtev 2).

V monografiji so na podlagi analize skopih virov iz domačih in tujih arhivov predstavljene zadnje ugotovitve o historiatu obeh stavb – prave in napačne Valvasorjeve hiše. Z veliko mero zanesljivosti je bilo mogoče odgovoriti tudi na vprašanje, zakaj se je pred poldrugim stoletjem pri razglasitvi Valvasorjeve hiše pripetila »usodna« napaka. Markantno renesančno stavbo (Valvasorjevo nabrežje 4) so namreč v prvi polovici 19. stoletja imeli v lasti prapraneček Janeza Vajkarda Valvasorja in kratek čas celo polihistorjevi neposredni potomci. Južna polovica Mencingerjeve hiše, kjer je Valvasor v resnici umrl, pa je bila v različnih obdobjih last kar treh pomembnih mož: kranjskega polihistorja Valvasorja, nemško pišočega pesnika Anastazija Grüna in slovenskega pisatelja Janeza Mencingerja.



Boris Golec VALVASORJEVA HIŠA V KRŠKEM
– NAPAČNA IN PRAVA

© 2013, Založba ZRC, Zgodovinski inštitut Milka Kosa

Recenzenta dr. Tine Germ, dr. Jure Perovšek, Žiga Zwitter
Jezikovni pregled Eva Blumauer
Prevod povzetka Wolfgang Zitta (nemščina), Manca Gašperšič (angleščina)

Oblikovanje in prelom Brane Vidmar

Izdajatelj Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU
Kulturni dom Krško, enota Mestni muzej Krško
Za izdajatelja Petra Svolfšak
Založnik Založba ZRC, ZRC SAZU
Za založnika Oto Luthar
Glavni urednik Aleš Pogačnik

Tisk Cicero Begunje, d. o. o.
Naklada 300

Izid knjige je podprla Javna agencija za knjigo Republike Slovenije



KULTURNI
D O M
K R Š K O



mestni
muzej
Krško

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

929Valvasor J.V.
930.85(497.4Krško):929Valvasor J.V.

GOLEC, Boris

Valvasorjeva hiša v Krškem - napačna in prava / Boris Golec ;
[prevod povzetka Wolfgang Zitta, Manca Gašperšič]. - Ljubljana :
Založba ZRC, ZRC SAZU, 2013

ISBN 978-961-254-654-0
269888512

Digitalna različica (pdf) je pod pogoji licence CC BY-NC-ND 4.0 prosto dostopna:
<https://doi.org/10.3986/9789612546540>

BORIS GOLEC

VALVASORJEVA HIŠA
V KRŠKEM
– NAPAČNA IN PRAVA

ZGODOVINSKI INŠTITUT MILKA KOSA ZRC SAZU
KULTURNI DOM KRŠKO, ENOTA MESTNI MUZEJ KRŠKO

Ljubljana 2013

KAZALO

Zgodba o dveh Valvasorjevih hišah na kratko	7
O raziskavi – cilji, izhodišča, viri, metode	17
Kako je nastala zmota o polihistorjevi hiši in zakaj t. i. Valvasorjeva hiša ne more biti prava?	37
V kateri hiši je kranjski polihistor dejansko živel in umrl?	79
Viri in literatura	131
Zusammenfassung	139
Summary	143
Kazalo slikovnih prilog	147



Matija Greischer, portret Janeza Vajkarda Valvasorja,
 Die Ehre des Hertzogthums Crain, 1689

ZGODBA O DVEH VALVASORJEVIH HIŠAH NA KRATKO

Spoštovani bralec, ki si vzel v roke tole knjižico, jo prelistal in hitro obupal nad množico podatkov, opomb in razlag. Če te bo zanimala kakšna podrobnost ali če se boš celo namenil prebrati celotno besedilo, boš potreboval dragoceni čas in trdno voljo. A ker teh dveh dandanašnji primanjkuje bolj kot česar koli drugega, ti želim olajšati pot s kratko predstavitvijo vsebine, v kateri boš, tako upam, našel vse poglobitno, kar bi te utegnilo zanimati.

Knjiga o dveh Valvasorjevih hišah je zgodba o neki zmoti in odpravljanju te. Pripoveduje o tem, kako so v 19. stoletju v Krškem za zadnji dom znamenitega kranjskega polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja (1641–1693) razglasili napačno hišo in kaj je temu botrovalo. V nadaljevanju razkriva, v kateri hiši je znanstvenik Valvasor, truden od iskanja resnice, v resnici zatisnil oči. Krško ima tako danes kar dve Valvasorjevi hiši, prvo, napačno, ki jo že peti ali šesti rod imenuje po Valvasorju, in drugo, pravo, znano kot Mencingerjeva, v kateri je dve stoletji za polihistorjem živel in umrl pisatelj Janez Mencinger (1838–1912). In prav ta mož je s svojimi dvomi, ali ima Valvasor spominsko

ploščo na pravi hiši, sto let pozneje spodbudil raziskavo, kje v Krškem se je končala življenjska pot kranjskega polihistorja.

Mencinger, naturalizirani Krčan z Gorenjskega, ki je kot odvetnik vsekar zelo dobro poznal krške razmere, iz objektivnih razlogov pa ni mogel prav veliko vedeti o bolj oddaljeni preteklosti Krškega, je pred dobrim stoletjem v svojih nedokončanih *Meniških spominih* zapisal te z ironijo začinjene besede: »Tretja in za bodočnost najvažnejša krška znamenitost je pa marmorna plošča, ki na hiši z zlatimi črkami oznanjuje: "V tej hiši je umrl Janez Bajkart Valvasor 19. septembra 1693." Ni še dokazano, da je naš slavni povestničar umrl v Krškem. Če je pa res tukaj umrl, bi se vsaj sedem izmed starejših hiš potegovalo za to čast, katero je pred nekaj leti ta spominska plošča tako iznenada in brez natečaja poklonila mestni hiralnici, ki za Valvasorja ni še bila hiralnica.«

Čeprav se zdi, kot da je imel pisatelj pred očmi točno določenih sedem krških hiš, ki bi po starosti in velikosti lahko ustrezale Valvasorjevemu zadnjemu domu, je magično število sedem v resnici uporabil zgolj kot prisposodbo. Nadaljeval je namreč takole: »Sedem grških mest si je prisvajalo rojstni dom divnega Homerja. Da je takrat prebrisana glava na katerikoli hiši tistih sedmih mest vzidati dala marmor z zlatim napisom: "V tej hiši se je rodil Homer dne 1. aprila leta 800 pred Kristusovim rojstvom", koliko bi to bilo koristilo vsemu omikanemu svetu! Ne bi bilo prepira med sedmimi mesti. /.../ Mi Krčani smo prekosili stare Grke; kajti v marmor je vdolbeno, v kateri hiši je umrl Valvasor.«

Mencinger ni mogel vedeti, da sam že dobrih dvajset let domuje v pravi Valvasorjevi hiši, je pa zlahka ugotovil, da sta obe njegovi hiši, ki ju danes poznamo s skupnim imenom Mencingerjeva, doživeli Valvasorjevo kratkotrajno bivanje v Krškem. Za potrditev sklepanja niti niso bili potrebni manjši gradbeni posegi v času Mencingerjevega lastništva – vrtnanje lukenj v debele zidove –, ampak je zadoščal že bežen razgled po prostorih v pritličju. Da pa je kranjski polihistor zatisnil oči prav v eni od teh dveh hiš, v južni, kjer je imel Mencinger odvetniško pisarno, je lahko skoraj dvesto let mlajšemu pisatelju v najboljšem primeru prišepnil le šesti čut.

Ko se je Mencinger leta 1882 preselil v Krško, se je tu že prijemale ne prav

dolgo prej ustvarjeno »izročilo«, da je Janez Vajkard Valvasor živel in umrl v hiši št. 85. Ta vogalna dvokrilna stavba, katere glavni portal z letnico 1609 je vsem naznanjal, da je stavba vsaj v osnovi še starejša od Valvasorja, je v Mencingerjevem času rabila za mestno hiralnico. Dokazov o njeni povezanosti s kranjskim polihistorjem, razumljivo, tako kot danes tudi v 19. stoletju ni bilo. Zato je Mencinger bržkone negodoval in neuspešno oporekal postavitvi spominskega znamenja na njej že leta 1894, ko so ga vzdali, tako kot je pozneje ploščo Valvasorju ironiziral v svojih nedokončanih spominih. Pisati jih je začel pri sedemdesetih, leta 1908, a so bili prvič objavljeni veliko pozneje. Njegov glas proti spominski plošči – glas vpijočega v puščavi – je torej prišel med ljudi z občutno zamudo, in še to tiho, komaj opazno, le v pisani besedi. Medtem pa se je prepričanje o tem, da je bila nekdanja mestna hiralnica res Valvasorjev zadnji dom, utrdilo še za nekaj rodov.

Ko sem konec leta 2006 na Valvasorjevem kolokviju v Krškem predstavil prve argumente, zakaj hiša ne more biti prava in sem kot najverjetnejšo dejansko Valvasorjevo hišo označil južni del Mencingerjeve hiše, sem imel še kako pred očmi te pisateljve tako rekoč svarilne besede: *»Kdor bi čez leta na drugi hiši izklesati dal, da je Valvasor v njej umrl, se izpostavi najhujšemu prekletstvu, kar je po vsej pravici: obče zasmehovanje.«*

Tega sem tvegala tedaj in ga še vedno, a naj bo kakor koli – danes je dokazov o pravi in napačni hiši še precej več. Po večini ne ležijo na dlani, ampak jih je bilo treba s skrbno analizo vseh razpoložljivih podatkov izluščiti, podatke pa prej poiskati v arhivih od Ljubljane do Gradca in Dunaja. V raziskavo sem pritegnil nove vire o pomembnih krških družinah, sistematično obdelal župnijske matične knjige in uporabil druge vire, ki bi lahko kakor koli pripomogli k védenju o posameznih hišah in njihovih lastnikih. V ospredju raziskave sta se znašli dve vprašanji. Prvo, čigava je bila v polihistorjevem času t. i. Valvasorjeva hiša na Valvasorjevem nabrežju, in drugo, kakšen je historiat južne polovice današnje Mencingerjeve hiše, tj. dejanske hiše v lasti kranjskega polihistorja.

Postavlja se vprašanje, zakaj se iskanja prave Valvasorjeve hiše ni lotil že kdo prej in zakaj je iskanje zahtevalo toliko dela in časa. Ni čisto res, da tega

nihče nikoli ne bi poskušal. Prav v letu postavitve spominske plošče (1894) je skušal historiat hiše raziskati neznani avtor prispevka v časniku *Laibacher Zeitung*, najverjetneje zgodovinar prof. Ivan Vrhovec, a je omagal že pri začetku 19. stoletja. Izhajal je namreč iz svojega časa in napačne predpostavke, da je lokacija hiše znana (mestna hiralnica, h. št. 85), predvsem pa so mu manjkali ključni viri, ki so danes dostopni v javnih arhivih.

Ko Valvasor ne bi umrl v Krškem, temveč v rodni Ljubljani, ne bi bilo z določitvijo njegove hiše niti najmanjših težav, tako kot jih ni bilo z ugotavljanjem, katera hiša v naši prestolnici je bila dobro desetletje njegova last in v kateri hiši se je rodil. Toda drugače kot za Ljubljano se za Krško niso ohranile mestne davčne knjige, s katerimi bi lahko povezali poznejše viire, kot so katastri in zemljiška knjiga. Prva popisa hiš v mestu Krško sta šele iz obdobja okoli leta 1750, nastala torej skoraj šestdeset let po polihistorjevi smrti. In teh šest desetletij, za katera nimamo ustreznih virov, je bilo treba premostiti z drugimi viri, s sklepanji in izločanjem, s povezovanjem skromnih podatkov o ljudeh in prostoru.

Naj v nadaljevanju samo na kratko povzamem glavne ugotovitve svoje raziskave. Najprej se bomo pomudili pri napačni Valvasorjevi hiši, ki je danes del prenovljenega kompleksa mestnega muzeja (Valvasorjevo nabrežje št. 4), odprtega za javnost leta 2010. Že leta 2006 sem opozoril, da gre v resnici za dve hiši, šele malo po letu 1800 združeni v eno. Možnost, da bi bila katera od njiju nekoč Valvasorjeva, sem tedaj zavrnil zlasti na podlagi neustrezne lege, ki je bila v nasprotju z navedbami iz Valvasorjeve kupo-prodajne listine.

Že poldrugo stoletje namreč poznamo izvirno listino, ki govori o prodaji neke hiše v Krškem februarja 1693. Kupec je bil Janez Vajkard Valvasor, prodajalca pa mestni svétnik Jakob Vodnik in njegova žena Marija Saloma. Najdragocenejši del listine je stavbni opis: hiša z vrtom stoji med dvema hišama, prav tako z vrtovoma; ena je v lasti mestnega sodnika Janeza Andreja Tunkelsteinerja, druga pa last gospoda Janeza Petra Šveršnika. To je edino trdno izhodišče za ugotavljanje lokacije Valvasorjeve hiše. O njej vemo šele zadnjih nekaj let tudi to, da jo je po polihistorjevi smrti imela v lasti njegova vdova Ana Maksimila, drugič poročena Buset, in jo leta 1706 prodala

nekemu Janezu Krstniku Kamnikarju. Za tega se je izkazalo, da je opravljal službo upravitelja zemljiških gospostev Krško in Šrajbarski turn in bil poročen s sosedovo hčerko Tunkelsteinerjevo.

Valvasorjeva hiša je torej stala med dvema primerljivima hišama v lasti mestne elite, to pa pomeni, da je bilo treba poiskati tri velike hiše z vrtovi. Teh pa od Valvasorjevega časa sem nikoli ni bilo na prostoru današnjega kompleksa mestnega muzeja. Najzgodnejši pisni vir o prostoru kot takem je terezijanski kataster iz okoli leta 1750, ki pove dvoje ključnih stvari. Prvič, da tu druga ob drugi niso stale tri ustrezno velike hiše in da je imela v celotnem uličnem otoku le ena prav majhen vrt. In drugič, samo spodnja od obeh, ki sestavljata današnjo t. i. Valvasorjevo hišo, tj. večja in starejša hiša, obrnjena proti Savi, je bila že tedaj zidana in visoko ocenjena, zgornja pa le navadna lesena hišica. Ugotovitve so torej povsem v nasprotju z nedvoumnimi navedbami v listini o Valvasorjevem nakupu hiše šestdeset let prej.

Na podlagi imen lastnikov iz srede 18. stoletja se je raziskava nadaljevala s spremljanjem njihovih družin v Valvasorjev čas. Neposredne povezave s takratnimi lastniki nisem mogel vzpostaviti, ker se je medtem pri vsaki hiši vsaj dvakrat spremenil priimek lastnikov. Veliko pomembnejše pa je bilo drugo odkritje. Sledenje podatkom o Urbanu Čoklu, okoli leta 1750 lastniku spodnje, velike hiše, sicer upravitelju gospostva Brežice, je v Štajerskem dežel-nem arhivu v Gradcu privedlo do ugotovitve, da je hiša od začetka 18. stoletja dvakrat zamenjala lastnika. Pri tem je ključno, da je bila prodana leta 1701, tj. pet let prej, preden je Valvasorjeva vdova svojo hišo prodala Janezu Krstniku Kamnikarju (!). Ti dve dejstvi se torej izključujeta. Na mestu sosednje hiše, s katero se je hiša v začetku 19. stoletja združila v eno, pa je v Valvasorjevem času v najboljšem primeru stala le lesena hišica, prvič izpričana sredi 18. stole-tja, že tedaj kot stara. Z ugotovljenim historiatom obeh hiš je torej odpadla še zadnja možnost, da bi Valvasorjeva hiša lahko stala na tem prostoru.

A kjer je dim, je navadno tudi ogenj. Da bi razkadili »lažni« dim, je bilo treba odgovoriti na vprašanje, kako je mogoče, da je obveljala za Valvasorjevo hišo prav ta, napačna hiša. Odločitvi o postavitvi plošče na njeno severno pro-čelje so botrovale zmotne informacije, ki jim je v drugi polovici 19. stoletja dal

specifično težo zgodovinar Peter pl. Radics, že takrat in zlasti pozneje največja avtoriteta in referenca za Valvasorjevo življenje in delo. Mladi Radics se je oprl na nepreverjene trditve ljubiteljskega zgodovinarja Antona Jellouschka, najditelja listine o kupo-prodaji Valvasorjeve hiše iz leta 1693. Jellouschek je ob objavi listine leta 1859 brez pridržkov navedel, da se kupo-prodaja nanaša na hišo št. 85, in njenega prodajalca Jakoba Vodnika meni nič tebi nič samovoljno razglasil za prednika pesnika Valentina Vodnika. Povezovanje krških Vodnikov s pesnikom priča o Jellouschkovi brezmejni želji po »ustvarjanju zgodovine«, vendar ni šlo nujno za zavestno prikrojevanje dejstev. Zadnje ugotovitve so namreč pokazale, da je hiša na poseben način vendarle povezana z Valvasorjem, ne sicer z njim osebno, temveč z njegovim sorodstvom in celo potomstvom. Desetletje prej, preden je Jellouschek hišo prvič javno predstavil kot polihistorjevo (1857), je bila stavba kratek čas (1846–1847) last šestih Valvasorjevih prapravnukov, baronov Dienerspergov z Dobrne pri Celju. Podedovali so jo po materinem bratrancu Antonu pl. Hohenwartu, ki jo je imel v lasti dvajset let (1826–1846) in je v njej umrl, sicer pa je tudi sam izhajal iz Valvasorjevega rodu. Bil je namreč polihistorjev prapranečak, prapravnuk Valvasorjevega polbrata Karla.

Krividu za nastanek zgodbe o hiši kot nekdanji Valvasorjevi bi torej lahko pripisali prav pl. Hohenwartu, za katerega se je izkazalo, da je očitno podedoval kar nekaj valvasorjevskega duha. Izpričan je kot ljubiteljski muzealec, ki je imel na svojem domu v Krškem neke vrste zasebni muzej. Hohenwart, sicer krški mitninski nadzornik, je dobro poznal Valvasorjevo delo in je vedel za svoje sorodstvo z njim. Morda je na podlagi videza in lege hiše ter zlasti zaradi letnice 1609 na vhodnem portalu in vogalnem pomolu sklepal, da je kupil nekdanjo hišo svojega znamenitega praprastrica Janeza Vajkarda. Ni izključeno, da je krška okolica Hohenwarta nekoliko napačno razumela, kakor tudi ne, da so Krčani povezali hišo z Valvasorjem šele po Hohenwartovi smrti, ko so bili njeni prehodni lastniki baroni Dienerspergi, polihistorjevi neposredni potomci. In ti so Valvasorja prav tako poznali kot svojega prednika. Prepričanje o hiši št. 85 kot nekdanjem domu kranjskega polihistorja je tako zelo verjetno nastalo, še preden ga je izrazil Anton Jellouschek, ki bi za na

novo ustvarjeno »izročilo« o »Valvasorjevi hiši« lahko izvedel od koga v Krškem. V resnici je šlo le za plod sklepanj in ugibanj Jellouschkovih sodobnikov. V tem kontekstu ne gre prezreti popotnih spominov Henrika Coste, v katerih avtor pri opisu Krškega omenja tako Hohenwarta, ki ga je leta 1838 očitno sam srečal, kot tudi Valvasorja, a ju na noben način ne povezuje. Ko bi bila zavest o Hohenwartovi hiši kot nekdanji Valvasorjevi tedaj res živa, Costi to dejstvo prej ko slej ne bi ušlo. In če sklenemo po Mencingerjevo: Valvasorjeve hiše v Krškem zelo dolgo sploh ni bilo. Iznašli so jo šele nekako sredi 19. stoletja častilci Valvasorjevega dela, toda izbrali so jo na napačnem kraju.

Z izločitvijo napačne hiše in odkrivanjem, zakaj je nastala usodna zmeta, je bil rešen le delček naloge. Ostal je glavni del: poiskati pravo hišo med nekaj več kot sto hišami, kolikor jih je mesto premoglo okoli leta 1750. Njeno iskanje se je ob zelo skopih razpoložljivih virih oprlo na analizo znanih dejstev o Janezu Krstniku Kamnikarju, ki je Valvasorjevo hišo leta 1706 kupil od polihistorjeve vdove, in o lastnikih obeh sosednjih hiš, izpričanih v Valvasorjevi kupni pogodbi iz leta 1693. Glede na njihovo ugotovljeno družbeno vlogo – vsi so pripadali mestni eliti – so morale biti vse tri hiše primerljivo velike in stati nekje v uglednem delu mesta. Na podlagi terezijanskega katastra iz srede 18. stoletja, ki za vse krške hiše navaja letni donos in za veliko večino tudi gradbeno stanje, so se kot najverjetnejše lokacije iskanih treh hiš pokazale hiše, ki še danes stojijo v ravni vrsti ob glavni mestni ulici. Vse so bile namreč zidane (takšna je bila tedaj le vsaka peta krška hiša) in imele visok letni donos, daleč nad mestnim povprečjem. Drugje v mestu sta stali skupaj le še dve primerljivi hiši, za kateri pa je bilo mogoče neizpodbitno dokazati, da ne moreta biti pravi. Skrbna analiza virov je namreč drugo za drugo izločila vse možne kandidatke, ki sicer že po legi in stavbnem stanju niso izpolnjevale vseh pogojev glede na Valvasorjevo kupo-prodajno listino iz leta 1693. Pri izločanju so največ pomagali župnijske matične knjige – na podlagi teh je bilo treba najprej sestaviti genealogije družin lastnikov – in franciscejski kataster iz leta 1825 s prvim natančnim talnim prikazom mesta. Pokazalo se je, da od omenjenih treh velikih zidanih hiš samo ena ustreza vsem kriterijem, da bi nekdanj

lahko bila Valvasorjeva. In to so: lega, velikost, čas nakupa in stan poznejših lastnikov. Janez Vajkard Valvasor je nazadnje živel in umrl v južnem delu današnje Mencingerjeve hiše, združene iz dveh hiš (Cesta krških žrtev št. 2).

Hišo je za svoje stalno bivališče kupila obubožana baronska družina Zetschker (Čečker), in sicer leta 1717, tj. dve leti potem, ko je Krško zapustil gosposčinski upravitelj Janez Krstnik Kamnikar, tisti, ki je leta 1706 od Valvasorjeve vdove kupil nekdanjo polihistorjevo hišo. Zelo pomembno je tudi, da je sosednjo hišo na njeni levi strani pozneje posedovala družina vnučkinje Janeza Andreja Tunkelsteinerja, enega od obeh Valvasorjevih sosedov. Najverjetneje jo je podedovala po svojem stricu ali po njegovem zgodaj umrlem sinu, svojem bratrancu. Poleg tega obe navedeni hiši kakor tudi tretja, desna soseda Zetschkerjeve, sredi 18. stoletja kot edine v Krškem ustrezajo opisu iz Valvasorjevega časa: stojijo druga poleg druge ob glavni ulici, vsaka ima vrt, vse tri so zidane in spadajo med hiše z najvišjim letnim donosom. Katastrska mapa iz leta 1825 razkriva še dodatno podrobnost: vse imajo na zadnji strani prizidek, to pa se ujema z opisom Valvasorjeve hiše iz leta 1694, po katerem je bilo zraven zgrajeno novo poslopje. Ni nepomembno, da so hišo od leta 1717 imeli šestdeset let v lasti baroni Zetschker, sorodniki Valvasorjeve žene, in sicer do smrti zadnjega, barona Franca Ferdinanda, ki je v njej umrl leta 1787.

Nekdanja Valvasorjeva hiša je torej danes ena redkih krških hiš, katerih lastnike poznamo za več kot tristo let nazaj. Kot se je pokazalo ob temeljiti prenovi stavbe v letih 2011 in 2012, je nastala na poznosrednjeveški podlagi in ostala nebitveno spremenjena nekako od srede 17. stoletja. Zidovi, s katerimi so se nedavno ukvarjali konservatorji, so torej natanko tisti, ki so leta 1693 spremljali Valvasorjeve zadnje mesece in njegovo smrt.

Še več, v 19. stoletju sta bila lastnika hiše dva druga pomembna moža – literata Anastazij Grün in Janez Mencinger, ki sicer ne dosejata pomena kranjskega polihistorja, a sta se več kot opazno uveljavila vsak na svojem področju, vsi trije pa so se najboljše znašli s peresom v roki. V last Antona Aleksandra grofa Auersperga, nemško piščočega pesnika Anastasiusa Grüna, sicer politika in gospoda na Šrajbarskem turnu, je hiša prišla leta 1871. Zakaj jo je kupil, lahko za zdaj le ugibamo. V njej vsekakor ni stanoval, zanimivo pa

je, da sta se v Grünovih rokah že prej znašli tudi obe sosednji hiši. Srednja in desna, dve sosedni, sta nato vse do danes obdržali iste lastnike in se združili v eno hišo. Dedič Anastazija Grüna ju je leta 1887 prodal odvetniku in pisatelju Janezu Mencingerju. Čeravno gre za dve ločeni hiši, sta okoli leta 1930 dobili skupno hišno številko 71, danes Cesta krških žrtev št. 2. Kot v posmeh usodi je bil prav Janez Mencinger tisti, ki je oporekal postavitvi Valvasorjeve spominske plošče na pročelje tedanje mestne hiralnice, saj zanjo ni bilo mogoče z ničimer dokazati, da bi imela kar koli skupnega s kranjskim polihistorjem.

Kaj torej storiti zdaj, ko si Mencingerjevo hišo lastita dva zaslužna moža: njeno južno polovico Valvasor, celoto pa Mencinger? Ni dvoma, da je obe hiši skupaj najprimerneje še naprej imenovati Mencingerjeva, tako kot se je skupno ime zanju po pravici uveljavilo. Toda leva hiša, na južni strani, si glede na svojega najpomembnejšega lastnika in na stavbno ohranjenost iz Valvasorjevega oziroma še iz predvalvasorjevega časa zasluži poimenovanje Valvasorjeva hiša. Ob odprtju prenovljene Mencingerjeve hiše 5. marca 2013 je dejansko tudi dobila spominsko znamenje, ki mimoidočega opozarja, da je v njej pred 16. novembrom 1693 umrl znameniti kranjski polihistor. In če hočemo biti pošteni do zgodovine, bi bilo napačno Valvasorjevo hišo na Valvasorjevem nabrežju najprimerneje poimenovati po Antonu pl. Hohenwartu. Današnje podobo ima namreč šele od njegovega časa, poleg tega je bil Hohenwart Valvasorjev sorodnik in prvi krški muzealec, prav v njegovi hiši pa je danes mestni muzej. Od 15. junija 2013 ima tudi ta stavba na pročelju novo spominsko znamenje, dodano prejšnjemu, Valvasorjevemu iz leta 1894. Plošča opozarja tako na Hohenwarta kot na staro zmoto, po kateri naj bi bila hiša Valvasorjev zadnji dom.

Spoštovani bralec, kot si lahko razbral, ima Janez Vajkard Valvasor danes v Krškem kar dve hiši, eno pravo, odkrito nedavno, in drugo, napačno, porojeno v 19. stoletju iz nepotešene želje Krčanov, da kranjski polihistor v njihovem mestu ne bi ostal »brezdomec«. Vrli someščani so mu zato poldrugo stoletje po smrti za poldrugo stoletje odstopili »nadomestni dom«, potem pa po njem poimenovali še savsko nabrežje, ob katerem reprezentativna meščanska hiša stoji. In zdelo se je, da je zgodba s tem za vselej končana, ko

ne bi pred kratkim doživela epiloga, drugačnega od pričakovanj nekaterih, tistih, ki jim ni povšeči, da kar tako počez zametujemo »žlahtno tradicijo«. A vsem, kot vemo, ni nikoli mogoče ustreči. Potešimo zategadelj radovednost drugih, tistih, ki bolj ljubijo resnico kakor slavo. Tebe pa, ki si vztrajal pri branju kratke različice zgodbe in te suha dejstva niso preveč utrudila, nazadnje prijazno vabim, da kdaj prebereš še glavnino pričujoče knjižice, iz katere boš izvedel vse, kar sem podpisani avtor mogel dognati, in tudi, kako sem se do svojih spoznanj dokopal.

O RAZISKAVI – CILJI, IZHODIŠČA, VIRI, METODE

Ko sem pred nekaj leti zavrnil možnost, da bi kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor (1641–1693) lahko umrl v t. i. Valvasorjevi hiši v Krškem, na katere pročelju je od leta 1894 vzdano spominsko znamenje, sem z veliko mero gotovosti zapisal, da je bila polihistorjev zadnji dom poznejša hiša baronov Zetschker, oddaljena nekaj deset metrov od napačne hiše, zdaj južni del t. i. Mencingerjeve hiše. Niti najmanj ne preseneča, da je v 19. stoletju nastala takšna pomota, saj je Krško eno tistih preštevilnih slovenskih mest, katerih arhivi so skoraj v celoti uničeni. Tako kot že naši predhodniki bomo tudi danes zaman iskali mestne davčne registre, ki bi nas brez ovir in dvomov privedli do natančne lokacije iskane hiše in zaporedja njenih lastnikov v stoletjih. Pri iskanju prave Valvasorjeve hiše sem se lahko leta 2006 oprl le na maloštevilne sodobne vire in na mlajše vire o stavbnem fondu mesta. Od sodobnih virov sem imel na voljo listino o kupo-prodaji Valvasorjeve hiše (1693), polihistorjev zapuščinski inventar (1694) in poznejši regist o prodaji hiše (1706) v zapuščinskem inventarju vdovinega drugega moža (1724). Navedeni dokumenti govorijo o prejšnjih in poznejšem lastniku hiše, o njeni kupni vrednosti ter skopo o umestitvi stavbe v prostor: hiša z vrtom in na



Izvirna listina o prodaji Vodnikove hiše v Krškem Janezu Vajkardu Valvasorju, Krško, februar 1693 (ARS, AS 1063, Zbirka listin, a. e. 2742)

novo zgrajenim poslopjem stoji med dvema hišama z vrtovoma, katerih lastnika sta ugledna krška meščana. Takoj je bilo jasno, da t. i. Valvasorjeva hiša na vogalu med Valvasorjevim nabrežjem in Hočevarjevim trgom nika-
kor ne ustreza opisoma v listini o kupo-prodaji ter v polihistorjevem zupu-
ščinskem inventarju. Pri določitvi dejanske Valvasorjeve hiše pa sem se v prvi
vrsti naslonil na podatke o novem lastniku, ki mu je vdova hišo prodala, in
na dejstvo, da viri o tem človeku prenehajo, tik preden so baroni Zetscherjji
leta 1717 kupili hišo, ki jo je brez težav mogoče locirati. Njena lega in velikost
se povsem skladata s podobo Valvasorjeve hiše, kot jo ponuja vsebina ome-
njene listine iz leta 1693. Nepogrešljivi referenci za določitev polihistorjevega

zadnjega doma sta bila dva popisa krških hiš iz srede 18. stoletja, ki za vsako stanovanjsko stavbo navajata gradbeno stanje oziroma letni donos v denarju. Seznama omogočata ustrezne primerjave hiš v mestu in retrogradna sklepanja o stanju pol stoletja prej, ko je v Krškem živela Valvasorjeva družina (1693–1699).¹

Namen pričujoče obravnave je osvetliti napačno in pravo Valvasorjevo hišo v luči vseh dosegljivih podatkov in odpraviti morebitne dileme o tem, katera je prava. V raziskavi so upoštevani novi viri o pomembnih krških družinah, sistematično so bile pregledane župnijske matične knjige in uporabljene drugi viri (arhivski in tiskani), ki lahko kakor koli pripomorejo k vedenju o posameznih hišah in njihovih lastnikih. V ospredju raziskave sta vprašanje, čigava je bila v polihistorjevem času t. i. Valvasorjeva hiša, in historiat v resnici njegove, poznejše Zetschkerjeve hiše. Raziskava se je osredotočila na družine oseb, ki so omenjene v kupo-prodajnih pogodbah (lastnika pred Valvasorjem in po prodaji hiše ter oba soseda), na družine lastnikov tistih hiš v obeh popisih iz srede 18. stoletja, ki bi bile lahko tako ali drugače povezane z Valvasorjem in njegovima sosedoma, ter na znana dejstva o zunanji podobi in lokaciji polihistorjevega doma. Temeljita analiza podatkov o lastnikih krških hiš ter njihovih sorodstvenih in poslovnih vezeh je samo še utrdila prepričanje, da je bila v Valvasorjevih rokah Zetschkerjeva hiša, zdaj južni del t. i. Mencingerjeve hiše, združene iz dveh prvotno samostojnih hiš (Cesta krških žrtev 2). Na drugi strani smo na podlagi ugotovljenih lastnikov prišli do dodatne potrditve, da Valvasor ni mogel biti lastnik t. i. Valvasorjeve hiše (Valvasorjevo nabrežje 4), ki so mu jo pomotoma pripisali v 19. stoletju in je enako kot Mencingerjeva nastala iz dveh hiš.

¹ Ugotovitve, tedaj še delne, sem prvič javno predstavil na kolokviju o Valvasorju 15. decembra 2006 v Krškem. Gl. utemeljitve v: Golec, Valvasorjevi v Krškem, str. 19–24; isti, Neznano in presenetljivo, str. 331–337.

IZHODIŠČE RAZISKAVE – SODOBNI VIRI O VALVASORJEVEM ZADNJEM DOMU V KRŠKEM

Za izhodišče bomo predstavili vsa dejstva, ki jih o Valvasorjevi hiši med letoma 1693 in 1706 (oziroma 1724) sporočajo sodobni viri. Ključnega in najbolj zgovornega, listino zakoncev Vodnik iz februarja 1693 o prodaji njune hiše Valvasorju,² je leta 1857 ali malo prej odkril Anton Jellouschek, ljubiteljski zgodovinar in kustos Muzejskega društva za Kranjsko,³ in listino dve leti pozneje tudi v celoti objavil.⁴

Vsi podatki o stavbi in lastnikih so zajeti v prvem delu listine, katerega prevod se glasi:

»Jaz, Jakob Vodnik, mestni svétnik tukaj v Krškem, in jaz, Marija Saloma, njegova žena, priznavava zase in za vse svoje dediče ter s tem javnim pismom vsakomur naznanjava /.../, da sva svojo lastno hišo s pripadajočim vrtom tukaj v mestu, ki leži med hišama in vrtovoma gospoda Janeza Andreja Tunkelsteinerja, sedanjega mestnega sodnika, in gospoda Janeza Petra Šveršnika, nepreklicno prodala in izročila in jo tudi s tem pismom prodajava in izročava njegovi milosti blagorodnemu gospodu Janezu Vajkardu Valvasorju, baronu na Mediji in Zavrhu, stotniku deželnih stanov v Spodnji četrti vojvodine Kranjske itd. /.../ Narejeno v Krškem, februarja 1693.«⁵

² ARS, AS 1063, Zbirka listin, a. e. 2742, 1693 feb., Krško.

³ Vsebino dotlej povsem neznane listine (*bisher noch ganz unbekannt gewesene Urkunde*) je Jellouschek predstavil na mesečnem srečanju Historičnega društva za Kranjsko 3. septembra 1857 v Ljubljani ([Anonimus], XVI. Monats-Versammlung, str. 115). Do tega »skritega« zapsa me je privedlo sklicevanje nanj v prav tako še nedavno prezrtem podlistku o Valvasorjevi hiši, ki je izšel 18. julija 1894 v časniku *Laibacher Zeitung* (V., Das Sterbehaus Valvasors, str. 1387).

⁴ Jellouschek, Valvasor und Vodnik, str. 40–41.

⁵ »Ich Jacob Vodnikh, Radtsburger alda Zu Gurgfeldt, Vnnd Ich Maria Salome, dessen Ehwürthin, Bekhenen Hiemit für vns, vnnd all Vnßere erben, Vnd Thuen Khundt Jedermöniglichen mit dissen offnen briefff, weme der Zuuernemben fürgebracht wierdet, das wür Zu der Zeit, da wür sollihes Zuthuen, fueg, vnd Maht gehabt, auß Vnsern freÿen willen, Vnßere aigenthumlihe Behaußung sambt Zuegehörigen Gartten Zwischen des Herrn Johan Andree Tunkhelsteiners, Jezigen Stattrichters, dan Herrn Hans Petern Schwerschings Häusern, Vnd Gartten alhie in der Statt gelegen, in einen Aufrihtigen

Listina se torej sklicuje na že prej opravljeno kupo-prodajo in ima samo naravo dokumenta o izročitvi. Besedilo zato ne navaja višine, temveč govori zgolj o plačilu kupnine. Nenavadno je, da je prostor za datum ostal prazen in je naveden le mesec, očitno zato, ker so izstavitelji čakali Valvasorja, ki je bil tedaj najverjetneje še v Ljubljani.⁶ Ko so mu listino izročili, so na pomankljivost v njej pozabili ali pa se je nikomur ni zdelo potrebno odpravljati. Ne nazadnje niso dokumenta niti pečatili.

Pergamentna listina, danes shranjena v Zbirki listin Arhiva Republike Slovenije, je zagotovo identična s tisto, ki jo je imel v rokah Jellouschek, saj je na njej odtisnjen žig kranjskega deželnega muzeja, ko se je ta imenoval še stanovski muzej (*Krainisch Ständisches Museum*). Nekoliko sicer motita

.....
 Ewigen, Vnd Vnwiderreufflichen Khaufft hingeben, vnd Verkhaufft haben: Hingeben, vnd Verkhauffen auh in Crafft dits briefs wissentlich Ihrer Gnaden dem Wallgebahrnen Herrn Herrn Johan Weÿkharden Valuasor Freÿherrn zu Gallenegkh, Vnd Neüdorff, einer Löblichen Landschaft Hauptman in Vntern Viertel des Herzogthumbs Crain etc. Vmb ein Summa gelts, dessen wier Vollständig Vnd ahne abgang Contentiert worden seindt.«

⁶ Valvasor se je 23. februarja 1693 potrjeno zadrževal v Ljubljani, kjer je izdal (nepečateno) listino o prodaji svoje hiše, sklenjeni 10. decembra 1692 (ARS, AS 1063, Zbirka listin, a. e. 2743, 1693 feb. 23., Ljubljana). Istega dne so prodajo hiše potrjevali v ljubljanskem mestnem svetu (objava iz sodnega protokola v: Radics, *Johann Weikhard*, str. 169–170; popravljeni datum prodaje hiše v: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 157 in op. 32 na str. 312). Čeprav bi lahko sklepali, da natančen datum krške listine o nakupu in prodaji, vendar pomotoma z napačno letnico 1692 namesto 1693, razkriva inventar Valvasorjeve zapuščine v Krškem, ki govori o kupnem dogovoru (*Khauffabredt*) za hišo z dne 26. februarja 1692 (!) ter o kupnem pismu (*Khauffbrief*) iz decembra 1692 (ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 131, fasc. LIV, Z–7/I, 16. 1. 1694, pag. 8), ne bo držalo, da je Valvasor kupo-prodajno pogodbo podpisal 26. februarja 1693, a se njen overjeni izvod ni ohranil. Od kod potem »natančen« datum 26. februar, a z napačno letnico 1692? Vse kaže, da se je inventurnemu pisarju mudilo in je zagrešil prepisovalsko napako. Med Valvasorjevimi listinami, izločenimi leta 1700 iz zapuščine njegovega svaka Janeza Jožefa Graffenwegerja (prav tam, šk. 34, fasc. XVII, G–56/III, 29. in 30. 3. 1700, pag. 8), je namreč naveden kupni dogovor (*Kauff's Abredt*) med Valvasorjem in Vodnikom za hišo v Krškem, datiran 26. decembra (!) 1692. Ker je sestavni del tega tudi prošnja (*Pedt Zedl*), enako kot v Valvasorjevem inventarju iz Krškega, ni dvoma, da se je datum 26. nanašal na 26. december 1692, in ne na 26. februar 1693.

Jellouschkova transkripcija, ker se na številnih mestih ne ujema z izvirkom, in omemba treh večjih mestnih pečatov, ki po Jellouschkovih besedah manjkajo (*an welchem die angehängt gewesenenen Sigille fehlen*). V resnici je v besedilu naveden en sam pečat,⁷ pa še tega niso na listino nikoli obesili, kajti te navsezadnje sploh niso overili, ampak je ostala na stopnji nedokončanega dokumenta. Nič tudi ne kaže, da bi nastala dva ali več izvodov iste listine, saj bi ta podatek gotovo zapisali v besedilo. Zanimivo je, da listine, ki bi imela zgolj datum februar 1693, ni med popisanimi listinami v polihistorjevem zapuščinskem inventarju iz začetka leta 1694,⁸ in prav tako ne med Valvasorjevimi listinami, leta 1700 izločenimi iz zapuščine njegovega svaka Janeza Jožefa Graffenwegerja.⁹ Njen regist se je pojavil šele precej pozneje, leta 1724, v zapuščinskem inventarju Janeza Herbarda pl. Buseteta, drugega moža Valvasorjeve žene Ane Maksimile.¹⁰ Zdi se, kot bi nedokončano listino prevzela vdova po Valvasorjevi smrti, potem ko je bila ob inventarizaciji polihistorjeve zapuščine še založena v krški mestni pisarni. Bolj verjetno pa je neoverjeni dokument vendarle imel pri sebi že Valvasor, a ga v njegovi zapuščini niso popisali, ker kot tak ni imel vrednosti in ker je obstajala tudi kupo-prodajna pogodba za hišo.¹¹ Pergamentna listina v Zbirki listin Arhiva Republike Slovenije je tako skoraj brez dvoma identična z listino iz Busetove zapuščine, četudi govori zapuščinski inventar o odpadlem visečem pečatu (*daß Angehängt geweste Insigl Abgängig*).¹²

⁷ Ne najboljše čitljivo mesto »mit deren größern Insigl« je Jellouschek prebral kot: »mit drey grössern Insigl« in konec listine sploh nekoliko modificiral (Jellouschek, Valvasor und Vodnik, str. 41).

⁸ ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 131, fasc. LIV, Z-7/I, 16. 1. 1694, pag. 5–15. Prim. objavi: Radics, *Johann Weikhard*, str. 311–314; Černelič Krošelj (ur.), *Zapuščina*, str. 21–23, 34–36.

⁹ ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 34, fasc. XVII, G-56/III, 29. in 30. 3. 1700; prav tam, šk. 131, fasc. LIV, Z-1, 26. in 27. 3. 1700 (objava: Radics, *Johann Weikhard*, str. 331–333).

¹⁰ Prav tam, šk. 123, fasc. L, W-81, 11. 7. 1724, pag. 31.

¹¹ Gl. op. 6.

¹² ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 123, fasc. L, W-81, zapuščinski inventar Herberta pl. Buseteta, 11. 7. 1724, pag. 31.

V zvezi z Jellouschkovo najdbo listine je neprimerno pomembnejša interpretacija njenega besedila. Ko Anton Jellouschek, ki je listino odkril in objavil, ne bi decidirano zatrjeval, da se kupo-prodaja nanaša na hišo s tedanjo hišno številko 85, in ko zgodovinarji tega podatka ne bi nekritično povzemali, ne da bi ga vsaj skušali preveriti, bi se izognili »usodni« zmoti, ki je leta 1894 privedla do odkritja Valvasorjeve spominske plošče na napačni hiši. Jellouschku gre tako samo zasluga, da je opozoril na najdbo listine in za integralno objavo, sicer pa se je ovekovečil kot avtor zmote oziroma vsaj kot glavni krivec zanjo.¹³

Poznejši podatki o hiši so skopi, a za lociranje zelo pomembni. Več kakor suhi omembi kupo-prodajne pogodbe v dveh inventarjih Valvasorjeve zapuščine (1694, 1700)¹⁴ pove rubrika o nepremičninah v Valvasorjevem zapuščinskem inventarju z dne 16. januarja 1694. Izvemo namreč za kupno vrednost hiše in da so ob njej postavili novo zgradbo: »*Hiša v Krškem skupaj s pripadajočim vrtom, kupljena za 800 goldinarjev kranjske veljave od gospoda Jakoba Vodnika, zraven je postavljena nova zgradba.*«¹⁵ Glede na dikcijo bi sklepali, da so novo poslopje zgradili šele nedavno, že ko je bil lastnik Valvasor. Zapuščinski inventar ne razkrije, čemu je bilo namenjeno, številni predmeti, prineseni z Bogenšperka, pa dajejo slutiti, da je Valvasor stavbo potreboval tudi za skladiščenje svojih stvari, denimo raznih matematičnih in drugih instrumentov.

Polihistor ob smrti ni premogel nobene druge nepremične lastnine, a če bi se kljub temu pojavil dvom o tem, ali je vdova Ana Maksimila leta 1706

¹³ O tem v poglavju »Kako je nastala zmota o polihistorjevi hiši in zakaj t. i. Valvasorjeva hiša ne more biti prava?«. Prim. Golec, Neprava Valvasorjeva hiša, str. 88.

¹⁴ ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 131, fasc. LIV, Z-7/I, 16. i. 1694, pag. 8; šk. 34, fasc. XVII, G-56/III, 29. in 30. 3. 1700, pag. 8.

¹⁵ »Ein hauß alda zu Gurgfeldt mit sambt dem Zuegehörigen Gartten so Pro acht Hundert Gulden Cranerischer wehr: Von dem Herrn Jacoben Vodnikh erkhaufft, dabey ein Neües gebey aufgericht worden« (ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 131, fasc. LIV, Z-7/I, 16. i. 1694, pag. 2). Prim. objavi: Radics, *Johann Weikhard*, str. 310; Černelič Krošelj (ur.), *Zapuščina*, str. 19, 33). – P. Radics (prav tam) je kranjsko veljavo preračunal v nemško, po tej pa bi kupnina znašala 675 goldinarjev.

res prodala to hišo in ne katere druge, razblini še zadnje dilemo regist v zapuščinskem inventarju njenega drugega moža, Janeza Herbarda pl. Buseta, datiran 11. julija 1724 na Gracarjevem turnu, že nekaj let po njeni smrti. V inventarju je namreč jasno povedano, da je Ana Maksimila prodala hišo, ki jo kupil (njen prvi soprog) Janez Vajkard Valvasor:

»Pergamentno kupno pismo, ki sta ga Jakob Vodnik, mestni svétnik v Krškem, in njegova žena Marija Saloma izstavila gospodu Janezu Vajkardu baronu Valvasorju za kupljeno hišo v Krškem, datirano februarja 1693; manjka viseči pečat. Zraven je tudi kupna pogodba za omenjeno hišo in vrt, sklenjena med gospo Ano Maksimilo pl. Buset, rojeno baronico Zetschker, in Janezom Krstnikom Kamnikarjem 22. novembra 1706.«¹⁶

Do tod, dobrih trinajst let po Valvasorjevi smrti, je torej lastništvo hiše neizpodbitno potrjeno z viri, toda za zanesljivo identifikacijo lokacije so podatki iz tega časa preskopi. Povedo nam namreč le, da je morala biti Valvasorjeva hiša – glede na kupno vrednost – velika, da sta bila ob njej vrt in na novo zgrajena stavba in da je stala med hišama in vrtovoma dveh hiš, od katerih je ena leta 1693 pripadala takratnemu mestnemu sodniku. Podatki, od koga je Valvasor hišo kupil, imajo za ugotavljanje same lege le dopolnilno uporabno vrednost in osvetljujejo zlasti socialni kontekst. Hiša spada torej med velike in stoji med dvema prejkone primerljivima hišama nekje v ugle-dnem delu mesta. Toda kje? Ključen za razvozlanje, za katero lokacijo gre, bo podatek o tem, komu je vdova hišo prodala.

Ker je prodaja hiše Janezu Krstniku Kamnikarju jeseni 1706 znana šele

¹⁶ ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 123, fasc. L, W–81, zapuščinski inventar Herberta pl. Buseta, 11. 7. 1724, pag. 31–32): »No. 30 Ein auf Pergamen Geschribener Kauffbrieff von Jacoben Vodnikh Rathsburgern zu Gurkhfeldt vndt dessen Eherwürrthin Maria Sallomee Außgehendt. Vndt an dem Herrn Johann Weykhardten Valuaßor Freyherrn. Wegen der erkhaufft: zu Gurkhfeldt gelegenen Behausung Lauttendt. Datirt den Februarÿ Anno 1693. Worbey daß Anhängt geweste Insigl Abgängig. Dabeÿ auch der Zwischen der Frauen Anna Maximilla von Wusseth Gebohrne Zetschsckherin Freÿin dan Johann Baptista Kamnikhar vmb besagtes Hauß vnd Gartten Geschlossene Kauffs Contract De Däto 22ten 9ber Ao. 1706 Zufindten.«

nekaj let, bi se morali morebitni raziskovalci lokacije Valvasorjeve hiše predtem zadovoljiti zgolj z listino o kupo-prodaji iz leta 1693 (objavljeno 1859) in s podatki o hiši in njeni vrednosti iz polihistorjevega zapuščinskega inventarja leto pozneje (objavljenega 1910). Odločilno za ugotavljanje lokacije in historiat Valvasorjeve hiše je bilo torej poznavanje poznejše usode polihistorjeve vdove Ane Maksimile. Valvasorjeva biografina Peter pl. Radics in Branko Reisp se s tem vprašanjem nista ukvarjala,¹⁷ vdovina vnovična poroka je ostala neznanka, prav tako njena smrt na Gracarjevem turnu pod Gorjanci med letoma 1713 in 1716.¹⁸ Premik bi bil mogoč šele potem, ko je Majda Smole v *Graščinah na nekdanjem Kranjskem* (1982) objavila podatek, da je Ana Maksimila baronica Valvasor, rojena Zetschker, leta 1697 sklenila kupno pogodbo za двореc Pleterje pri Bučki.¹⁹ Smoletova je podatek črpala iz zapuščinskega inventarja Janeza Herbarda pl. Buseta,²⁰ vira, ki se je pokazal kot zlata jama za našo problematiko, a šele leta 2006. Ne le da je odkril vdovino usodo ter njeno prodajo Valvasorjeve hiše v Krškem, ampak je vnovič prinesel na površje tudi ime polihistorjeve pozabljenе najmlajše hčerke Regine Konstancije (ok. 1690–1755), za katero se je izkazalo, da ima edina od njegovih številnih otrok še danes živeče razvejeno potomstvo.²¹

¹⁷ Prim. Radics, *Johann Weikhard*, str. 242–252, 346; Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 267–279.

¹⁸ Ker se ni ohranila mrliška matična knjiga župnije Šentjerneje iz tega časa, smrti Ane Maksimile tudi ni v zbirki genealoških podatkov o kranjskem plemstvu L. Schiviza von Schivizhoffna, objavljeni leta 1905 (Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel*).

¹⁹ Smole, *Graščine*, str. 352. – B. Reisp je podatek upošteval v svojih poznejših prispevkih oziroma dopolnitvah k Valvasorjevemu življenjepisu (*Gradovi dežele Kranjske*, str. 165; *Dosedanje raziskave*, str. 26) in me je nanj prijazno opozoril decembra 2006, ko sem se lotil obravnave Valvasorjeve družine v Krškem, ni pa sam uporabil vira, na katerega se je Smoletova sklicevala.

²⁰ ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 123, fasc. L, W–81, II. 7. 1724, pag. 24–25.

²¹ Ime Regine Konstancije, poročene pl. Wernegk in pl. Dienersperg, sicer ni bilo neznano, saj je navedeno v rodovniku rodbine Valvasor, objavljenem leta 1894 v dunajski genealoški reviji *Adler*, toda kot po čudežu sta ga prezrla oba Valvasorjeva življenjepisca P. Radics in B. Reisp, čeprav sta objavo poznala in citirala (Golec, Valvasorjevo neznano

UPORABLJENI MLAJŠI VIRI IN METODE ZA RAZVOZLANJE UGANKE O HIŠI

Ko je neznani pisec kratkega prispevka o Valvasorjevi hiši v Krškem, objavljena 18. julija 1894 v časniku *Laibacher Zeitung*, zapisal, da iz razpoložljivih spisov ni mogoče ugotoviti, kdo je bil lastnik po polihistorjevi smrti in kdo vse v celotnem 18. stoletju, je sicer mislil na hišo, ki je tisto leto dobila spominjsko ploščo in s tem »uradno« postala Valvasorjev zadnji dom.²² Toda rezultati bi bili tedaj nebitveno drugačni, tudi če bi se raziskave lotil »od spodaj«, na podlagi podatkov v listini o kupo-prodaji iz leta 1693. Krški mestni arhiv, v katerem so hranili staro zemljiško knjigo, vodeno od sedemdesetih let 18. stoletja, in mestne davčne registre, ki so segali v začetno dobo mesta in bi bili danes temeljni vir za ugotavljanje posestnih sprememb, je namreč izgubljen domala v celoti.²³ Raziskovalci krške preteklosti so zato tem bolj odvisni od gradiva drugih ustvarjalcev; ti so imeli sedež v samem mestu (župnija Leskovec oziroma Krško in kapucinski samostan), v neposredni bližini (gospostvi Krško in Šrajbarski turn), v Ljubljani kot deželni prestolnici (višja upravna, sodna in finančna oblastva) ter drugod, zlasti v Gradcu (notranje-avstrijski centralni organi).

Za našo raziskavo so temeljni tisti viri, ki govorijo o hišah, posesti in posestnikih (urbarji, davčni registri, katastri, zemljiška knjiga) ter mestnem prebivalstvu (župnijske matične knjige, zapisniki duš). Ker niso na voljo davčni registri kot primarni vir za posestne spremembe, moramo v raziskavo

.....
potomstvo (1. del), str. 360). O celotnem Valvasorjevem potomstvu do danes gl. Golec, Valvasorjevo neznano potomstvo, 1.–3. del.

²² V., Das Sterbehaus Valvasors, str. 1387.

²³ Nekaj pomembnejših dokumentov je sredi 19. stoletja prevzel kranjski deželni muzej in so danes večinoma v t. i. zbirki Collectanea (ARS, AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško). Po poročilu Franca von Hermannsthala iz leta 1860 je bil mestni arhiv že tedaj skoraj povsem uničen, omenjeni pa so danes pogrešani letni računi in zapisniki mestnega sveta, ki naj bi segali še v 15. stoletje in naj bi jih zaradi zgodovinske pomembnosti iz arhiva izločili (Dimitz, Vereins-Nachrichten, str. 22). Prim. tudi Lapajne, *Krško in Krčani*, str. 44–45.

pritegniti vse razpoložljive vire in podatke, povezane s hišnim fondom mesta in z družinami lastnikov treh hiš, navedenih v listini iz leta 1693. Imamo namreč nekaj podatkov o legi in velikosti Valvasorjeve hiše, znani so ime njenega prejšnjega lastnika (do 1693), prav tako ime kupca, ki je sledil Valvasorjevi vdovi (1706), in tudi imeni lastnikov obeh sosednjih hiš (1693). Najteže se je prebijati skozi polstoletno obdobje do nastanka terezijanskega katastra sredi 18. stoletja, ki vsebuje prve ohranjene popise hiš kot takih.²⁴ Katastrski operat za Krško je k sreči zgovornejši kot operati za večino drugih kranjskih mest, saj so v njem ne le podatki o letnem donosu od hiš (1752), ampak tudi tri leta starejši popis (1749), v katerem je na kratko opredeljeno stanje stavb (lesena hiša, lesena hišica, lesena kajža, napol zidana hiša, zidana hiša, zidana hišica).²⁵ Kombinacija podatkov iz obeh popisov, ki seveda vsebujeta tudi imena lastnikov, starejši popis pa poleg tega še njihov poklic oziroma stan, omogoča jasen vpogled v posestno-socialno strukturo mesta. Priimkov lastnikov treh sosednjih hiš iz leta 1693 – Vodnik (priimek Valvasorjevega predhodnika), Tunkelsteiner in Šveršnik (rodbinski imeni obeh sosedov) – zdaj, dobrega pol stoletja pozneje, sicer ni več med priimki lastnikov. Prav tako bomo zaman iskali priimek Kamnikar, kot se je imenoval kupec Valvasorjeve hiše (1706). Toda že na podlagi drugih podatkov obeh popisov (1749 in 1752) so mogoča sklepanja, katere tri hiše v popisih bi – glede na stavbni material, donosnost in stan lastnikov – lahko bile identične s tremi meščanskimi hišami z vrtovi, o katerih govori listina iz leta 1693. Glavni problem za lociranje stavb v prostoru je, da imamo iz srede 18. stoletja zgolj opise hiš in da lahko samo sklepamo na enako fizično zaporedje stavb, kot si sledijo v obeh popisih. Najzgodnejši vir o tem, kje natanko je stala kakšna hiša in

²⁴ Iz starejše dobe imamo sicer dva popisa plačnikov dvornega činža iz let 1570 in 1575 ter dva seznama pustot, nastala leta 1655 in 1677. ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII-4, urbar gospostva Krško 1570, pag. 481–519; AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, urbar gospostva Krško 1575, s. p., Hernach volgen die Hofzinss etc.; AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII-8, 25. 8. 1655, s. d. 1677 (Specification B).

²⁵ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749; No. 7, 13. 6. 1752. Prim. Golec, Zemljiški katastri, str. 297–298.

kdo je bil tedaj njen lastnik, je šele precej mlajši franciscejski kataster iz leta 1825 s prvim natančnim tlorisom in parcelnimi številkami;²⁶ te so pozneje prenesli tudi v zemljiško knjigo in so v osnovi enake še danes.²⁷ Prva naloga, ki se je sprva zdela skoraj prezahtevna, je torej bila povezati stanje iz leta 1825 s popisi iz srede 18. stoletja.

Kot ključni za trdno umestitev posamezne hiše v prostor se je nazadnje pokazal tretji popis v terezijanskem katastru, štiftni register iz leta 1756.²⁸ Zaporedne številke posestnih enot (hiš) v tem registru se rahlo razlikujejo od tistih v prejšnjih dveh katastrskih popisih, toda zaporedje je enako. Še več, primerjava z dvema mlajšima viroma je razkrila, da so posestne enote v registru oštevilčene z rektifikacijskimi številkami, ki so se obdržale vse do nastavitve sedanje, t. i. nove zemljiške knjige v 80-ih letih 19. stoletja. Na možnost, da so rektifikacijske številke v 19. stoletju enake številkam v štiftnem registru iz leta 1756 (v tem se sicer izrecno ne imenujejo rektifikacijske), je kazala že t. i. stara zemljiška knjiga mesta Krško, nastala okoli leta 1822.²⁹ Pri vsakem zemljiškoknjižnem vložku (posestni enoti) sta namreč navedeni starejša rektifikacijska in mlajša urbarialna številka. Ker pa je med zemljiško knjigo in štiftnim registrom približno 65 let časovne razlike, je bilo treba najprej empirično potrditi pravilnost takšnega sklepanja. Pri tem so veliko pomagali starejši podatki zemljiške knjige – ti segajo za posamezne vložke še do

²⁶ ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 84, k. o. Krško.

²⁷ Okrajno sodišče v Krškem, Zemljiška knjiga, k. o. Krško.

²⁸ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 8, štiftni register 1756.

²⁹ ZAC, ZAC/1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 1994 in 1995, Grundbuch der Stadt Gurkfeld. – Začetka vodenja knjige ni mogoče postaviti pred sredo novembra 1821, bolj verjetno pa so jo nastavili šele naslednje leto, in sicer na podlagi starejše, danes izgubljene knjige. Pri bremenih posameznih zemljiškoknjižnih vložkov (posestnih enot) srečamo sklicevanje na predhodnico zemljiške knjige, imenovano »stara zemljiška knjiga« (aus dem alten Grundbuche). Pri posestnih enotah, ki jih je v knjigo vpisala začetna roka, sta najmlajši pogodbi, na kateri se sklicuje, datirani 3. oktobra 1821 (knj. 1994, pag. 329) in 10. novembra 1821 (pag. 547). Od dokumentov, navedenih v poznejših vpisih, pa ima najzgodnejši datum 9. oktober 1820, (pag. 727), a so vpisi vedno nastali z zamikom, včasih tudi večletnim. Datume samih vpisov so v knjigo zapisovali šele od začetka leta 1830.

obdobja med štiftnim registrom (1756), ko mesto še ni imelo hišnih števil, in staro zemljiško knjigo trdno referenco – seznam krških posestnikov iz leta 1813, shranjen v arhivskem fondu Gospostvo Šrajbarski turn.³¹ Pod ta gospodarski sedež sta namreč leta 1795 prišla mestna uprava in sodstvo, in sicer s t. i. municipalizacijo, podreditvijo dotlej deželno knežjega mesta gospostvu.³² Omenjeni seznam vsebuje imena takratnih posestnikov s hišno in rektifikacijsko številko (!) in je tako najzgodnejši vir, ki povezuje obe številki. S pomočjo drugih virov (matičnih knjig, zapisnikov duš, franciscejskega katastra in zemljiške knjige) smo po hišnih številkah sledili posestnikom in stanovalcem hiš vse do leta 1756 in potrdili, da se rektifikacijske številke odtlej resnično niso spreminjale. Ne glede na vse spremembe lastništva in hišnih števil so ostajale enake približno 130 let, do odprave teh ob nastavitvi nove zemljiške knjige.³³ Pomenijo torej zanesljivo referenco za spremljanje posesti in njenih lastnikov od naših dni vse do srede 18. stoletja: neposredno do štiftnega registra iz leta 1756 in brez težav še nekaj let nazaj, do obeh popisov hiš iz let 1752 in 1749.

Primerjava stanja sredi 18. stoletja s tistim na franciscejski katastrski mapi iz leta 1825 je potrdila pričakovanja, da se morfološka zasnova mesta – parcelacija – v vmesnem času skoraj ni spremenila. Nove hiše so polnile praznine oziroma t. i. pustote, ki so nastale zlasti v 17. stoletju v procesu praznjenja gospodarsko oslabelega mesta, nekaj hiš iz srede 18. stoletja pa je do nastanka franciscejske katastrske mape tudi izginilo. Gledano v celoti se je število hiš komajda povečalo – s 108 po prvem katastru leta 1752³⁴ na 115 po drugem leta

1784–1812, R 1812–1837, P 1771–1783, P 1784–1816, P 1816–1867, M 1771–1784, M 1784–1818, M 1818–1841; prav tam, Statusi animarum, fasc. 1, status animarum 1792–1804.

³¹ ARS, AS 785, Gospostvo Šrajbarski turn, fasc. 61, Civitatensia, Civitatensia-računi, Liquidations Ausweis etc., 9. 8. 1813.

³² Žontar, *Struktura uprave*, str. 113.

³³ V zemljiškoknjizne vložke nove zemljiške knjige, nastavljene leta 1885, so iz stare zemljiške knjige prenesli tako urbarialne kot rektifikacijske številke (Okrajno sodišče v Krškem, Zemljiška knjiga, k. o. Krško).

³⁴ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 7, 13. 6. 1752.

1825.³⁵ Neprimerno večje razlike se kažejo v stavbni podobi, saj se je Krško v teh dobrih sedmih desetletjih preobrazilo iz po večini lesenega mesta v pretežno zidanega.³⁶

Pri stavbnem fondu ni bilo korenitih sprememb niti med koncem 17. stoletja, ko je v mestu prebivala Valvasorjeva družina, in sredo 18. stoletja, iz katere imamo dobro dokumentirano posestno-stavbno stanje. Mesto je ob nastanku terezijanskega katastra verjetno štelo nekaj več zidanih hiš kakor pol stoletja prej, Krško je demografsko še vedno stagniralo, v stavbni fond kot tak pa ni posegla nobena naravna ali druga nesreča večjega obsega. O tem ni dvoma, saj je življenje mesta dovolj dobro dokumentirano z gradivom višjih oblastev, zlasti vicedomskega urada v Ljubljani (ukinjenega 1747). Ta je bil pristojen tako za deželnoknežje mesto kot za leskovško-krško župnijo pod patronatom deželnega kneza,³⁷ tako da današnjim raziskovalcem ni mogla ostati skrita nobena večja katastrofa. Edini večji požar je izbruhnil leta 1738 in v skrajnem severnem, zgornjem koncu Krškega upepelil župnišče z ducatom bližnjih hiš,³⁸ ki so jih do nastanka terezijanskega katastra sredi stoletja po večini že postavili na novo. Deloma je zunanjo podobo mesta spremenila še Sava. O njej sodobni viri poročajo, da je odnašala zemljo in odnesla tudi kakšno hišico ob rečnem bregu.³⁹ Žal ne poznamo vedut Krškega iz 18. stoletja, da bi jih lahko primerjali s tremi Valvasorjevimi vedutami iz zadnje četr-

³⁵ ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 84, k. o. Krško, zapisnik stavbnih parcel, 20. 4. 1825.

³⁶ Prim. razmerje zidanih in lesenih stavb: za leto 1749 Golec, Zemljiški katastri, str. 297–298; za leto 1825 ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 84, k. o. Krško, mapni list V.

³⁷ Prim. gradivo o Krškem: za mesto: ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, G VIII; za župnijo: šk. 12, I/7, G IV; šk. 14, I/8, G IX; šk. 16, I/10, G XIII; šk. 18, I/11, G XVIII; šk. 20, I/12, G XXVII. Za cerkvene zadeve prim. regeste v: Smole, *Vicedomski urad*, str. 34–38, 79–97, 161–171, 216–220, 267–300.

³⁸ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 14, I/8, lit. G–3, 3/27, 26. 4. 1739, 3/28, 3. 8. 1739; lit. G–4, 4/1, 24. 12. 1745, 4/2, 24. 12. 1745. Prim. Smole, *Vicedomski urad*, str. 93.

³⁹ Neposredno poročilo o odplavljeni hiši imamo iz srede 18. stoletja. V popisu hiš z začetka leta 1749 je še navedena lesena hišica z vrtom v lasti kovača Jožefa Bobka, ki je stala v zgornjem delu mesta, nekje blizu župnišča, tri leta mlajši popis iz leta 1752 pa pravi, da jo je skupaj z zemljiščem odnesla Sava: »ist von Saustrohme völlig sambt dem

tine 17. stoletja – s skico (1678/79) in obema bakrorezoma (1679 in 1689).⁴⁰ A če Valvasorjeve vedute postavimo ob bok Žerovčevi karti toka Save (1807)⁴¹ in prvi katastrski mapi (1825),⁴² ni opaziti večjih razlik, le da je medtem izginila gruča manjših hiš med savskim nabrežjem in današnjim Hočevrjevem trgom.⁴³ Vendar med temi slabimi hišami in hišicami, ki jih razen ene, stoječe ob samem trgu, že leta 1749 ni bilo več,⁴⁴ res ne gre iskati nekdanjega doma kranjskega polihistorja, velike hiše med dvema primerljivima meščanskima domovoma.

Terezijanski kataster za Kranjsko kot ključni in referenčni vir za posestno podobo Krškega v 18. stoletju je bilo mogoče uporabljati za raziskovalne

grundt weggeschwemet worden« (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749; No. 7, 13. 6. 1752).

⁴⁰ Valvasor, *Topografija Kranjske 1678–1679*, št. 95; isti, *Topographia Ducatus*, št. 84; isti, *Die Ehre XI*, str. 235.

⁴¹ ARS, AS 1068, Zbirka načrtov, 2/186.

⁴² ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 84, k. o. Krško, mapni list V.

⁴³ Glede na to, da sta trdni referenci – zvonika cerkve sv. Janeza Evangelista in špitalske cerkve sv. Duha – postavljena na vseh treh Valvasorjevih upodobitvah za gručo hiš, ni dvoma, kje naj bi hiše stale. Valvasorjev prikaz Krškega je po mnenju nekaterih strokovnjakov sicer le shematičen, s precej napakami in zato ne najbolj verodostojen; to velja še posebej za lokaciji cerkve sv. Rozalije in pristajališča savskega broda (Šebek, *Nekaj razmišljanj*, str. 107, 113).

⁴⁴ Bržčas je bila ta skupina hiš po večini ali v celoti podložna krškemu zorničnemu beneficiju. V terezijanskem katastru je namreč okoli leta 1750 popisanih 15 ošetarjev (*Hoff=Stötter zu Gurgfeldt*), ki so nekoč pripadali beneficiju, »zdej pa jih je deloma odplavila voda, deloma pa so opusteli«: »anjetzo aber theils von wasser weggeschwömet, theils verödet worden« (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 103, RDA, N 16, No. 2, urbarski izvleček, s. d.). Pod mestno jurisdikcijo je tedaj spadala le ena pozneje propadla hiša, in sicer zidana hiša vdove Frančiške Niklaver z znatnim letnim donosom 8 goldinarjev (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749; No. 7, 13. 6. 1752). Glede na zaporedje popisanih hiš je stala v prostoru med Čoklovo hišo z rektifikacijsko številko 66 (tj. napačno Valvasorjevo hišo, danes Valvasorjevo nabrežje 4) in mitninsko hišo z rekt. št. 68 (danes Valvasorjevo nabrežje 5b), torej nekje na vzhodnem robu trga. Leta 1756 je še popisana z rekt. št. 67 (prav tam, No. 8, štiftni register 1756), leta 1813 pa je pod isto rektifikacijsko številko navedeno zgolj pogorišče Franca Niklaverja (ARS, AS 785, Gospodstvo Šrajbarski turn, fasc. 61, Civitatensia, Civitatensia-računi, Liquidations Ausweis etc., 9. 8. 1813). Hiša je morala pogoreti še pred prvim hišnim oštevilčenjem leta 1771.



*Krško po Valvasorjevi Topografiji Kranjske iz leta 1679
(Valvasor, Topographia Ducatus, št. 84)*

namene šele od srede 20. stoletja, ko ga je ljubljansko okrožno sodišče izročilo osrednjemu slovenskemu arhivu (1948),⁴⁵ raziskovalci preteklosti Krškega in Valvasorjeve hiše pa bi lahko že veliko prej segli po gradivu krškega župnijskega arhiva. A tudi če se je kdo lotil matičnih knjig, je brez opore v katastru in drugem mlajšem gradivu moral hitro odnehati. Enako kot danes so bile namreč že v začetku 20. stoletja dobro ohranjene samo krstne matice, ki sežejo brez vrzeli do leta 1670 in torej zajamejo še krst zadnjega Valvasorjevega otroka (1693). Poročne matične knjige se začenjajo leta 1713, najstarejša ohranjena mrliška pa šele leta 1771, zato tudi ne poznamo datuma Valvasorjeve smrti ali pokopa.⁴⁶ Če je kdo pred nami iskal v maticah podatke

⁴⁵ Kološa (gl. ur.), *Vodnik po fondih I*, str. 388. – O uporabi terezijanskega katastra v raziskovalne namene Golec, *Zemljiški katastri*, I. del, str. 284.

⁴⁶ O krških matičnih knjigah v začetku 20. stoletja prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel*, str. 303–304. O današnjem stanju gl. Krampač, *Vodnik*, str. 49; prim. op. 30. O Valvasorjevi smrti in pokopu Golec, *Valvasorjevi v Krškem*, str. 28–32; isti, *Neznano in presenetljivo*, str. 338–344.

o Valvasorjevi družini, je v krstni matici opazil, da se polihistorjeva žena in hčerka štirikrat pojavita kot krstni botri (med 1696 in 1699),⁴⁷ nato pa se je za obema baronicama izgubila vsaka sled. Tudi sledenje Valvasorjevim sosedom Tunkelsteinerjem in Šveršnikom se je končalo v slepi ulici.

Iz ključnega 18. stoletja, v katerem bi morali izslediti lokacijo treh sosednjih hiš ali vsaj usode njihovih stanovalcev, so bili torej dolgo na voljo le skopi viri, za odločilno prvo polovico stoletja skoraj samo matične knjige. Možnosti za raziskave so se občutno povečale šele po prevzemu terezijanskega katastra v arhiv in potem, ko so v 20. stoletju postali raziskovalec širše dostopni zapuščinski inventarji in testamenti deželnega sodišča v Ljubljani.⁴⁸ Gre za popise zapuščin in oporoke tistih (privilegiranih) oseb, ki so spadale pod ograjno sodišče in ne pod sodne instance zemljiških gospodstev in mest. Tri inventarje polihistorjeve zapuščine (1694 in 1700) in inventarje nekaterih starejših članov Valvasorjeve rodbine je sicer uporabljal že Peter Radics, ki jih je najpozneje v začetku 20. stoletja izbrskal še pri takratnem deželnem sodišču in je nekatere pomembnejše objavil v svoji drugi monografiji o Valvasorju (1910).⁴⁹ Prav tako je v arhivu sodišča poiskal testamente Valvasorjevega

⁴⁷ Golec, Valvasorjevi v Krškem, str. 21. – Valvasorjevo ženo in hčerko kot krstni botri sem po naključju odkril že leta 1991 in podatke malo pozneje sporočil B. Reispu, a jih ni nikoli uporabil. Ko pa sem leta 1994 vzel za temo svoje magistrske naloge prebivalstvo dolenskih mest, mi je takratni krški župnik g. Ivan Lovše prijazno dovolil, da sem si starejše matične knjige lahko kopiral. Prav zaradi podatkov o krstnih botrah sem se v začetku decembra 2006 po daljšem oklevanju odzval vabilu Valvasorjevega raziskovalnega centra v Krškem, naj sodelujem na bližajočem se kolokviju o Valvasorju. Ker sem imel toliko gradiva že zbranega in obdelanega, sem se lotil še vprašanja lokacije Valvasorjeve hiše, sicer brez vsakršnega upanja na uspeh, a me je gradivo privedlo do presenetljivih ugotovitev. Na kolokviju 15. decembra 2006 sem že lahko z gotovostjo zatrdil, da spominska plošča ni vzdana na pročelje prave hiše in da je polihistorjev najverjetnejši zadnji dom južni del t. i. Mencingerjeve hiše.

⁴⁸ Zbirko zapuščinskih inventarjev je osrednji slovenski arhiv prevzel od okrožnega sodišča v Ljubljani leta 1937 (Kološa (gl. ur.), *Vodnik po fondih II*, str. 119), arhivski popis pa je iz časa po 2. svetovni vojni. Leta 1948 je sodišče izročilo arhivu tudi zbirko testamentov z že izdelanimi popisi (gl. prav tam).

⁴⁹ Objava zapuščinskih inventarjev Janeza Vajkarda Valvasorja, Radics, *Johann Weikhard*, str. 310–333; delna objava inventarja njegove matere Ane Marije (1657): prav tam, str. 41–48.

sorodstva,⁵⁰ med katerimi pa ni ne polihistorjevega testamenta ne zadnje volje njegove žene.

Prav zapuščinski inventarji in testamenti so se končno pokazali kot hranišča ključnih podatkov tako o napačni kot o pravi Valvasorjevi hiši. Kot je bilo rečeno, je dal spodbudo za raziskavo o njiju objavljeni podatek Majde Smole o zapuščinskem inventarju drugega moža Valvasorjeve vdove. Ker dotlej ni bilo znano, da se je Ana Maksimila ponovno poročila in s kom, je inventar kot vir tako dolgo ostal neizrabljen. V njem je zapisan ključni podatek o tem, komu je Ana Maksimila hišo leta 1706 prodala – Janezu Krstniku Kamnikarju. V nadaljevanju sem najprej iskal morebitne zapuščinske inventarje in teste članov krških družin Kamnikar, Tunkelsteiner, Šveršnik in Vodnik, a brez uspeha. Sledilo je sistematično pregledovanje inventarjev in testamentov redkih drugih Krčanov (plemičev in uradnikov), ki je kmalu navrglo ključne podatke o pravi Valvasorjevi hiši. To gradivo me je pripeljalo tudi čez deželno mejo na Štajersko, do matičnih knjig župnije Brežice in gradiva štajerske deželne pravde v Gradcu. Šele tamkajšnji viri so odstrli zadnje tančice nad napačno Valvasorjevo hišo, kajti ta je sredi 18. stoletja pripadala brežiškemu gosposčinskemu upravitelju, prejšnji lastnik in predhodnik na upraviteljskem položaju pa je bil njegov tast. Preučevanje usode Janeza Krstnika Kamnikarja, ki je leta 1706 kupil Valvasorjevo hišo, me je končno po vsaj enem srečnem naključju privedlo do Auerspergovega rodbinskega arhiva na Dunaju in s pomočjo tega sem lahko Kamnikarju sledil do njegove smrti.

Testamenti in zlasti zapuščinski inventarji so bili torej pri raziskavi nepogrešljivi, a brez terezijanskega katastra in temeljite analize matičnih knjig sami po sebi premalo povedni. Tako niti najmanj ne preseneča, da se sistematičnega raziskovanja Valvasorjevega zadnjega doma ni loteval nihče in da je neznan preučevalec historiata napačne Valvasorjeve hiše, najverjetneje zgodovinar

⁵⁰ Objava testamenta polihistorjeve matere Ane Marije (1657): Radics, *Johann Weikhard*, str. 49–53.

Ivan Vrhovec, leta 1894 odnehal pri zemljiški knjigi.⁵¹ Tudi sam bi gotovo hitro obupal, ko ne bi prej zbral in obdelal že toliko gradiva o krških hišah in mestnih prebivalcih in ko me nekaj odločilnih spodbud ne bi gnalo naprej iskat nove možnosti in še neznane vire.

⁵¹ V., Das Sterbehaus Valvasors, str. 1387–1388. – Poleg inicialke V. kaže na Vrhovca tudi Lapajnetova navedba iz istega leta, da je Vrhovec pregledoval ostanke krškega mestnega arhiva (Lapajne, *Krško in Krčani*, str. 44).

KAKO JE NASTALA ZMOTA O POLIHISTORJEVI HIŠI IN ZAKAJ T. I. VALVASORJEVA HIŠA NE MORE BITI PRAVA?

Za krške razmere velika meščanska hiša na vogalu Valvasorjevega nabrežja in Hočevarjevega trga (s hišno številko Valvasorjevo nabrežje 4), ki so jo še nedavno imenovali Valvasorjeva hiša, je 7. oktobra 1894 dobila na severnem pročelju spominsko ploščo z napisom »V tej hiši je umrl Janez Bajkort Valvasor 19. septembra 1693«. Čeprav je bilo glasove o upravičenosti postavitve plošče na tej stavbi gotovo slišati že takrat, so bili neizraziti in brez pravega odmeva, hiša pa je nato za več kot stoletje obveljala za Valvasorjev zadnji dom.

Način, kako je takratna mestna hiralnica dobila Valvasorjevo spominsko ploščo, je v nikoli dokončanih *Meniških spominih* – pisati jih je začel za svojo sedemdesetletnico (1908)⁵² – z nemalo ironije razkril pisatelj Janez Mencinger (1838–1912): »*Tretja in za bodočnost najvažnejša krška znamenitost je pa marmorna plošča, ki na hiši z zlatimi črkami oznanjuje: "V tej hiši je umrl Janez Bajkart Valvasor 19. septembra 1693." Ni še dokazano, da*

⁵² O nastajanju *Meniških spominov*: Logar, *Opombe*, str. 353.



Napačna Valvasorjeva hiša v Krškem s spominsko ploščo iz leta 1894 – nekdanja Hohenwartova hiša, združena iz dveh nekoč samostojnih hiš (foto: Boris Golec, september 2011)

je naš slavni povestničar umrl v Krškem. Če je pa res tukaj umrl, bi se vsaj sedem izmed starejših hiš potegovalo za to čast, katero je pred nekaj leti ta spominska plošča tako iznenada in brez natečaja poklonila mestni hiralnici, ki za Valvasorja ni še bila hiralnica. Če stvar premotrimo z edino pravega, to je praktičnega stališča, se nam vidi tista plošča prav umestna. Sedem grških mest si je prisvajalo rojstni dom divnega Homerja. Da je takrat prebrisana glava na katerikoli hiši tistih sedmih mest vzidati dala marmor z zlatim napisom: "V tej hiši se je rodil Homer dne 1. aprila leta 800 pred Kristusovim rojstvom", koliko bi to bilo koristilo vsemu omikanemu svetu! Ne bi bilo prepira med sedmimi mesti. Še zdaj bi marsikateri učenjak romal k Homerjevi zibki, kakor roma k Vergilovi rakvi v Neapelj-Partenope, in noben učenjak bi se ne bil predrznil sprožiti predrzne domneve, da Homer kakor pesnik celotne Iliade in celotne Odiseje niti živel ni. Mi Krčani smo prekosili stare Grke; kajti v marmor je

vdolbeno, v kateri hiši je umrl Valvasor. Kdor bi čez leta na drugi hiši izklesati dal, da je Valvasor v njej umrl, se izpostavi najhujšemu prekletstvu, kar je po vsej pravici: obče zasmehovanje.«⁵³

Mencinger, ki je tri desetletja vse do smrti preživel v Krškem, ni najverjetneje niti slutil, da domuje v prostorih, ki so nekoč pripadali kranjskemu polihistorju, ali pač. Leta 1887 je namreč postal lastnik dveh sosednjih hiš, nekdanje Valvasorjeve (tedaj h. št. 37) in njene severne sosede (h. št. 38), pozneje združenih v eno in po njem imenovanih Mencingerjeva hiša (danes Cesta krških žrtev 2).⁵⁴ Njegovi *Meniški spomini*, objavljeni šele leta 1963, pol stoletja po smrti, so ostali nema priča o tem, da je Mencinger verjetno povzdignil glas, a brez najmanjšega uspeha, ko so Krčani leta 1894 na vrat na nos oveko-večili tedanjo mestno hiralnico kot Valvasorjevo hišo.

Bolj kot o tem, ali je hiša prava, so tedaj dvomili, ali je Valvasor v Krškem res tudi umrl, ni pa bilo dvomov, da je februarja 1693 tam kupil Vodnikovo hišo, saj je o nakupu pričala ohranjena listina. Tako je neznan novicear v *Dolenjskih novicah* z zadržkom poročal: »Odkrila se je spominska plošča slavnemu zgodovinarju Janezu Vajkhardu Valvasorju, kateri je svoje poslednje leto v Krškem preživel, in najbrže tudi tam pred 201 letom umrl.«⁵⁵ Tudi Peter pl. Radics je v letu odkritja spominskega znamenja v *Ljubljanskem zvonu* pisal o hiši kot o nedvoumnem dejstvu, o kraju in datumu smrti pa zadržano: »Meseca februarja 1693. je kakor znano, baron Valvasor od krškega meščana Jakoba Vodnika kupil hišo števil. 85. z vrtom vred v Krškem, kjer je baje dne 19. septembra istega leta sklenil prezasluzno svoje življenje in kjer so mu letos odkrili spominsko ploščo. Recimo, da je Valvasor res umrl v Krškem – pismenih zapiskov nimamo, pač pa govori za to tradicija.«⁵⁶

⁵³ Mencinger, *Meniški spomini*, str. 206–207.

⁵⁴ Okrajno sodišče v Krškem, *Zemljiška knjiga*, k. o. Krško, gl. knj. 1–59, vl. št. 48 in 49.

⁵⁵ [Anonimus], *Slavnost v Krškem*, str. 158. – A. Černelič Krošelj domneva, da je bil poročevalec krški učitelj in domoznanec Ivan Lapajne (Černelič Krošelj, *Sledi Janeza Vajkarda*, str. 47).

⁵⁶ Radics, *Graščine in hiše*, str. 569–570. – Čeprav je bila spominska plošča slovesno odkrita šele 7. oktobra 1894, govori Radics o slovesnosti v pretekliku že v 9. številki *Ljubljanskega zvona*, ki je izšla 1. septembra.

Odločitvi o postavitvi plošče na severno pročelje hiralnice (tedanja hišna št. 85) so botrovale napačne informacije, ki jim je dal specifično težo prav Peter pl. Radics (1836–1912), takrat največja avtoriteta in referenca za Valvasorjevo življenje in delo ter avtor prve monografije o kranjskem polihistorju (1866). Mladi Radics, nesojeni poklicni zgodovinar,⁵⁷ se je v omenjenem delu oprl na nepreverjene trditve ljubiteljskega zgodovinarja Antona Jellouschka (ok. 1809–1877),⁵⁸ najditelja listine o kupo-prodaji Valvasorjeve hiše iz leta 1693. Jellouschek je ob objavi listine v *Vodnikovem spomeniku* (1859) decidirano navedel, da se kupo-prodaja nanaša na »sedanjo hišo št. 85« (*nun Haus-Nr. 85 in Gurkfeld*) in o prodajalcu Jakobu Vodniku prav tako brez vsakršne podlage zapisal, da je bil »brez dvoma eden od prednikov znamenitega kranjskega pesnika in jezikoslovca Valentina Vodnika«.⁵⁹ Jellouschek se je pri sorodstveni zvezi med krškim meščanom Vodnikom in štiri generacije mlajšim pesnikom (1758–1819), rojenim v Zgornji Šiški nad Ljubljano, skliceval na kratko avtobiografijo Valentina Vodnika,⁶⁰ a ni v tej v resnici nobenega sledu o dolenjskem izvoru pesnikovih prednikov (!),⁶¹ za hišo št.

⁵⁷ O Radicsevi dotedanji poklicni poti: Kranjec, Radics Peter, str. 4; Žigon, *Zgodovinski spomin*, str. 51–81.

⁵⁸ O njem: Glaser, Jellouschek Anton, str. 396.

⁵⁹ Jellouschek, Valvasor und Vodnik, str. 40.

⁶⁰ »*Der Verkäufer Jacob Vodnik (oder Vodnikh) war ohne Zweifel einer aus den Vorfahren des berühmten krainischen Dichters und Sprachforschers Valentin Vodnik, denn aus einer Biographie dieses Letztern ist zu ersehen, dass dessen Vorfahren, nachdem dieselben ihren Besitzstand in Unterkrain verkauft hatten, von dort anher gekommen waren, worauf dessen Grossvater Jacob Vodnik, geboren zu St. Jacob bei der Save, das gegenwärtige Stammhaus in der Schischka, welches in der Folge nach ihm "per Žibertu" benannt wurde, im Jahre 1730 kaufte, und daselbst im Jahre 1774, 85 Jahre alt, starb.*« (Jellouschek, Valvasor und Vodnik, str. 40).

⁶¹ V resnici je Valentin Vodnik v svoji kratki avtobiografiji, napisani 1. junija 1796 na Gorjušah, povedal o svojem rodu zgolj tole: »*Dedec Juri Vodnik je rojen v Šentjakobi uni kraj Save, se je perženil na Trato pod Goro nad Dravlamu k hiši Žibert. Potler kupi hišo v Šiški na Jami, imé s seboj pernese v leti 1730, umrje 1774, star osemdeset inu pet let.*« V nadaljevanju je še omenil, da je bilo dedovemu očetu ime Miha. Vodnik, Rokopisna avtobiografija, str. 253. – Nič od povedanega torej ne pritrjuje Jellouschku. Pesnikovi predniki po očetovi strani niso imeli nobene zveze z Dolenjsko, ampak so bili po *Slovenskem biografskem leksikonu* (SBL) kmetje z Ljubljanskega polja. Ob pomanjkanju genealoških podatkov

85 kot Valvasorjevo pa ni ponudil sploh nobenega dokaza.⁶² Povezovanje šišenskih in krških Vodnikov priča sicer o Jellouschkovi brezmejni želji po

jih *SBL*, drugače kot Valentin Vodnik, samo pogojno postavlja v Šentjakob – »morda okoli Šentjakoba« –, za deda Jurija pa vendarle brez pridržkov navaja rojstno letnico 1689 (Kos – Toporišič, Vodnik Valentin, str. 509). Ta temelji sicer zgolj na Valentinovem podatku, da je leta 1774 umrla Jurij Vodnik dočakal 85 let. Juriju prisoja podobno visoko starost – 85 let in 7 mesecev – tudi mrliška matica župnije Šentvid (NŠAL, ŽA Ljubljana-Šentvid, Matične knjige, M 1772–1812, pag. 14, l. 12. 1774), a je bil dejansko celo desetletje mlajši. O tem priča terezijansko ljudsko štetje iz leta 1754, ki mu kot gospodarju na Spodnji Jami daje le 50 let (namesto 65, če bi se res rodil leta 1689), kar pomeni, da bi se moral roditi šele leta 1704, njegova 52-letna žena Uršula pa leta 1702 (NŠAL, KAL, fasc. 119/10, Ljudsko štetje 1754, Šentvid nad Ljubljano). Podatka sta precej verjetnejša že glede na to, da ju je dobil popisovalec neposredno od živih oseb, medtem ko so podatki o pokojnikovi starosti 85 let dali njegovi domači. Valentinovim navedbam, da se je ded leta 1725 priženil na Trato pri Šentvidu in se leta 1730 od tam preselil na (Spodnjo) Jamo, pritrjujejo tako predhodne ugotovitve (prim. Kos – Toporišič, Vodnik Valentin, str. 509) kot najnovejša dognanja. Jurij Vodnik iz Šentjakoba v župniji Mengeš se je 11. februarja 1725 v Šentvidu oženil z Uršulo Skalar (NŠAL, ŽA Ljubljana-Šentvid, Matične knjige, P 1710–1768, s. p.). Njuna prva dva otroka, krščena 10. januarja 1726 in 28. februarja 1728, sta se rodila še na Trati, tretji, krščen 17. oktobra 1730, pa že na Jami (prav tam, R 1710–1728, s. p.; R 1728–1741, s. p.). Tako Jurij kot Uršula sta bila sicer nekaj let starejša od navedb ljudskega štetja 1754 in prav tako tudi njuni otroci, ki so tedaj še živeli z njima: pesnikovemu očetu Jožefu, krščenemu 28. februarja 1728, daje ljudsko štetje 22 let namesto 26, njegovi sestri Uršuli, krščeni 17. oktobra 1730, 20 let namesto 24, drugi sestri Mariji, krščeni 14. maja 1737, pa 14 let namesto 17. Njihov oče Jurij, pesnikov ded, je nedvomno identičen z Jurijem Vodnikom iz Šentjakoba, krščenim 17. aprila 1700. Ta je bil namreč v četrtsotletnem razponu med letoma 1682 in 1707 edini Vodnik, ki se je rodil v Šentjakobu, in sploh edini krščenec s tem priimkom v vsej mengeški župniji (NŠAL, ŽA Mengeš, Matične knjige, R 1682–1695, R 1695–1707). Za zdaj še ni jasno, zakaj je Valentin Vodnik zapisal, da je bilo Jurijevemu očetu ime Miha, v krstni matični knjigi pa je Jurij vpisan kot sin Janeza Vodnika. Zdi se, da so očeta Janeza poznali tudi pod imenom Miha, saj so v krstni matici prvotno vpisali očetovo ime kot Mihael in ga nato popravili v Janez. Ko se je taisti Janez Vodnik 9. februarja 1698 priženil v Šentjakob k Heleni, hčerki Andreja Aleša, je naveden kot sin pokojnega Blaža Vodnika iz sosednje župnije Dol. Zaradi izgubljene šentviške krstne matice za obdobje 1676–1699 ne vemo, kdaj natanko, vsekakor pred letom 1700, se je rodila Jurijeva žena Uršula Skalar, po ljudskem štetju (1754) od njega dve leti starejša; očitno je bila hči Andreja in Marije Skalar, katerih otroci so se v začetku 18. stoletja rojevali na Trati kot edini tamkajšnji Skalarji (NŠAL, ŽA Ljubljana-Šentvid, Matične knjige, R 1700–1704, s. p., 22. 4. 1701, 27. 10. 1703).

⁶² Nobenega namiga na vir informacij o hiši ni najti niti v Jellouschkovi rokopisni zapuščini v Arhivu Republike Slovenije (ARS, AS 893, Jellouschek Anton, knj. 1).

»ustvarjanju zgodovine«, vendar ni šlo nujno za zavestno prikrojjevanje dejstev. Zato tudi trditve, katera hiša v Krškem naj bi bila v Valvasorjevi lasti, ni mogoče vnaprej zavrniti kot izmišljene in avtorstvo pripisati izključno Jellouschku. Zadnje ugotovitve (2007–2011) so namreč pokazale, da je hiša na poseben način vendarle povezana z Valvasorjem, ne sicer z njim osebno, temveč z njegovim sorodstvom in celo potomstvom. Desetletje prej, preden je Jellouschek hišo prvič javno predstavil kot polihistorjevo – to se je zgodilo na mesečnem srečanju članov Historičnega društva za Kranjsko 3. septembra 1857 v Ljubljani⁶³ – je bila stavba kratek čas (1846–1847) last šestih Valvasorjevih prapravnikov baronov Dienerspergov.⁶⁴ Podedovali so jo po materinem bratrancu Antonu pl. Hohenwartu (1768, Podgrad pri Vranskem – 1846, Krško), ki je bil njen lastnik dvajset let (1826–1846), sicer pa tudi sam iz Valvasorjevega rodu – prapravnuk polihistorjevega polbrata Karla barona Valvasorja. Krivec za nastanek zgodbe o hiši kot nekdanji Valvasorjevi bi bil lahko prav pl. Hohenwart, ljubiteljski muzealec, ki je imel na svojem domu neke vrste zasebni muzej in je tu tudi umrl. Hohenwart, krški mitninski nadzornik, je dobro poznal Valvasorjevo delo in vedel za svoje sorodstvo z njim. Morda je na podlagi videza in lege hiše ter zlasti zaradi letnice 1609 na vhodnem portalu in vogalnem pomolu sklepal, da je kupil nekdanjo hišo svojega znamenitega praprastrica Janeza Vajkarda. Ni izključeno, da je krška okolica Hohenwarta nekoliko napačno razumela, kot tudi ne, da so Krčani povezali hišo z Valvasorjem šele po Hohenwartovi smrti, ko so bili njeni prehodni lastniki baroni Dienerspergi, polihistorjevi neposredni potomci s Štajerskega, ki so Valvasorja prav tako poznali kot svojega prednika. Prepričanje o hiši št. 85 kot nekdanjem domu kranjskega polihistorja je tako zelo verjetno nastalo, še preden ga je kot zanesljivo dejstvo izrazil Anton Jellouschek. Ta

⁶³ Jellouschek je kot muzejski kustos predstavil dotlej povsem neznano listino o nakupu in prodaji Valvasorjeve hiše iz leta 1693, izrecno zatrdil, da gre za hišo št. 85, in tudi prodajalca Jakoba Vodnika že tedaj razglasil za prednika pesnika Valentina Vodnika ([Anonimus], XVI. Monats-Versammlung, str. 115).

⁶⁴ Golec, Neprava Valvasorjeva hiša, str. 82. Prim. isti, Neznano in presenetljivo, str. 337; isti, Valvasorjevi v Krškem, str. 20.

bi za »izročilo« o »Valvasorjevi hiši« lahko izvedel od koga v Krškem, toda v resnici ni šlo za dejansko izročilo, ki bi segalo v polihistorjev čas, temveč za plod sklepanj in ugibanj Jellouschkovih sodobnikov.⁶⁵ V tem kontekstu ne gre prezreti popotnih spominov Henrika Coste (1848), v katerih avtor pri opisu Krškega omenja tako Hohenwarta, ki ga je leta 1838 očitno sam srečal, kot Valvasorja, a ju na noben način ne povezuje.⁶⁶ Ko bi bila zavest o Hohenwartovi hiši kot nekdanji Valvasorjevi tedaj res živa, Costi to dejstvo prej ko ne ne bi ušlo, kot ni prezrl usode Hohenwartove zapuščine. Ne nazadnje je Costa drugi najstarejši znani vir za nepotrjeni datum Valvasorjeve smrti 19. september 1693, ki je vklesan tudi na spominski plošči v Krškem.⁶⁷ Pri tem je zanimivo, da je Radics datum najprej sprejel kot dejstvo (1877) in pozneje zapisal, da gre samo za domnevo (1910),⁶⁸ vse do zadnjega pa ni problematiziral lokacije Valvasorjeve hiše, ampak se je glede te povsem zanašal na Jellouschka.⁶⁹

Trditve Antona Jellouschka o hiši št. 85 kot polihistorjevem zadnjem domu so se pred odkritjem spominske plošče že dodobra utrdile v zgodovinski in domoznanski literaturi. Potem ko je Radics v svoji prvi monografiji o polihistorju (1866) skoraj dobesedno povzel Jellouschkove trditve v *Vodnikovem spomeniku* (1859), vključno s to, da je bil Jakob Vodnik

⁶⁵ Golec, Neprava Valvasorjeva hiša, str. 88.

⁶⁶ Costa, *Reiseerinnerungen*, str. 102, 103. – O Valvasorju je Costa zapisal (str. 102): »Mit noch größerer Wehmuth erfüllte mich der Gedanke, daß hier im Städtchen Gurkfeld der große Chronist Valvasor, der für die "Ehre des Landes Krain," wie er sein großes, historisch-statistisch-topographisches Werk benannte, sein ganzes Vermögen opferte, am 19. September 1693 in Armuth starb.«

⁶⁷ Datum 19. september 1693 je bil po zadnjih ugotovitvah prvič objavljen leta 1836 v časniku *Illyrisches Blatt* ([Anonimus], Historische Erinnerungen, str. 141) in Costa je najverjetneje črpal od tod. Podatek si je iz objave prepisal tudi Radics, a ga ni nikoli objavil (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, fasc. 5, mapa XXXII, R Grobnica). B. Reisp dolgo ni poznal navedb tega datuma v literaturi, nastali pred letom 1877 (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 334), nato pa je leta 1993 navedel, da se 19. september 1693, »kolikor nam je znano«, prvič pojavi pri Costi (Reisp, *Neznani epitaf*, str. 346).

⁶⁸ Radics, Johann Weikhard (1877), str. 7; isti, *Johann Weikhard* (1910), str. 247. Prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 334.

⁶⁹ Radics, *Johann Weikhard*, str. 246.

nedvomno prednik pesnika Valentina,⁷⁰ je enako storil tudi August Dimitz v svojem delu *Geschichte Krains* (1876), le da je citiral starejši članek o zborovanju Historičnega društva za Kranjsko (1857).⁷¹ Radics v Krajčevi izdaji *Slave vojvodine Kranjske* (1877) ni natančneje opredeljeval, kje je Valvasor premnil – šlo naj bi za »majhno hišico v Krškem« (*in einem kleinen Häuschen in Gurkfeld in Unterkrain*) – ampak je navedel samo mesec nakupa hiše ter ponovil podatek o sorodstvu prodajalca Vodnika z razsvetljenskim pesnikom.⁷² Prvi pisec zgodovine Krškega učitelj Ivan Lapajne se je pri historiату hiše izrecno opiral na Radicsa (brez navedbe dela, a nedvomno na monografijo iz leta 1866), ko je v *Dolenjskih novicah* leta 1889 najbrž kot prvi navedel, da gre za hišo, v kateri je mestna hiralnica, ki ima nad vhodnimi vrati letnico 1609. Historiata stavbe in lastnikov se Lapajne ni loteval na podlagi virov, saj je navedel le zadnja dva lastnika, notarja in deželnega poslanca Irkiča ter mestnega dobrotnika Martina Hočevarja, ki je hišo zapustil mestni občini za hiralnico.⁷³ Ko je v letu postavitve spominske plošče (1894) izšla Lapajnetova monografija o Krškem, so v njej dobili trdno mesto datum Valvasorjeve smrti 19. september 1693, podatek o polihistorjevem nakupu hiše, ime prodajalca Vodnika, navedba, da gre za »sedanjo hiralnico št. 85«, prepis napisa nad portalom ter sodobna upodobitev hiše s severne strani, tedaj še brez spominske plošče.⁷⁴

Zanimivo, a ne tudi presenetljivo je spoznanje, da se raziskave o zadnjem Valvasorjevem domu ni nikoli lotil Peter pl. Radics, čeprav je prav v devetdesetih letih načenjal številna vprašanja, med drugim o polihistorjevi rojstni hiši v Ljubljani.⁷⁵ Prvi razlog je gotovo ta, da so mu bili viri preveč od rok,

⁷⁰ Radics, *Valvasor*, str. 40–41.

⁷¹ Dimitz, *Geschichte Krains*, str. 43–44.

⁷² Radics, Johann Weikhard (1877), str. 7.

⁷³ Lapajne, *Valvasor*, str. 149.

⁷⁴ Lapajne, *Krško in Krčani*, str. 120–121, 124. – Lapajne je pet let prej v *Dolenjskih novicah* tudi javno dal pobudo za spominsko ploščo na tej stavbi (Lapajne, *Valvasor*, str. 149).

⁷⁵ Gl. pregled takratnih Radicsevih objav v: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 340–342. Prim. celotno Radicsevo bibliografijo v: Žigon, *Zgodovinski spomin*, str. 301–350. – Zapiskov o Valvasorjevi hiši v Krškem ni ne med njegovim ohranjenim gradivom v Arhivu

čeravno se je sicer podajal iskat podatke o Valvasorjih v bližnje in oddaljene arhive, celo v London.⁷⁶ Drugi, pomembnejši razlog pa je dejstvo, da je tik pred odkritjem plošče v Krškem izšel 18. julija 1894 v časniku *Laibacher Zeitung* podlistek neznanega avtorja o neuspešni raziskavi historiata hiše št. 85.⁷⁷ Prispevek s podpisom V. – skoraj gotovo se za njim skriva Ivan Vrhovec (1853–1902), profesor zgodovine na novomeški gimnaziji – je bil posvečen prav odkritju spominske plošče, pri preučevalcih Valvasorjevega življenja pa je po krivici ostal prezrt, pač zaradi objave v časniku, ki jo je mogoče zelo hitro spregledati.⁷⁸ V uvodu je avtor kot referenci citiral Radicsa (1877) in Dimitza (1876), oprtega na Jellouschkove podatke iz leta 1857, podal gradbeni opis stavbe in izsledke svoje raziskave o lastnikih, kolikor daleč nazaj mu je uspelo prodrati. Pisec se je raziskave lotil zelo resno in je tudi prvi podvomil, da bi šlo lahko pri Jakobu Vodniku za prednika pesnika Valentina. Ugotavljal je, da iz razpoložljivih spisov ni mogoče ugotoviti, kdo je bil lastnik hiše po Valvasorjevi smrti in kdo vse v 18. stoletju. Po zemljiški knjigi na okrajnem sodišču v Krškem mu je uspelo slediti lastnikom le do leta 1803, saj starejše knjige za mesto že tedaj niso bile ohranjene. O zadnjih posestnikih hiše je navedel še nekaj zanimivih biografskih podatkov, ni pa poznal domoznansko-muzejske dejavnosti Antona pl. Hohenwarta (napačno ga imenuje grof) in seveda ni mogel vedeti, da so bili Hohenwartovi dediči, baroni Dienerspergi, Valvasorjevi neposredni potomci. V tem sicer kratkem prispevku so dragoceni podatki o stavbni zgodovini, še posebej navedba, da je »hiša združena iz dveh, česar od zunaj ni opaziti«.⁷⁹ Čeravno pisec tega

Republike Slovenije (ARS, AS 984, Radics pl. Peter Pavel, fasc. 1–14) ne v zapuščini v Narodnem muzeju Slovenije (gl. popis: Žigon, *Zgodovinski spomin*, str. 381–438).

⁷⁶ O Radicsevem študijskem potovanju v London leta 1893: Radics, *Eine Reise nach London*.

⁷⁷ V., *Das Sterbehaus Valvasors*, str. 1387–1388.

⁷⁸ Valvasorjeva biografija P. Radics (1910) in B. Reisp (1983) prispevka pri obravnavi Valvasorjevega krškega obdobja ne navajata; Reisp ga tudi nima v bibliografiji o polihistorju. Prim. Radics, *Johann Weikhard*, str. 246; Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 271, 334, 340–341.

⁷⁹ V., *Das Sterbehaus Valvasors*, str. 1387–1388.

ne navaja, je podatek nedvomno našel v zemljiški knjigi, ki pravi: »Haus, so am 2ten zusammengebaut«, ⁸⁰ saj pravi, da je bilo stanje takšno že leta 1826, ko je kupil hišo (grof) Hohenwart. Kot bomo videli v nadaljevanju, je imel avtor zelo prav tudi glede starosti obeh delov združene hiše. »Boljša in verjetno starejša« naj bi bila spodnja hiša, obrnjena proti Savi, neenake oblike oken, zlasti v kletih in sobah, pa bi lahko kazale na več prezidav. Zanimiva sta še sklepanje o funkciji pomola na hišnem vogalu ter opis popravila hiše ob vzidavi spominske plošče. ⁸¹ Letnica 1609 na pomolu spodnje hiše je enaka letnici na vhodnem kamnitem portalu iste hiše, ob kateri je vklesan napis, ki razkriva, da je hišo omenjenega leta postavil mestni sodnik in trgovec Luka Kunec. Pisec prispevka v časniku *Laibacher Zeitung* (1894) je tako upravičeno trdil, da je pomol nastal sočasno s hišo – ta je bila torej nadstropna že ob zgraditvi – in izrazil domnevo, da gre morda za najstarejšo hišo v Krškem poleg župnišča, ki bi utegnil biti še lovski dvorec Celjskih grofov. Ob prenovi hiše konec 20. in v začetku 21. stoletja so poznogotski elementi v pritličju pokazali, da je renesančna hiša nastala na starejši osnovi. ⁸²

⁸⁰ ZAC, ZAC/1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 1994, Grundbuch der Stadt Gurkfeld, pag. 511 (Urb. No. 78 in 79).

⁸¹ V., Das Sterbehaus Valvasors, str. 388 (v prevodu): »Ta stara hiša, še dobro ohranjena, je enonadstropna zidana stavba z opečno streho. Pravzaprav je sestavljena iz dveh hiš, česar od zunaj ni opaziti, in je bila takšna že leta 1826, ko jo je kupil grof Hohenwart. Spodnji del, obrnjen proti Savi, je boljša in verjetno starejša hiša s pomolom na vogalu. Hiša bi bila lahko večkrat prezidana, kajti na oknih, zlasti v kletih in sobah, zaznamo neenake oblike. Pod pomolom bi nekoč utegnili biti vrata in morda majhen prodajni obok, verjetno v času graditelja hiše Luke Kunca, ki je bil vendar trgovec; hiša je bila po svoji legi primerna za poslovni lokal, ker je cesta prej tekla pod hišo tik ob Savi. Ob vzidavi spominske plošče so hišo popravili, vendar niso spremenili stavbnega sloga. Na glavno pročelje so ob tej priložnosti vzdali marmorno ploščo z napisom "Hiralnica (Siebenhaus) – Darilo Martina Hočevarja", na podolžno pročelje, obrnjeno proti cerkvi in cesti, pa na mestu, kjer se oba dela (obe hiši) stikata, spominsko ploščo Valvasorju, prav tako iz repentatorskega marmorja, ki ima tak napis: "V tej hiši je umrl Janez Bajkort Valvasor 19. septembra 1693." – Valvasorjeve vedute (gl. op. 40) jasno pričajo, da se pisec moti o poteku ceste pod hišo tik ob Savi. Obrečna vlečna pot je v resnici nastala šele v 18. stoletju.

⁸² Prim. Železnik – Kramberger, *Konservatorske smernice*, s. p.; Černelič Krošelj – Rep Bunetič, *Celovito obnovljen*, s. p. – Dodatne informacije konservatorke Alenke Železnik, 22. 2. 2012.

Ni dvoma, da so Krčani leta 1894 v grobem poznali stavbno zgodovino hiše št. 85, združene iz dveh zgradb časovno različnega nastanka. A ker je bila Valvasorjeva lahko samo ena od njiju, so spominsko ploščo nemara prav zato vzdali na stiku obeh, ali pa je bila ta stran hiše, obrnjena proti trgu, za znamenje preprosto primernejša. Odločitev za ploščo na tem delu hiše bi bila smiselna tudi zato, da bi zadostili vsebini listine iz leta 1693, po kateri je Valvasor kupil hišo z vrtom, ki stoji med dvema drugima hišama z vrtovoma (!). V takem primeru bi bila Valvasorjeva lahko samo zgornja, nekoč samostojna hiša, obrnjena proti trgu in cerkvi, ne pa tudi reprezentativnejša spodnja, nekdanja Kunčeva. A bržkone si s takimi podrobnostmi niso kaj dosti belili glave, če so odgovorni sploh poznali Jellouschkovo objavo listine o kupo-prodaji (1859).

Radicsu, ki je tudi v svoji drugi, obsežnejši monografiji o Valvasorju (1910), samo povzel navedbe Antona Jellouschka, v kateri hiši naj bi Valvasor umrl, in je stanje zacementiral še z objavo fotografije hiše,⁸³ lahko zamerimo, da ni izrazil niti kančka dvoma o tem, ali je imel Jellouschek glede lokacije prav, saj ta vendar ni navedel nobenega vira ali argumenta. Tem prej je Radicsu mogoče očitati nedoslednost, ker je na drugi strani upravičeno dvomil o datumu polihistorjeve smrti (19. september 1693), ki ga ni bilo mogoče potrditi z mrliško matično knjigo.⁸⁴

Kolikor je znano, se z »nerešljivim« vprašanjem lokacije Valvasorjeve hiše v Krškem, vse od leta 1894 do pred kratkim ni ukvarjal nihče. Na Mencingerjevo pozno objavljeno problematiziranje spominske plošče je opozoril šele Emilijan Cevc (1977) in ga sklenil z nemočno ugotovitvijo: »Menda se res ne da dokazati, da je prav ta hiša na Valvasorjevem nabrežju, zaznamovana s številko 1, bila nekoč Valvasorjeva.«⁸⁵ Tudi Branko Reisp se

⁸³ Radics, *Johann Weikhard*, str. 246, s. p. (fotografija »Valvasors Haus in Gurkfeld – sein Sterbehaus«).

⁸⁴ Prav tam, str. 247. – Potem ko je Radics še leta 1894 zapisal, da o Valvasorjevi smrti »ni pisnega dokaza« (Radics, *Graščine in hiše*, str. 570), je stališče pozneje spremenil na podlagi zapisa v Dolničarjevi biobibliografiji kranjskih piscev (Radics, *Johann Weikhard*, str. 247).

⁸⁵ Cevc, *Kulturni spomeniki*, str. 170.

je v prvi znanstveni monografiji o Valvasorjevem življenju in delu (1983) pri vprašanju, katero hišo je Valvasor leta 1693 kupil od Jakoba Vodnika, odločil za »tradicijo«, ki pa je vodila samo do Jellouschka: »*Po tradiciji je to stara patricijska hiša v starem mestnem jedru, ki jo je postavil, kakor izpričuje napis nad portalom, leta 1609 nekdanji mestni sodnik in trgovec Luka Kunec.*«⁸⁶

Ko sem pred časom opozoril, da »Valvasorjeva hiša« z dvema traktoma oziroma pročeljema – proti Savi in župnijski cerkvi – glede na lego ne more biti identična s hišo, kot jo opisuje listina o kupo-prodaji iz leta 1693, sem lahko, kar zadeva njene lastnike, postregel le s podatki od srede 18. stoletja dalje. In še to samo za spodnji, starejši in reprezentativnejši del hiše, ki ga je leta 1609 kot samostojno zgradbo postavil oziroma na starejši osnovi prezidal omenjeni meščan Luka Kunec. Dognal sem tudi, da je hiša nastala iz dveh samostojnih hiš, nisem pa se lotil raziskovanja, kdaj natanko in kako se je to zgodilo.⁸⁷ Za naše vprašanje sta mi torej ostali dve nalogi: raziskati zgodovino obeh stavb in ugotoviti, kdo je hiši imel v lasti v Valvasorjevem času. Glede na nadvse skromne razpoložljive vire se je zlasti druga naloga zdela komaj izvedljiva. A preden lahko s stoddostotno zanesljivostjo zatrdimo, da Valvasor ni imel ničesar skupnega s t. i. Valvasorjevo hišo na Valvasorjevem nabrežju 4, je bilo treba tudi zanjo enako kot za vse večje zidane hiše v mestu dokazati nezdržljivost znanih dejstev o tej hiši oziroma nekoč dveh hišah z znanimi dejstvi o Valvasorjevem zadnjem domu. Ni bilo sicer mogoče ugotoviti lastnika ali več lastnikov med letoma 1693 in 1706, ko je nekdanjo Vodnikovo hišo najprej imel v lasti Valvasor in za njim njegova vdova, zato pa imamo podatke, ki zavračajo vsakršno možnost, da bi bila katera od teh dveh hiš Vodnikova oziroma pozneje Valvasorjeva. Spodnjo, Kunčevo hišo iz leta 1609 s pročeljem proti Savi, je namreč neznani lastnik prodal leta 1701, torej pet let prej, preden je Ana Maksimila Valvasor, vnovič poročena Buset, pro-

⁸⁶ Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 271.

⁸⁷ V obeh objavah, v katerih kratko obravnavam napačno Valvasorjevo hišo, navajam, da sta se hiši združili še pred sredo 18. stoletja, to pa ne drži; tudi priimek lastnika sredi 18. stoletja ni Cokan, temveč Čokl (Golec, Neznano in presenetljivo, str. 336; isti, Valvasorjevi v Krškem, str. 22).

dala svojo hišo Janezu Krstniku Kamnikarju. Na mestu druge, zgornje hiše, postavljene najpozneje v zadnji četrtini 18. stoletja, pa je sredi stoletja stala zgolj stara lesena hišica in tudi v Valvasorjevem času tu brez dvoma ni bilo ničesar večjega in trdnejšega, morda sploh prazen prostor oziroma pustota. Možnost, da bi hiša Vodnika, Valvasorja in Kamnikarjeva stala tukaj, je torej ovržena iz dveh razlogov: ne več samo zaradi neustrezne lege, ampak tudi zaradi neustreznih lastnikov v času, ko je nekdanja Vodnikova hiša pripadala Valvasorjevi družini. V nadaljevanju si bomo natančno ogledali poti do obeh ugotovitev.

Prva pot raziskave je ugotavljanje ujemanja podatkov o legi treh sosednjih hiš, kot jo opredeljuje listina o kupo-prodaji iz leta 1693, s stanjem na prostoru »Valvasorjeve hiše«, ki mu lahko sledimo od terezijanskega katastra dalje. V pretres bomo vzeli celoten pravokotni ulični otok, v katerega severovzhodnem delu stoji iz dveh hiš združena »Valvasorjeva hiša«.

Zdi se več kot verjetno, da je omenjeni otok prikazan na vseh treh Valvasorjevih upodobitvah Krškega, katerih dokumentarna vrednost sicer nekoliko šepa. Prva upodobitev je zgolj skica v skicni knjigi (1678/79), druga bakrorez v Topografiji Kranjske (1679) in tretja bakrorez v Slavi vojvodine Kranjske (1689).⁸⁸ Ob Savi, levo od cerkve sv. Janeza Evangelista, so upodobljene tri stikajoče se hiše, obrnjene proti reki. Leva, nižja od drugih dveh, bi bila današnja Kaplanova, srednja, nadstropna, zdajšnja Jarnovičeva (stara šola), desna, največja in vogalna pa Kunčeva z začetka 17. stoletja (spodnji del napačne Valvasorjeve hiše). V ozadju te stoji obrnjena proti cerkvi pritlična hiša, ki se je morda dotika in je najjasneje vidna na bakrorezu iz leta 1679.

Kot je bilo že povedano, stavbni fond mesta od konca 17. stoletja do nastanka terezijanskega katastra ni doživljal korenitih sprememb, ki bi sledove prejšnjega stanja zabrisale do takšne mere, da posameznih hiš, zlasti večjih, ne bi mogli identificirati. Večje spremembe so se zgodile v tričetrt stoletja dolgem časovnem razponu od terezijanskega do franciscejskega katastra

⁸⁸ Valvasor, *Topografija Kranjske 1678–1679*, št. 95; isti, *Topographia Ducatus*, št. 84; isti, *Die Ehre XI*, str. 235.

(1825), vendar ne v tlorisni zasnovi, temveč v kvaliteti zgradb. Leta 1749 je bilo lesenih še dobre tri četrtine hiš in le vsaka peta zidana ali napol zidana,⁸⁹ pred letom 1825 pa je Krško postalo že pretežno zidano mesto, še posebej njegov zgornji del od kapucinskega samostana do vznožja grajskega hriba.⁹⁰

Začnimo pri franciscejskem katastru, saj prvi ponuja natančno tlorisno upodobitev mesta.⁹¹ Celoten ulični otok, v katerem je na severovzhodni strani umeščena napačna Valvasorjeva hiša, je na katastrski mapi prikazan kot zidan, zgrajen iz trdnih materialov. »Valvasorjeva hiša« v lasti Jožefa Belmana (stavbna parcela št. 51, hišna št. 82) je stavba v obliki črke L z majhnim dvoriščem, krajšim pročeljem, ki gleda proti Savi (današnje Valvasorjevo nabrežje), in z daljšim traktom, katerega pročelje je obrnjeno proti trgu s cerkvijo sv. Janeza Evangelista (danes Hočevarjev trg). Iz katastrske mape je mogoče samo slutiti, da je stanovanjska zgradba sestavljena iz dveh nekoč samostojnih hiš. K hiši spada še manjši lesen hlev z dvoriščem, ki stoji zunaj uličnega otoka, tik zraven vlečne poti ob Savi (stavbna parcela št. 52).⁹² »Valvasorjevo hišo« z vsake strani obdajata dve manjši. Na zgornji, zahodni strani je ob izteku glavne mestne ulice v trg hišica Jerneja Demla z majhnim dvoriščem (stavbna parcela št. 50, hišna št. 81). Na južni strani pa se hiša stika s srednje veliko šolsko zgradbo (*Schullhaus*), prav tako obrnjeno proti Savi (stavbna parcela št. 53, hišna št. 83). Na zadnji strani ima šola še večje dvorišče, ki vzporedno z Belmanovo in Demlovo hišo sega vse do glavne mestne ulice (danes »ulični« del Hočevarjevega trga pred preходом v Cesto krških žrtev). V nekaj let starejši zemljiški knjigi krškega magistrata, nastavljeni okoli leta 1822, je to dvorišče označeno kot »Šolska ulica« (*Schulhausgasse*

⁸⁹ Golec, *Zemljiški katastri*, str. 297–298.

⁹⁰ ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 84, k. o. Krško, mapni list V. – Že jožefinska vojaška merjenja okoli leta 1785 navajajo, da je v Krškem »veliko zidanih privatnih hiš« (Rajšp, *Slovenija na vojaškem*, str. 273).

⁹¹ Manj natančna je Žerovčeva karta toka Save iz leta 1807 (ARS, AS 1068, Zbirka načrtov, 2/186).

⁹² Majhna stavba ob vlečni poti je prikazana že na Žerovčevi karti Save iz leta 1807 (ARS, AS 1068, Zbirka načrtov, 2/186).



Izsek katastrske mape iz leta 1825 z dodanimi rektifikacijskimi številkami; puščica kaže napačno Valvasorjevo hišo.

oziroma *Schullgasse*);⁹³ kajti očitno je bilo namenjeno za javen dostop do dvorišnega vhoda šolske stavbe. Po katastrski mapi zapirata južno stran uličnega otoka večji hiši v rokah istega lastnika Jožefa Kovačiča. Prva, brez dvorišča, je obrnjena na glavno mestno ulico (stavbna parcela št. 55, hišna št. 85), druga, z dvema pročeljema in dvoriščem (stavbna parcela št. 54, hišna št. 84), pa ima ožjo stranico obrnjeno proti Savi in daljšo proti prečni ulici, ki povezuje savsko nabrežje in glavno ulico. Pri vseh petih hišah uličnega otoka že na začetku vzbudi pozornost ugotovitev, da so brez vrtov. Kako torej uskladiti

⁹³ Ker je bilo zemljišče mestna last, ga v zemljiški knjigi krškega mestnega magistrata razumljivo ni, ampak je pri sosednjih hišah omenjeno le, da mejijo z eno stranjo na Šolsko ulico (ZAC, ZAC/1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 1994, Grundbuch der Stadt Gurkfeld, pag. 506, 512, 530).

to dejstvo z navedbami v listini o kupo-prodaji iz leta 1693, po kateri imajo vrt tako Valvasorjeva hiša kot njeni dve sosedi, pri tem pa ni dvoma, da ležijo vrtovi ob hišah?⁹⁴ Za franciscejski kataster je sicer veljalo pravilo, da zemljišč, manjših od 25 kvadratnih sežnjev (90 m²), niso šteli med zemljiške parcele, zato naj bi majhne vrtove ob hišah praviloma vračunali k stavbnim parcelam.⁹⁵ Toda pri napačni Valvasorjevi hiši, sestavljeni iz dveh hiš, in pri njeni zgornji sosedi bi stisnjeni dvorišči komajda lahko dopuščali prostor za prav majhen vrt in le dvorišče šolske stavbe bi bilo nekoč lahko vrtna površina, sicer precej manjša od večine krških vrtov.

Kljub temu bomo dopustili možnost, da so bili vrtovi Valvasorjeve hiše in njenih dveh sosed iz listine s konca 17. stoletja pač zelo majhni in jih je, če bi dejanska Valvasorjeva hiša res stala tukaj, medtem zasedlo dolgo šolsko dvorišče, ki ga vidimo na franciscejski katastrski mapi. Toda niti po terezijanskem katastru tričetrto stoletja prej, sredi 18. stoletja, tu ni pričakovanih treh vrtov pri treh hišah, ki stojijo druga ob drugi. V celotnem uličnem otoku najdemo v najboljšem primeru dva vrtova, in to pri dveh diametralno postavljenih hišah. Vrt, na katerem je mogoče posejati 1/8 mernika, naj bi bil pri hiši vdove Jeriša ob glavni mestni ulici, a je vprašanje, ali se oznaka »dabeÿ« nanaša na fizično bližino ali zgolj na pripadnost vrta hiši. Drugi, prav majhen vrt za 1/32 mernika posevka je naveden pri hiši gosposčinskega upravitelja Čokla, njegov zgornji sosed dninar Dobovec pa je imel enako majhen vrt drugje, »pod Goro« v severnem delu mesta.

⁹⁴ »...Vnßere aigenthumlihe Behaußung sambt Zuegehörigen Gartten Zwischen des Herrn Johan Andree Tunkhelsteiners, Jezigen Stattrichters, dan Herrn Hans Petern Schwerschings Häusern, Vnd Gartten alhie in der Statt gelegen« (ARS, AS 1063, Zbirka listin, a. e. 2742, 1693 feb., Krško).

⁹⁵ Ribnikar, Zemljiški kataster, str. 329.

OPIS HIŠ V ULIČNEM OTOKU PO TEREZIJSKEM KATASTRU SREDI
18. STOLETJA IN Z REFERENCO NA FRANCISCEJSKI KATASTER
IZ LETA 1825 (V KREPHEM TISKU STA HIŠI NA MESTU NAPAČNE
VALVASORJEVE HIŠE)⁹⁶

Lastnik leta 1749	Opis hiše leta 1749	Letni donos od hiše v goldinarjih in opis vrta leta 1752	Rektifik. številka leta 1756	Številka stavbne parcele leta 1825
Bernard Mikolič, čevljar	lesena hišica, brez vrta	5 goldinarjev, brez vrta	64	50
Jožef Dobovc, dninar	lesena stara hišica, vrt pod Goro s posevkom 1/32 mernika	3 goldinarje, brez vrta	65	51 (pročelje proti trgu)
Urban Čokl, gosposčinski upravitelj	zidana hiša, majhen vrt s posevkom 1/32 mernika	17 goldinarjev, zraven sadovnjak in zeljnik s posevkom 1/32 mernika	66	51 (pročelje proti Savi)
---	mestna hiša, v kateri sta šola in stanovanje za učitelja	6 goldinarjev, brez vrta	brez	53
Jožef Šcner ml., mesar	zidana hiša, brez vrta	12 goldinarjev, brez vrta	60	54
Cecilija Jeriša, vdova	napol zidana hiša, zraven vrt s posevkom 1/8 mernika	8 goldinarjev, vrt v posevkom 1/8 mernika	61	55

Še večja težava je ta, da tu ne najdemo druge ob drugi treh primerljivo velikih in vrednih hiš. Čoklovo vokalno zidano hišo z visokim letnim donosom 17 goldinarjev, ki so jo pozneje napačno pripisali Valvasorju, sta obdajali dve neprimerno manjši, obe za povrhu brez vrtov. Na zgornji strani je imela za sosedo staro leseno hišico dninarja Jožefa Dobovca s pičlim donosom 3 goldinarje, na levi, s pročeljem obrnjenim proti Savi, pa najverjetneje že tedaj šolo ali vsaj stavbo, v kateri so šolo naselili pozneje. Mestna šola namreč v katastrskem popisu hiš iz leta 1749 ni navedena, ker je šlo za eno t. i. svobodnih hiš,

⁹⁶ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749; No. 7, 13. 6. 1752; No. 8, štifni register 1756; prav tam, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 84, k. o. Krško, zapisnik stavbnih parcel, 20. 4. 1825.

v mlajšem popisu iz leta 1752 pa je v skupini teh hiš obravnavana na koncu popisa in ne med preostalimi hišami, ki si sledijo glede na fizično zaporedje. Šola z letnim donosom 6 goldinarjev in brez vrta prav tako ne ustreza nobeni od hiš dveh Valvasorjevih sosedov. Kot bomo videli v nadaljevanju, je Dobovčevo leseno hišico pozneje zamenjala nova, zidana, ki se je v začetku 19. stoletja zlila s Čoklovo, zmotno razglašeno za Valvasorjevo (stavbna parc. 51), šola pa je danes znana kot Jarnovičeva hiša (stavbna parc. 53); obe od leta 2010 skupaj s tretjo, Kaplanovo (stavbna parc. 54), sestavljata povezan stavbni kompleks Mestnega muzeja Krško.

Treh hiš z vrtovi, postavljenih druga ob drugi, pa četudi ne v ravni vrsti, tu torej preprosto ni bilo. Sredi 18. stoletja so proti današnjemu Hočevarjevemu trgu sicer gledale tri hiše uličnega otoka – spodnja vogalna Čoklova, srednja Dobovčeva in zgornja Mikoličeva – ki pa nikakor ne bi mogle biti nekdanje Tunkelsteinerjeva, Vodnikova oziroma Valvasorjeva in Šveršnikova, torej hiše z vrtovi v rokah mestne gospode. Razlogov je več. Prvič, srednja in zgornja hiša sta bili navadni leseni hišici z majhnim donosom, pod mestnim povprečjem (5,60 goldinarja), tako da ustreza pričakovanjem le Čoklova (zidana hiša z letnim donosom 17 goldinarjev). Drugič, vrt je imela spet samo spodnja, Čoklova, pa še ta je bil prav majhen. In tretjič, tudi ob predpostavki, da so konec 17. stoletje vse tri hiše še imele vrtove na zadnji strani, takšna podoba ni v skladu s tlorisno zasnovo mesta: vrt zgornje hišice bi namreč ležal ob glavni mestni ulici, to pa bi bilo mogoče le, če bi zrasel na pogorišču oziroma pustoti, kjer je nekoč stala hiša. Domneva, da je Valvasorju pripadala srednja od treh hiš – to bi ustrezalo opisu iz leta 1693 – torej ne vzdrži. Stara lesena Dobovčeva hišica brez vrta, kakršna je opisana leta 1749, in Valvasorjeva hiša, kakršno opisujeta dva vira s konca 17. stoletja, ne moreta biti identični. Valvasorjeva hiša bi morala medtem nič manj kot propasti ali pogoreti, kar se pred prodajo Kamnikarju leta 1706 potrjeno ni zgodilo, na njenem mestu pa bi nato postavili leseno hišico, že leta 1749 označeno kot staro. In kje sta tu vrt in prostor za novo poslopje, ki ga omenja Valvasorjev zapuščinski inventar iz leta 1694? V uličnem otoku ju vsekakor ni. Na novo zgrajeno poslopje bi v franciscejskem katastru lahko iskali kvečjemu na mestu lesenega hleva ob

Savi (stavbna parc. 52), vendar o tej zgradbi ne vemo, kdaj je nastala, poleg tega pa Valvasorjev inventar ne govori o gospodarskem posloplju.

Druga pot raziskave je bila zahtevnejša, saj so viri za historiat preučevanih hiš silno skopi in raztreseni. Do rezultatov so vodile vijugave stezice, ki so jih poleg primerjalne analize dejstev utirala tudi srečna naključja. Šele povezava vseh dosegljivih podatkov o lastnikih in njihovem sorodstvu na kranjski in štajerski strani Save nas je končno privedla do začetka 18. stoletja, da smo lahko tudi po tej metodi nedvoumno ovrgli vsakršno zvezo med Valvasorjem in t. i. Valvasorjevo hišo.

Kaj vemo o prvih znanih lastnikih obeh hiš po Valvasorjevem času? Spodnjo, nekdanjo Kunčevo hišo (rekt. št. 66) je po katastrskem popisu hiš iz leta 1749 imel Urban Čokl (*Vrban Zockel*), gosposčinski upravitelj v Brežicah; označena je kot zidana hiša (*ein Gemauert Haus*) z majhnim vrtom (*ein klein Gartel*), na katerem je bilo moč posejati le $1/32$ mernika.⁹⁷ Tri leta pozneje (1752), ko je bila že v rokah novega lastnika, je med vsemi krškimi hišami kazala četrti najvišji letni donos (17 goldinarjev), če pa upoštevamo samo zasebne hiše (brez treh javnih zgradb), je delila prvo mesto.⁹⁸ Izhodišče za prodiranje v preteklost je bil torej Urban Čokl. Zanj smo morali ugotoviti, ali je bil kakor koli povezan z Janezom Krstnikom Kamnikarjem, ki je leta 1706 kupil Valvasorjevo hišo, ali z družinama katerega od obeh polihistorjevih sosedov, Tunkelsteinerja in Šveršnika. Od kdaj je hiša pripadala Čoklu in kako je do nje prišel, se je dolgo zdelo nerešljiv problem. O Urbanu Čoklu in njegovi družini povesta namreč komaj kaj tudi obe krški matični knjigi iz tega časa, krstna in poročna. Njegovo ime je v maticah omenjeno enkrat samkrat, leta 1742, ko je šel za krstnega botra otroku Ignaca Ferdinanda Gosarja, že takrat pa je bil naveden kot upravitelj brežiškega gospostva.⁹⁹ Sled za njim je torej vodila v Brežice, saj več kot očitno ni pre-

⁹⁷ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749.

⁹⁸ Prav tam, No. 7, 13, 6. 1752. – Toliko donosa kot Čoklova hiša je imela le še hiša Jurija Pečarja, župnišču so odmerili 18 goldinarjev, gosposčinski in mitninski hiši pa vsaki po 20.

⁹⁹ NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1730–1771, 1. 8. 1742.

bival v Krškem ali vsaj ne stalno. Kot so pokazale brežiške matične knjige, je Čokl, ki po rodu ni bil Brežičan, kontinuirano izpričan v tamkajšnjih maticah dobri dve desetletji, od krsta prvega v Brežicah rojenega otroka leta 1733 do smrti konec leta 1755, malo zatem ko je upraviteljsko službo odložil.¹⁰⁰ Brez dvoma je identičen z Urbanom Čoklom z Zibike pri Šmarju pri Jelšah, ki je v letih 1708 in 1709 obiskoval začetna razreda jezuitske gimnazije v Gradcu,¹⁰¹ leta 1717 pa je izpričan v zadnjem letniku (metafizika) višjega

¹⁰⁰ Čoklovo polno ime je bilo Urban Jožef, a je v maticah najpogosteje naveden le kot Urban, enkrat tudi kot Janez Urban. V zakonu z Marijo Terezijo Donati, v maticah brez deklinškega priimka in praviloma samo s prvim imenom, je imel pet otrok: Jožefa (krščen 23. 2. 1733), Janeza Antona (krščen 14. junija 1735 in pokopan 8. julija 1740), Franca Ignaca (krščen 4. avgusta 1736), Marijo Terezijo (krščena 12. oktobra 1737) in Dizmo Jožefa (krščen 15. januarja 1739 in pokopan 23. februarja istega leta). Otroci so se rojevali v brežiškem gradu (*ex arce Runensi*), Čokla in ženo pa krstne matice označujejo kot upravitelja (*praefectus, praefectissa*). 31-letna Marija Terezija je umrla 11. aprila 1739 in se je potemtakem rodila okoli leta 1708, a potrjeno ne v Brežicah. Z drugo ženo Evo je imel Čokl še sedem otrok: Matijo Nepomuka (krščen 25. februarja 1742, pokopan kot 11-leten 20. februarja 1753), Antona Rajmunda (krščen 9. januarja 1743 in pokopan 25. decembra 1748), Marijo Frančiško (krščena 11. decembra 1743 in pokopana 17. februarja 1748), Katarino Notburgo (krščena 29. oktobra 1746), Adama (pokopan 25. decembra 1748, očitno takoj po rojstvu, ki ni vpisano v krstno matico), Dionizija Aleksandra (krščen 26. februarja 1750) in Franca Maksimilijana (krščen 10. oktobra 1751). Kot upravitelj je bil Čokl zadnjič naveden v vlogi krstnega botra 4. junija 1750, a se mu je tudi zadnji otrok rodil naslednjo jesen še na gradu (*ex Dominio Runensi*). Pred 26. septembrom 1755 ga je kot upravitelj zamenjal Ferdinand Anton Krumplic (*arcis Runensi praefecti*), Čokl pa je umrl isto leto malo po božiču. Ko so ga 29. decembra 1755 pokopali pri brežiških frančiškanih, je bil v mrliški matici vpisan kot »Nobilis Dominus Josephus Urbanus Tschokl 52 annorum«, potem pa so starost popravili na 58 let (rojen torej okoli 1697). – NŠAM, Matične knjige, Brežice, R 1694–1709, R 1709–1725, R 1725–1738, R 1738–1760, M 1723–1753, M 1754–1770.

¹⁰¹ Leta 1708 je bil zgolj kot »Zogl Urbanus« vpisan v najnižjem razredu (*Parvistae*), naslednje leto pa kot »Tschokl Vrbanus, Styrys, Sibcensis« v razredu principistov (*Principistae*) (Andritsch, *Die Matrikeln* 3, str. 196, 199). Objavitelj univerzitetne matrike je krajevno oznako »Sybcensis« napačno razrešil kot Siebing pri Cmureku (Murecku) na današnjem avstrijskem Štajerskem, nedaleč od slovenske državne meje. Da gre za Zibiko, je poleg tam razširjenega priimka Čokl potrdila zlasti navedba v zapuščinskem inventarju Urbana Čokla, po kateri je imel pokojni brata Andreja Čokla, podložnika gospodstva Podčetrtek (StLA, Landrecht, K 1356, H 1, Tschokl, 15. 2. 1756). Na podlagi teh ugotovitev mi je kolega Dejan Zadravec prijazno priskrbel podatke o Čoklovem

jezuitskega študija v Ljubljani.¹⁰² Ne njegova prva in ne druga žena – Marija Terezija in Eva Marija – po imenu in po starosti nista ustrezali nobeni ženski osebi iz družin Kamnikar, Tunkelsteiner in Šveršnik.¹⁰³ Zaradi izgubljenih brežiških poročnih matic iz časa pred letom 1738¹⁰⁴ so šele naključni viri razkrili, da se je Urban Čokl prvič oženil s hčerko prejšnjega brežiškega upravitelja Antona Sigmunda Donatija. Ta se je z mesta upravitelja umaknil Čoklu, postal upravitelj Šrajbarskega turna in odtlej živel v Krškem, kjer je leta 1733 umrl. Prav njegova oporoka in zapuščinski inventar, oba prvotno shranjena pri deželni pravdi na Kranjskem, sta ključna vira za historiat Čoklove hiše. Oporoka namreč neposredno pove, da je Urban Čokl Donatijev zet in izvršitelj oporoke,¹⁰⁵ v zapuščinskem inventarju pa sta omenjeni dve kupni pogodbi za hišo v Krškem, za katero smo lahko dokazali, da jo je pozneje imel Čokl in da se torej pogodbi nanašata na napačno Valvasorjevo hišo.

Nič, kar vemo o Antonu Sigmundu Donatiju, tega gosposčinskega upravitelja sorodstveno ne povezuje s krškimi družinami in tudi njegov izvor ni

rojstvu in socialnem ozadju. Rodil se je kot sin Janeza Čokla na Spodnjem Tinskem in bil 5. maja 1698 krščen samo na ime Urban (NŠAM, Matične knjige, Zibika, R 1694–1751). Drugo ime Jožef (gl. prejšnjo opombo) je prevzel šele pozneje kot znamenje socialnega prestiža oziroma imenitnejšega izvora. Njegov oče Janez je bil pravi kmečki mogotec, čigar zapuščino so ob smrti leta 1721 ocenili na več kot 2.400 goldinarjev; petina je pripadla sinu »gospodu Urbanu«, tedaj še študentu (ARS, AS 768, Gospodstvo Podčetrtek, Hartenštajn, Olimje, knj. 103, fol. 199).

¹⁰² V kongregacijski knjigi Marije Vnebovzete je naveden kot »D[omi]nus Urbanus Tschokel«, brez krajevnega izvora, ki ga knjiga nikjer ne navaja (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, II/511, pag. 553).

¹⁰³ S prvo ženo Marijo Terezijo Donati, hčerko brežiškega gosposčinskega upravitelja, se je oženil pred 23. februarjem 1733, ko se jima je v Brežicah rodil najstarejši sin Jožef (NŠAM, Matične knjige, Brežice, R 1725–1738). O drugi poroki 15. maja 1741 v graščini Teriška vas pri Boštanju priča prepis poročne pogodbe v Čoklovem spisu pri štajerski deželni pravdi; nevesta je bila Eva Marija Franzin, očitno samo zaposlena pri pl. Busetih ali kakšna njihova sorodnica, vsekakor od drugod, saj med pričami v poročni pogodbi ni nobenega Franzina (StLA, Landrecht, K 1356, H 1, Tschokl, 15. 5. 1741, prepis 15. 2. 1756).

¹⁰⁴ Prva ohranjena poročna matična knjiga zajema obdobje 1738–1770 (NŠAM, Matične knjige, Brežice).

¹⁰⁵ ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, III. serija, fasc. D 1–193, D–10, 15. 10. 1733.

znan.¹⁰⁶ V Krškem sta bila z ženo Veroniko v letih 1719 do 1721 nekajkrat izpričana kot krstna botra in Donati tudi kot poročna priča.¹⁰⁷ Nato sta se zakonca od leta 1727 do 1731 pojavljala v vlogi botrov v brežiških krstnih matičnih knjigah; Donati je bil pri prvem in edinem botrstvu leta 1727 označen kot upravitelj gospostva Brežice.¹⁰⁸ Nedolgo po ženini smrti¹⁰⁹ se je neznano kje ponovno oženil in živel z drugo ženo, Marijo Ano, v Krškem, kjer se mu je leta 1733 tudi rodil najmlajši sin Feliks Ignac.¹¹⁰ Njegova oporoka, datirana v Krškem 15. oktobra 1733, in zapuščinski inventar, sestavljen prav tam 9. januarja 1734, pričata, da je bil Donati ob smrti upravitelj gospostva Šrajbarski turn.¹¹¹ Z oporoko – izvršitelj je postal zet Urban Čokl, gosposčinski upravitelj v Brežicah – je vdovo Marijo Ano odpravil s 300 goldinarji, starejšega sina

¹⁰⁶ Donati vsekakor ni izviral ne iz Krškega ne iz Brežic. Pred prvo pojavitvijo v Krškem (1719) je izpričan v sejnih zapisnikih kranjskih deželnih stanov leta 1695, ko je dobil neko službo (*Velldtschlisserdienst*) v okviru deželne vojaške organizacije, in sicer za območje deželne četrti Pivka in Kras (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 922, sejni zapisniki 1693–1702, s. p., 23. 3. 1695). Ni izključeno, da je imel sorodnike na Hrvaškem, kajti leta 1703 je na graški jezuitski gimnaziji naveden meščanski sin Ivan Donati iz Zagreba: »Donati Joannes, Civis, Croata, Zagrabiensis (Andritsch, *Die Matrikeln* 3, str. 172).

¹⁰⁷ »Gospod« Anton Sigmund Donati oziroma samo Anton je bil krstni boter 15. maja 1719 in 7. januarja 1720 ter poročna priča 12. januarja 1721, »gospa« Veronika pa botra 10. februarja 1721 (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, P 1713–1770).

¹⁰⁸ NŠAM, Matične knjige, Brežice, R 1725–1738, 8. 9. 1727, 22. 5. 1728, 29. 7. 1730, 30. 9. 1731.

¹⁰⁹ Veronika Donati je umrla po 30. septembru 1731; takrat je v Brežicah zadnjič botrovala. Datuma njene smrti ali pokopa ne poznamo, ker je v mrliški matici 1723–1753 za prva leta več vrzeli in so se vpisi kontinuirano vrstili šele od 13. maja 1733 (prav tam, M 1723–1753).

¹¹⁰ Feliks Ignac je bil krščen 1. junija 1733, ob krstu pa sta bila njegova botra grof Auersperg in grofica Ratkay (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1730–1771). Anton Sigmund Donati bi se lahko oženil v Brežicah, ker ni ohranjena poročna matica iz tega časa, vsekakor pa ni stopil pred oltar v Krškem (prim. prav tam, P 1713–1770).

¹¹¹ ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, III. serija, fasc. D 1–193, D–10, 15. 10. 1733; AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 18, fasc. XI, D–19, 9. 1. 1734). – Donati je umrl pred 29. decembrom 1733, ko je kranjska deželna pravda imenovala inventurna komisarja za popis njegove zapuščine.

Antona Donatija brez vsega, ker se je bil sposoben preživljati sam in mu je dal oče precej denarja tako med študijem kot tudi sicer, vse preostalo premoženje pa je umirajoči volil hčerkama Mariji Ani Petrič in Mariji Tereziji Čokl ter komaj rojenemu sinu Feliksu Jožefu, vsakemu po tretjino.¹¹² Za kakšno premoženje je šlo, razkriva zapuščinski inventar. Glavnina je odpadla na pristavo Narpelj pri Krškem, ki je spadala pod gospostvo Šrajbarski turn in je bila kupljena za 462 goldinarjev, in na hišo v Krškem (*das zu Gurgfeld ligende Haus*), kupljeno za 278 goldinarjev.¹¹³ V rubriki Listine najdemo podatke o historiatu obeh nepremičnin in tudi o nakupu tretje, njive. Pristava je bila prodana oziroma kupljena dvakrat, prvič 21. marca 1699 in drugič 10. marca 1719. Ključen pa je regest o lastništvu hiše. Pokojnik je o tem hranil dve kupni pismi, prvo z datumom 20. september 1701 in drugo, datirano 14. septembra 1717.¹¹⁴ Čeprav regest ne navaja imen kupcev in prodajalcev, ni dvoma, da je bil kupec v drugem primeru Donati,¹¹⁵ ki je bil slabi dve leti pozneje v Krškem dokumentiran kot krstni boter in se je torej tedaj tu naselil.¹¹⁶ O imenu prvega kupca iz leta 1701 lahko le ugibamo, vendar njegovo ime in ime prejšnjega lastnika za naše vprašanje nista pomembni. Ključna je ugotovitev, da je ta hiša zamenjala lastnika pet let prej, preden je Valvasorjeva vdova prodala svojo hišo Kamnikarju (1706). Poleg tega je bila kupnina leta

¹¹² ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, III. serija, fasc. D 1–193, D–10, 15. 10. 1733. – Donatijev sin Anton se je s polnim imenom imenoval Anton Sigfrid. Kot krstni boter v Brežicah se je pojavljal od leta 1736 do leta 1744 (NŠAM, Matične knjige, Brežice, R 1725–1738, 26. 4. 1736, 3. 11. 1737; R 1738–1760, 25. 7. 1738, 14. 3. 1739, 22. 5. 1740, 9. 1. 1743, 15. 5. 1744, 19. 9. 1744, 28. 12. 1744), v zakonu z Marijo Terezijo Pour pa so se mu v tem času rodili štirje otroci (prav tam, R 1738–1760, 27. 7. 1738, 25. 9. 1739, 28. 12. 1740, 29. 1. 1744). Ni znano, kje je umrl, vsekakor ne v Brežicah (prim. prav tam, M 1723–1753), in sicer med zadnjim botrstvom 28. decembra 1744 in ženino vnovično poroko 24. avgusta 1746 (prav tam, P 1738–1770).

¹¹³ ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 18, fasc. XI, D–19, 9. 1. 1734, pag. 16–17.

¹¹⁴ Prav tam, pag. 7.

¹¹⁵ Kot kupec posesti oziroma pristave Narpelj leta 1719 je Donati izrecno naveden v zapuščinskem inventarju zeta Ignaca Ferdinanda Gosarja (prav tam, šk. 39, fasc. XIX, G–131, 26. 8. 1763, pag. 3).

¹¹⁶ O omembah zakoncev Donati v krški krstni matici gl. op. 107.

1717 (278 goldinarjev) znatno nižja od vsote, ki jo je četrto stoletje prej, leta 1693, za Vodnikovo hišo odšteli Valvasor (800 goldinarjev kranjske veljave ali 675 nemške).¹¹⁷ Donati-Čoklova hiša tako nikakor ne more biti nekdanja hiša kranjskega polihistorja.

A pred zadnjim »nikakor« moramo še dokazati, da je Urban Čokl sredi 18. stoletja res imel v lasti Donatijevo hišo, katere historiat je razkril zapuščinski inventar njegovega tasta Antona Sigmunda Donatija. Prav mogoče bi namreč bilo, da so Donatijevi trije otroci in dediči hišo prodali, Čokl pa še prej ali pozneje kupil drugo, ki jo srečamo v njegovih rokah leta 1749 in je bila potrjeno nekdanja Kunčeva hiša iz leta 1609 (spodnji del t. i. Valvasorjeve hiše). V Donatijevem zapuščinskem inventarju (1734) je možnost prodaje namreč nakazana, saj o pristavi, hiši in njivi pravi, da bodo dediči lahko poplačani, ko bodo prodane.¹¹⁸ Čokl bi nepremičnine kot izvršitelj oporoke tem lažje razprodal, toda ali je to res storil? In kako bi Donatijeva hiša prišla v njegove roke, ne pa v roke njegove žene, Donatijeve hčerke Marije Terezije, saj je bila vendar ona dedinja tretjine celotnega očetovega premoženja? Poleg tega je enak delež podedovala njena sestra Marija Ana Petrič, za katero se je pokazalo, da je v nasprotju s Čoklovo družino v glavnem živela v Krškem. Še več, tudi njen drugi mož Ignac Ferdinand Gosar je imel sredi stoletja (1749, 1752) v mestu veliko hišo in ta je bila za povrh desna soseda Kamnikarjeve, dejanske Valvasorjeve hiše, danes severna polovica t. i. Mencingerjeve hiše (Cesta krških žrtev 2), o kateri bomo še govorili.

Postavlja se skratka vrsta vprašanj: je Čokl leta 1749 resnično imel v lasti nekdanjo Donatijevo hišo, je ta morda pristala v rokah druge Donatijeve hčerke, omožene Petrič in pozneje Gosar, zakaj kot lastnica Čoklove hiše ni navedena njegova žena, če jo je res podedovala ona, je Čokl Donatijevo hišo kot izvršitelj oporoke nekomu prodal, njegova hiša pa tako nima nikakršne zveze z Donatijevo?

¹¹⁷ Gl. op. 15.

¹¹⁸ »Wie dise dreÿ *immobilia Corpora* Verkhaufft werden, werden sogestalten auch denen Erben zu guethen kommen« (ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 18, fasc. XI, D-19, 9. 1. 1734, pag. 17).

Analiza vseh razpoložljivih virov je druge možnosti ovrgla in potrdila, da je bila Čoklova hiša resnično prejšnja Donatijeva, ki ji po virih lahko kontinuirano sledimo v preteklost do leta 1701. Ključni vir je zapuščinski inventar Urbana Čokla iz leta 1756, shranjen med spisi štajerske deželne pravde. A tudi ko tega dragocenega dokumenta ne bi poznali, bi lahko zavrnilo možnost, da Donatijeve hiše ni podedovala Čoklova žena Marija Terezija, ampak njena sestra Marija Ana, omožena Petrič. Ta je v Krškem izpričana vse od leta 1725, ko se ji je v zakonu s Francem Petričem rodil prvi otrok. Do leta 1739 se jih je zvrstilo vsaj še pet, dva rojena v Krškem, dva neznano kje in zadnji že kot posthumni v Brežicah.¹¹⁹ Marija Ana se je s Petričem najbrž poročila v Brežicah, kamor so se Donatijevi preselili po letu 1721,¹²⁰ zakonca pa bi nato

¹¹⁹ V Krškem so bili krščeni trije Petričevi otroci: 7. avgusta 1725 Franc Jožef, 22. novembra 1726 Franc Anton in 18. marca 1731 Marija Jožefa (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, R 1730–1771). Zadnji otrok, Frančiška Jožefa, je prišel na svet 13. maja 1739 v brežiškem gradu (*ex arce*), kamor se je Marija Ana Petrič po moževi smrti zatekla k svoji sestri Mariji Tereziji Čokl; v krstni matici so za osebno ime pokojnega očeta pustili prazen prostor: »patris defuncti Dni ____ Petrisch et coniuge eius Annae Mariae«, krstni boter pa je bil gosposčinski upravitelj Urban Čokl (NŠAM, Matične knjige, Brežice, R 1738–1760). Na brežiškem gradu je vdova tudi spoznala tamkajšnjega gosposčinskega pisarja Ferdinanda Ignaca Gosarja in se z njim omožila 26. julija 1741 v Krškem, kjer sta zakonca živela (*ex Civitate*); ženino prvo ime je v poročni matici pomotoma navedeno kot Bernard namesto Ferdinand (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, P 1713–1770). Marija Ana je morala med letoma 1732 in 1738 neznano kje zunaj Krškega roditi vsaj še dva otroka, hčerko Elizabeto in sina Ignaca, za katera izvemo šele iz Gosarjeve oporoke in zapuščinskega inventarja leta 1763. V njegovi oporoki, napisani v Krškem 27. maja 1763, že po ženini smrti, sta omenjeni dve njegovi pastorki, Frančiška (najverjetneje leta 1739 rojena Frančiška Jožefa) in dotlej neznana, še neporočena Elizabeta Petrič; brez imen so navedeni pastorki (*die Herrn Stief=Söhne*), glede na rabo množine najmanj dva, lahko pa tudi več (ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, III. serija, fasc. G 1–156, G–71, 27. 5. 1763). Med Gosarjevimi dolgovi je v njegovem zapuščinskem inventarju naveden dolg petim ženinim otrokom iz prvega zakona: Antonu, Jožefu, Ignacu, Elizabeti in Frančiki; po poročni pogodbi med Gosarjem in vdovo Petričevo z dne 25. julija 1741 jim je pripadalo 400 goldinarjev (ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 39, fasc. XIX, G–131, 26. 8. 1763, pag. 17). Od petih leta 1741 živečih otrok je bil neznan Ignac, rojen zunaj Krškega, poročna pogodba pa obenem priča, da je predtem umrla Marija Jožefa, kot zadnja rojena v Krškem (1731).

¹²⁰ Gl. opombi 107 in 108.

v Krškem prav lahko živela v prazni hiši očeta in tasta Antona Sigmunda Donatija. V tem primeru bi bilo tudi logično, da bi Petriča po delitvi očetovega premoženja ostala v hiši, a se ni zgodilo tako. Franc Petrič, ob krstu drugega otroka leta 1726 naveden kot gosposčinski upravitelj na Dobu (*Wazenberg*) v Mirnski dolini, je moral imeti v Krškem lastno hišo – severni del današnje Mencingerjeve – vsaj že ob tastovi smrti leta 1733. V Donatijevem zapuščinskem inventarju najdemo namreč pomenljiv podatek, da so bili štirje pokojnikovi sodi shranjeni v Petričevi hiši (*in Petritschischen Haus*), glede na samoumevnost navedbe zagotovo v hiši zeta in hčerke.¹²¹ Zakonca Petrič tedaj najbrž niti nista prebivala v Krškem, saj ju v matičnih knjigah pogrešamo, iz poznejšega časa pa poznamo njuno hčerko Elizabeto in sina Ignaca, ki sta prišla na svet nekje drugje, očitno v kraju očetovega službovanja.¹²² Vdova Marija Ana Petrič se je nato najpozneje leta 1741 vrnila v Krško in se tu omožila z vdovcem, brežiškim gosposčinskim pisarjem Ignacem Ferdinandom Gosarjem, ki mu je naslednje leto rodila še enega otroka.¹²³ Ni dvoma, da je Marija Ana prinesla v svoj drugi zakon Petričevo hišo in da ta prej ni bila Donatijeva. Pri tem ne moti, da je v terezijanskem katastru (1749, 1752, 1756) naveden kot hišni posestnik Gosar,¹²⁴ in ne žena, ki je živela vsaj še leta 1749,¹²⁵ ali pa oba zakonca kot solastnika. Kot bomo videli, navaja kataster kot hišnega lastnika tudi Urbana Čokla, čeprav je bila njegova hiša v resnici

¹²¹ ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 18, fasc. XI, D-19, 9. 1. 1734, pag. 15. – Tik predtem je v zapuščinskem inventarju prav tako samoumevna navedba, da je en sod »pri gospodu upravitelju v Brežicah«, torej pri drugem zetu Urbanu Čoklu.

¹²² Gl. op. 119.

¹²³ O poroki gl. op. 119. – 1. avgusta 1742 so krstili Ano Marijo Kristino, ki sta ji bila krstna botra materin svak in brežiški upravitelj Urban Čokl (tedaj sploh edinkrat izpričan v krških maticah) in svakinja Ana Marija Terezija Donati (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1730-1771). V oporoki očeta Ignaca Ferdinanda Gosarja leta 1763 je ta hči imenovana Kristina (ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, III. serija, fasc. G 1-156, G-71, 27. 5. 1763).

¹²⁴ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749; No. 7, 13. 6. 1752; No. 89, štiftni register 1756.

¹²⁵ Tedaj je izpričana kot krstna botra (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1730-1771, 3. 8. 1749).

last Čoklovega mladoletnega sina (prva žena mu je namreč zgodaj umrla). V katastru so namreč v rubriko lastniki vedno vpisali moške kot družinske poglavarje in dejanske »upravitelje« posesti, ženske pa le izjemoma, če je šlo za vdove ali neporočene lastnice.¹²⁶

Kaj se je zgodilo s Petričevo in Donatijevo hišno in drugo posestjo, pove Gosarjev zapuščinski inventar iz leta 1763, iz časa po ženini smrti. V njem je regist listine s to vsebino: vdova Marija Ana Petrič, rojena Donati, je 12. marca 1741 (nekaj mesecev pred poroko z Gosarjem) sklenila v Brežicah poravnavo z dediči svojega očeta (Antona) Sigmunda Donatija in prevzela posestvo Narpelj (*als übernehmerin des Grundt Närpl*). Tako so se v njenih in pozneje Gosarjevih rokah znašle tudi lastniške listine o zemljiščih, ki jih poznamo že iz Donatijevega zapuščinskega inventarja (1734): obe kupni pismi za pristavo Narpelj iz let 1699 in 1719 ter za njivo iz leta 1729.¹²⁷ Med popisanimi listinami pa ni nobene, ki bi se nanašala na nekdanjo Donatijevo ali Petričevo hišo. Da prva hiša ni omenjana, je razumljivo. Kot smo videli, je namreč Donatijeva hči Marija Ana Petrič ob delitvi očetove dediščine dobila zemljišča, ne pa tudi hiše (!). Da pa v inventarju med listinami ni niti omembe Petričeve hiše, je »kriva« poročna pogodba med vdovo Petrič in Gosarjem,

¹²⁶ V katastrskem popisu hiš v Krškem iz leta 1752 so ženske predstavljale 11 ali desetino posestnikov od skupno 108. Vse razen baronice Zetschker so označene kot vdove (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 7, 13, 6. 1752). To je bila sicer tudi omenjena baronica Zetschker z imenom Klara Konstancija, o čemer priča njena katastrska napoved za t. i. Zetschkerjevo imenje (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 115, N 143, ad No. 7, 12, 4. 1752).

¹²⁷ ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 39, fasc. XIX, G–131, 26. 8. 1763, pag. 3. – Datumi dokumentov se z nepomembno izjemo ujemajo s tistimi v Donatijevem inventarju iz leta 1734, le vsebina je tokrat zgornjejša. Kupni pismi za pristavo Narpelj z 21. marca 1699 in 10. marca 1719 sta zdaj opredeljeni kot donacijsko pismo Katarine Elizabete grofice Auersperg za posestvo Narpelj (*von Närpl Gründt*) z dne 21. marca 1699 in kot kupno pismo za isto posest, ki jo je prevzel gospod Sigmund Donati. Zemljiška gosposka je kupno pismo ratificirala 14. marca 1719, deželna gosposka na Kranjskem pa 16. decembra istega leta. Kupno pismo za njivo Volčina z dne 5. januarja 1729 je v tem inventarju navedeno z enakim datumom, a kot zaščitno pismo gospostva Šrajbarski turn za njivo Volčina pri Skopicah, ki se glasi na gospoda Sigmunda Donatija in njegove dediče.

podpisana 25. julija 1741 v Krškem, dan pred njuno poroko.¹²⁸ V tej pogodbi – vsebine zapuščinski inventar, razumljivo, ne navaja – je bila vsekakor zajeta Petričeva hiša, ki jo je vdova prinesla v zakon. Če bi bilo nasprotno in bi torej hišo kupil ali podedoval Gosar, bi se kupo-prodajna pogodba ali kakršno koli drugo dokazilo o lastništvu pozneje brez dvoma znašlo v njegovi zapuščini. Ob smrti leta 1763 je bil namreč lastnik vseh nekdanjih Donatijevih in Petričevih nepremičnin, ki jih je dobil z ženitvijo oziroma po ženini smrti: hiše z vrtom v Krškem, ocenjene na 300 goldinarjev, in zemljišč v Narplju v skupni vrednosti 1.550 goldinarjev.¹²⁹ Tako kot tast Anton Sigmund Donati in ženin prvi soprog Franc Petrič je tudi Ignac Ferdinand Gosar nazadnje napredoval do gosposčinskega upravitelja. V štiridesetih letih je bil upravitelj škofijskih gospostev Gornji grad in Goričane,¹³⁰ nato pa je najmanj enajst let upravljal »domače«¹³¹ gospostvo Šrajbarski turn.

¹²⁸ ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 39, fasc. XIX, G-131, 26. 8. 1763, pag. 3.

¹²⁹ Prav tam, pag. 14–15.

¹³⁰ Obe gospostvi sta bili v lasti ljubljanske škofije. Kot upravitelj Goričan je Gosar označen v popisu hiš mesta Krško z začetka leta 1749 (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749). Ta podatek je bil kažipot k virom o obeh škofijskih gospostvih. Iz Gosarjevega gornjegrajskega obdobja poznamo njegov nedatirani letni obračun upravitelja za obdobje od 1. maja 1745 do 1. maja 1746 (NŠAL, NŠAL 26, Goričane, fasc. 14, št. 44) ter obračuna za obdobji 1. 5. 1746–1. 5. 1747 in 1. 5. 1747–1. 5. 1748, podpisana sredi leta 1749 v Ljubljani (NŠAL, NŠAL 20, Gornji Grad A, fasc. 49, 19. 6. 1749, 23. 6. 1749), Gosarjeva žena pa je bila v Gornjem Gradu kot »prefectissa«¹³¹ enkrat izpričana v vlogi krstne botre (Župnijski urad Gornji Grad, krstna matična knjiga 1745–1771, pag. 29, 21. 11. 1747). V Goričanah sta se zakonca mudila le eno leto, o čemer pričata Gosarjev nedatirani obračun upravitelja za čas od 1. maja 1748 do 1. maja 1749 in pojasnila k obračunu, podpisana že v Krškem 3. maja 1750 (NŠAL, NŠAL 26, Goričane, fasc. 14, št. 44). V krstnih maticah župnije Sora, v katero je grad Goričane spadal, zakoncev Gosar ne najdemo med krstnimi botri. 21. februarja 1748 je bil kot upravitelj zadnjič naveden Urban Kralj, 23. oktobra 1750 pa prvič Janez Jakob Druškovic (NŠAL, ŽA Sora, Matične knjige, R 1731–1748, R 1749–1770).

¹³¹ Ločeni katastrski napovedi za gospostvi Šrajbarski turn in Krško je 12. aprila 1749 podpisal na Šrajbarskem turnu še upravitelj Janez Matija Šivic, sedemkrat praded avtorja tega prispevka (gospostvo Šrajbarski turn: ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 131, N 195, No. 1, 12. 4. 1749; gospostvo Krško: prav tam, šk. 114, N 141, No. 1, 12. 4. 1749). Gosar je najverjetneje postal upravitelj še isto leto, saj je njegova

Tudi tretji Donatijev zet Urban Čokl je bil, kot je že znano, gosposčinski upravitelj, in sicer v Brežicah. Sled do njegovega bivanja v tem štajerskem mestecu, sosedu Krškega, je predstavljala navedba v terezijanskem katastru za mesto Krško iz leta 1749, da je lastnik zidane hiše brežiški gosposčinski upravitelj.¹³² Ker je Čokl v matičnih knjigah vseskozi do smrti leta 1755 omenjen samo v Brežicah in se je pojavil v Krškem le enkrat (1742), kot krstni boter hčerki stanovskega kolega Gosarja in njegove soproge, svoje svakinje,¹³³ je na dlani, da tu ni prebival. Od kod in čemu potem hiša? Ker ni bil Krčan in nič ne kaže, da bi hišo podedoval, se je pred ugotovitvijo sorodstvene vezi z Donatiji postavljalo vprašanje, zakaj bi si potemtakem kupil tako veliko hišo v sosednjem mestu, in ne raje v Brežicah. Morda zato, da bi denar varno naložil ali da bi se imel na stara leta kam umakniti? Razkritje priženjenga sorodstvenega razmerja z Antonom Sigmundom Donatijem je rodilo drugo vprašanje: je Čokl priženil Donatijevo hišo ali si je kupil drugo? Terezijanski kataster in skromni viri iz Krškega ne povedo ničesar o tem, kdaj pred letom 1749 je postal lastnik in kako. Iz katastra je moč razbrati samo to, da je hiša pred junijem 1752 dobila novega lastnika Mihaela Sečana.¹³⁴ Tudi v Čoklovem zapuščinskem inventarju, sestavljenem 15. februarja 1756 v Brežicah,¹³⁵ pogrešamo med listinami kar koli, kar bi se nanašalo na hišo v Krškem, je pa navedena pogodba, po kateri je 9. junija 1755 od brežiškega mestnega predstojništva kupil neko hišo v Brežicah, edino nepremičnino, ki

žena Marija Ana 3. avgusta botrovala v Krškem kot »prefectissa« (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1730–1771). V vlogi upravitelja obeh gospostev ga prvič srečamo 19. aprila 1752 (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 131, N 195, No. 19; šk. 114, N 141, No. 6). V Gosarjevem zapuščinskem inventarju je navedena njegova poravnalna pogodba z grofom Rajnhardom Auerspergom za zaostale upraviteljske račune za enajst let, datirana 13. avgusta 1761 na Šrajbarskem turnu, najbrž ob prenehanju upraviteljske službe (ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 39, fasc. XIX, G–131, 26. 8. 1763, pag. 4).

¹³² ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749.

¹³³ Gl. op. 99 in 100.

¹³⁴ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749; No. 7, 13. 6. 1752.

¹³⁵ StLA, Landrecht, K 1356, H 1, Tschokl, 15. 2. 1756.

**ŠORODSTVENA RAZMERJA LASTNIKOV DONATIJEVE OZIROMA
ČOKLOVE HIŠE (NAPAČNE VALVASORJEVE)**

Anton Sigmund Donati († 1733 v Krškem) dediči (vsak ene tretjine) premoženja:		
hči iz prvega zakona Marija Terezija, por. Čokl (* ok. 1708, † 1739 v Brežicah)	hči iz prvega zakona Marija Ana, por. Petrič in Gosar († pred 1763 v Krškem)	sin iz drugega zakona Feliks Ignac (* 1733 v Krškem, † neznano)
njen dedič sin Jožef Čokl (* 1733 v Brežicah, † 1769 v Dobovi), duhovnik, po materi podedoval dedovo hišo		

jo je premogel ob smrti pol leta pozneje. Kako je hiša v Krškem prešla na novega lastnika, najbrž neposredno na Sečana, pove šele rubrika Dolgovi. Čokl je sinu Jožefu iz prvega zakona (roj. 1733 v Brežicah), dolgoval poleg 360 goldinarjev dediščine po materi še 50 goldinarjev od prodaje njegove hiše v Krškem (!).¹³⁶ S tem postane tudi jasno, zakaj med Čoklovimi listinami ni nobene o tej hiši. Pripadala je namreč njegovemu edinemu preživelemu otroku iz prvega zakona, sinu Jožefu, ki je na začetku inventarja naveden med petimi Čoklovimi dediči ob mačehi in treh mlajših polbratih in je bil tedaj že posvečen v subdiakona. Oče Urban Čokl je hišo v Krškem v resnici samo upravljal v sinovem imenu in jo med letoma 1749 in 1752 prodal. Jožef Čokl jo je podedoval po materi Mariji Tereziji, rojeni Donati, ki je umrla že leta 1739 v Brežicah,¹³⁷ dve leti prej, preden so si dediči njenega očeta Antona Sigmunda Donatija spomladi 1741 razdelili njegovo zapuščino.¹³⁸ Kot smo videli, je Donatijeva hči Marija Ana, vdova Petrič, dobila pristavo Narpelj,

¹³⁶ »Item das demeselben [sinu Jožefu iz prvega zakona] gehörig, und durch Herrn Testatorn verkhauffte Hausß in der Statt Gurgfeldt, so ihme alda zu ersezet komet mit 50 f«. – O rojstvu sina Jožefa gl. op. 100.

¹³⁷ Gl. op. 100.

¹³⁸ Gl. op. 127.

dedičem druge hčerke, pokojne Marije Terezije, poročene Čokl, pa je torej pripadla hiša. Neznanka ostaja, kaj je ob tej fragmentarno dokumentirani delitvi dobil njun polbrat, tedaj osemletni Feliks Ignac, če je sploh kaj. Glede na to, da se je rodil v Krškem, zagotovo v Donatijevi hiši, in mu je pripadla tretjina vsega očetovega premoženja, bi pričakovali, da bo s svojo materjo ostal v rojstni hiši. A ker je očetov zapuščinski inventar z začetka leta 1734 zadnje pričevanje o tedaj sedemmesečnem sinu, vse kaže, da je Feliks Ignac umrl še kot otrok ali pa je Krško skupaj z materjo zapustil. Zanesljivo je le to, da se njegova mati Marija Ana, veliko mlajša od očeta, v Krškem ni ponovno poročila in da njenega imena ne najdemo niti v drugih krških matičnih knjigah.¹³⁹ Ne nazadnje bi lahko kmalu umrla oba, tako mati kot otrok. In če je zgodaj preminil samo Feliks Ignac, mati po določenih poročne pogodbe najverjetneje ni mogla dedovati njegove tretjine očetove zapuščine, ampak sta si jo razdelili omoženi polsestri, Čoklova in Petričeva. Zadnja, kmalu potem vnovič omožena Gosar, je torej dobila pristavo, saj je po možu v Krškem že imela hišo in ni potrebovala še ene, ampak ji je bila ljubša posest, ki jo je lahko upravljala iz Krškega. Čokl, vdovec po drugi Donatijevi hčerki in izvršitelj tastove oporoke, pa je za svojega sina kot dediča po materi oziroma dedu iztržil Donatijevo hišo, današnji spodnji del t. i. Valvasorjeve hiše. Morda so tedaj še živeli trije od petih Čoklovih otrok iz prvega zakona, toda leta 1756 je bil živ le še Jožef, duhovniški kandidat in pozneje župnik.¹⁴⁰

Kaj torej vemo o tej hiši iz obdobja do srede 18. stoletja, ko jo je na podlagi virov mogoče zanesljivo locirati oziroma identificirati? Poznogotski elementi v pritličju pričajo o nenapisani starejši stavbni zgodovini, ki sega še v konec 15. stoletja,¹⁴¹ čeprav se je na portalu z letnico 1609 kot njen graditelj ovekovečil

¹³⁹ Prim. NŠAL, *ŽA Krško, Matične knjige*, P 1713–1770, R 1730–1771.

¹⁴⁰ Od petih Čoklovih otrok, rojenih v letih 1733 do 1739, je v zapuščinskem inventarju Urbana Čokla z začetka leta 1756 naveden le Jožef, tedaj subdiakon (gl. op. 135). V brežiških mrliških maticah je najti smrt dveh otrok, ne pa tudi podatkov o smrti Franca Ignaca, roj. 1736, in Marije Terezije, roj. 1737 (gl. op. 100).

¹⁴¹ Černelič Krošelj – Rep Bunetič, *Celovito obnovljen*, s. p. – Dodatne informacije konservatorke Alenke Železnik, 12. 2. 2012.

Luka Kunec, trgovec in nekdanji mestni sodnik.¹⁴² O hiši nato iz celotnega 17. stoletja ni znanega ničesar, Kunčevo ime pa srečamo v virih zadnjič leta 1652, ko je v urbarju gospostva Šrajbarski turn naveden med sedmimi gospodarji oštator v mestu (*Hoffstetter in der Statt Gurgfeldt*), a že kot nekdanji gospodar (*Lucas Khunz aniezo Durmin*). Samo ugibamo lahko, kje v Krškem je ležal ta oštat, ki ga nikakor ne smemo enačiti s Kunčevo hišo, saj je ta stala na pravno mestnih, ne na gosposčinskih tleh.¹⁴³ Ker po letu 1670, ko se začenja krška krstna matična knjiga, v njej ne najdemo nobenega Kunca,¹⁴⁴ je priimek skoraj gotovo ugasnil že prej, toda hiša bi lahko ostala v rokah potomcev graditelja Luke, ki so zdaj nosili druge priimke in jih zato kot takih ne prepoznamo. Hiši je nato mogoče slediti od 20. septembra 1701 dalje, ko jo je neznan lastnik prodal neznanemu kupcu. Od tega jo je 14. septembra 1717 kupil Anton Sigmund Donati, ki je tu konec leta 1733 tudi umrl.¹⁴⁵ Po njegovem testamentu so dediči vsega premoženja postali trije otroci. Ob delitvi dediščine 12. marca 1741¹⁴⁶ je hiša pripadla dedičem Donatijeve pokojne hčerke Marije Terezije, poročene Čokl, to pa pomeni bodisi trem njenim živim otro-

¹⁴² Luka Kunec je bil po navedbah krške mestne knjige 1539–1679 izvoljen za mestnega sodnika v letih 1601, 1602, 1606, 1607 in 1608 (ARS, AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga 1539–1679, s. p.). Seznam sodnikov v knjigi se začenja leta 1601, kolikor pa poznamo imena krških sodnikov do leta 1600, ni med njimi nobenega Kunca (prim. poročila o izvolitvah v: ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, fasc. 179a, lit. G VIII–1; seznam sodnikov v krški kapucinski kroniki: Kralj, Archivum loci, str. 471; v omenjeni kroniki iz srede 18. stoletja je Kunčevo ime navedeno pri letih 1601 in 1606, a obakrat napačno kot Lucas Kmgug). Med plačniki dvornega činža v urbarjih gospostva Krško iz let 1570 in 1575 priimka Kunec še ni (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, urbar gospostva Krško 1570, pag. 481–519; AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, urbar gospostva Krško 1575, s. p., Hernach volgen die Hofzinss etc.).

¹⁴³ ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, II/29u, urbar gospostva Šrajbarski turn in dvorca Globelo 1652, s. p. Prim. prepis istega urbarja iz leta 1653 v: ARS, AS 785, Gospostvo Šrajbarski turn, knj. 24, s. p. – V istem urbarju je v Leskovcu navedena t. i. Kunčeva huba (*die Khunzische Hueben*), kmetija, na kateri je gospodaril neki Jenže Majerčič.

¹⁴⁴ Prim. NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729.

¹⁴⁵ Gl. op. 114 in 111.

¹⁴⁶ Gl. op. 127.

kom bodisi že tedaj samo sinu Jožefu kot edinemu preživelemu, poznejšemu duhovniku.¹⁴⁷ Oče Urban Čokl je hišo v Jožefovem imenu prodal med 3. januarjem 1749 in 13. junijem 1752; takrat se je namreč v terezijanskem katastru ob Urbanovem imenu pojavilo ime novega gospodarja Mihaela Sečana.¹⁴⁸

Precej manj je do tega časa znanega o **drugi, manjši zgornji hiši** (rekt. št. 65), ki skupaj s Čokl-Sečanovo sestavlja t. i. Valvasorjevo hišo in katere pročelje gleda proti trgu oziroma mestni cerkvi sv. Janeza Evangelista. Da ta hiša ne bi mogla biti Valvasorjeva, je jasno že iz podatkov o njenem gradbenem stanju in letnem donosu sredi 18. stoletja. Čoklova je bila leta 1749 navedena kot zidana in je imela tri leta pozneje letni donos 17 goldinarjev (četrti najvišji v Krškem), pri njeni zgornji sosedu pa je šlo za povsem drugačno, zelo skromno stavbo. Stara lesena hišica (*ein hölzernes alts Heüsl*) v rokah dninarja Jožefa Dobovca (1749) je imela le tri goldinarje donosa na leto (1752), kar je komaj dobra polovica mestnega povprečja (5,60 goldinarja).¹⁴⁹ Lastnikom ni moč slediti v preteklost, ampak nam preostane samo spremljanje rodbine Dobovc po matičnih knjigah, pri tem pa ni mogoče ne potrditi in ne ovreči domneve, da je hišica vseskozi ostajala v lasti istega rodu. Jožef Dobovec se je skoraj gotovo rodil že v Krškem, in sicer leta 1705 kot tretji otrok zakoncev Luke in Barbare, ki sta se v mestu kot prva s tem priimkom pojavila leta 1699. Na svet bi lahko prišel že v tej leseni hišici ali pa se je leta 1732 priženil na dom

¹⁴⁷ Jožef Čokl je kot Brežičan (*Styrus, Runensis*) prejel v Gorici vse kleriške redove do vključno mašniškega posvečenja 19. aprila 1756 (Volčjak, *Ordinacijska protokola*, str. 180–182). Mačeha Eva ga je leta 1758 v oporoki imenovala za varuha treh mlajših polbratov, ki so se tri leta pozneje vsi šolali (StLA, Landrecht, K 1356, H 1, Tschokl, 20. 12. 1761). Jožef je umrl že 8. oktobra 1769 kot župnik v Dobovi, star 36 let, Anton je postal pozneje svetni duhovnik na Dunaju, Aleksander je služboval kot pisar pri gospostvu Slovenska Bistrica (prav tam, K 1355, H 17, s. d. 1769, 22. 12. 1772, 2. 5. 1774), Franc pa je bil najprej frančiškan na Trsatu in po izstopu iz reda do smrti leta 1805 petnajst let župnik v Rajhenburgu (PAM), PAM/1537, Slekovec Matej, šk. 16, Duhovniki XVIII. vek, št. 326).

¹⁴⁸ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749; No. 7, 13. 6. 1752.

¹⁴⁹ Prav tam.

svoje neveste Marije, hčerke pokojnega Jurija Cenerja, a je to glede na sočasno prebivanje obeh družin v Krškem precej manj verjetno. Revnima zakoncema Dobovc, ki bi ne nazadnje lahko prišla do hišice poleg Čoklove šele pozneje, se je rodilo pet otrok.¹⁵⁰ Jožef je umrl pred 30. junijem 1756, ko se je vdova omožila s krojačem Janezom (Johannom) Grimom s Švabskega,¹⁵¹ izpričanim v štiftnem registru iz istega leta kot gospodarjem hišice in Dobovčevim naslednikom.¹⁵²

Ostane nam še vprašanje, kdaj in kako sta bili **obe hiši združeni v eno** in kaj se je z združenimi velikimi hišami dogajalo pozneje. Združili sta se šele v začetku 19. stoletja, potem ko je spodnja, Sečanova, ostala od zgraditve leta 1609 (skoraj) nespremenjena, namesto zgornje, Dobovčeve lesene hišice, pa so postavili novo nadstropno hišo enake višine, kot je bila sosednja, a občutno krajšo.

Spodnja hiša, nekdanja Donatijeva oziroma Čoklova (rekt. št. 66), je skoraj vso drugo polovico 18. stoletja ostajala v rokah istega rodu, družine

¹⁵⁰ Luka Dobovc je najbrž prvič izpričan v Krškem že leta 1695 kot krstni boter Luka Dobovšek. V zakonu z Marijo so se mu v letih 1699 do 1708 rodili štirje otroci, nato se je kot vdovec in meščan leta 1718 ponovno poročil, in sicer z domačinko Marijo Kankora, ter imel z njo še tri otroke, rojene med letoma 1719 in 1725. Najverjetneje je umrl pred letom 1729, ko se je neka vdova Marija Dobovc omožila z Jožefom Satlerjem s Trške Gore (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, 21. 12. 1695, 7. 8. 1699, 18. 8. 1702, 14. 3. 1705, 6. 1. 1708, 2. 8. 1719, 1. 11. 1721, 23. 5. 1725; P 1713–1770, 13. 2. 1718, 26. 1. 1729). Jožef Dobovc, poročen leta 1732 z Marijo, hčerko pokojnega Jurija Cenerja, je bil skoraj gotovo Lukov sin, a tega podatka v poročni matični knjigi žal ni. Marija Cener se je rodila v Krškem leta 1712, otroci zakoncev Jožefa in Marije Dobovc pa v letih od 1732 do 1745 (prav tam, R 1670–1729, 12. 3. 1712; R 1730–1771, 7. 7. 1732, 14. 7. 1735, 11. 12. 1738, 21. 9. 1741, 10. 2. 1745).

¹⁵¹ Janez (Johann) Grim je dotlej z družino prebival v Krškem že dobri dve desetletji, a še vedno ni imel lastne hiše. Leta 1749 je bil namreč v katastrskem popisu hiš naveden med petimi gostači (*Inn Leüthe in der Stadt*) in s poklicem krojač (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749). Prvič se je oženil 18. oktobra 1734 v Krškem; takrat ga je poročna matica označila kot meščanskega sina s Švabskega, njegovo izbranko Marijo Ano pa kot hčerko Jožefa Klobišerja, poveljnika vojaške posadke na ljubljanskem gradu (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, P 1713–1770). V krški krstni matici najdemo krste štirih Grimovih otrok (prav tam, R 1730–1771, 14. 4. 1735, 21. 2. 1738, 19. 8. 1741, 23. 12. 1743).

¹⁵² ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 8, štiftni register 1756.

Sečan. Še več, zdi se precej verjetno, da je Mihael Sečan, ki je hišo okoli leta 1750 kupil, stanoval v njej že prej kot Čoklov najemnik. Sečanova družina se namreč v krški krstni matici kontinuirano pojavlja od leta 1732.¹⁵³ Poleg tega Sečan leta 1749 v mestu ni imel lastne hiše in ker ni naveden niti med petimi gostači brez hiše (*Inn Leüte*) – mednje so denimo uvrstili prej omenjenega krojača Grima –,¹⁵⁴ sklepamo, da Sečani niso bili navadna meščanska, ampak prejkone uradniška ali posestniška družina. Matične knjige Mihaelu Sečanu zato največkrat tudi prisojajo imenitnejši naziv »generosus dominus«.¹⁵⁵ Med letoma 1732 in 1739 so se mu v Krškem rodili štiri otroci, morda v dveh zakonih,¹⁵⁶ in neznano kje okoli leta 1731, tik pred priselitvijo v Krško, sin Ignac, ki je potem nasledil hišo. Mihael je 25. novembra 1761 ob poroki hčerke – ženin je prišel ponjo s Hrvaškega – naveden kot pokojni, 84-letna žena Rozalija pa je preminila 11. julija 1787. Na isti hišni številki 78 (hiša jo je dobila ob preštevilčenju leta 1781 namesto prejšnje št. 79) je v najstarejšem zapisniku duš iz leta 1792 kot gospodar naveden (sin) Ignac Sečan, ki je tu 23. oktobra 1796 tudi umrl, po mrliški matici v starosti 65 let.¹⁵⁷

Veliko pestrejšje je bilo dogajanje pri zgornji hiši (rekt. št. 65), sredi 18. stoletja še stari lesenjači kmalu potem umrlega dninarja Jožefa Dobovca. Kaže, da je že Dobovc ali za njim ženin drugi mož Janez Grim takoj po poroki (1756) hišico nekoliko popravil, saj se je njen letni donos od leta 1752, ko je znašal 3 goldinarje, povzpел do leta 1756 na 5 goldinarjev.¹⁵⁸ Usoda zakoncev Grim ni pojasnjena. Morda sta hišo prodala in se odselila, morda sta umrla pred

¹⁵³ »Gospod« Mihael Sečan in žena Marija (Rozalija) sta prvič izpričana ob krstu hčerke 14. novembra 1732 (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1730–1771).

¹⁵⁴ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749.

¹⁵⁵ NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1730–1771, 9. 7. 1733, 15. 4. 1735, 8. 5. 1735, 24. 2. 1737, 5. 1. 1739.

¹⁵⁶ Prav tam, 14. 11. 1732, 8. 5. 1735, 24. 2. 1737, 5. 1. 1739. – Pri krstu prvega v Krškem rojenega otroka je mati navedena samo kot Marija, pri vseh drugih otrocih pa kot Marija Rozalija.

¹⁵⁷ NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, P 1713–1770, 26. 11. 1761; M 1784–1818, fol. 5, 18; prav tam, Statusi animarum, fasc. 1, status animarum 1792–1804, s. p. – O preštevilčenju hiš gl. op. 30.

¹⁵⁸ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 8, štiftni register 1756.

letom 1771, ko se začenja prva ohranjena mrliška matica. Ta že za prvo leto razkriva, da je v tej hišici s hišno številko 78 leta 1771 umrl 52-letni Bernard Kovačič in sedem let pozneje njegova vdova Jera.¹⁵⁹ Kovačiča, domačina, srečujemo sredi stoletja kot krojača in gospodarja lesene hišice z vrtom (rekt. št. 63), ki je stala na mestu poznejše šole, današnje fakultete, na vogalu sedanjega Hočevarjevega trga (h. št. 1).¹⁶⁰ Ker se je tja priženil k vdovi Špilarjevi in je hišico podedovala Špilarjeva hči, si je moral najti nov dom, še posebej ker se je kot vdovec ponovno poročil in si ustvaril novo družino.¹⁶¹ Z njegovo komaj 17-letno hčerko Marijo Ano (roj. 1756) se je nato leta 1773 oženil krški mestni pisar oziroma sindik (in učitelj) Anton Brenk, po izvoru meščanski sin iz Slovenj Gradca. Brenkovo družino najdemo v maticah na hišni številki 78 (od 1781 dalje št. 77) in se tu pojavlja do konca 18. stoletja.¹⁶² V prvem zapi-
sniku duš od leta 1792 dalje je pri Brenkovem imenu križec, vendar ni umrl v

¹⁵⁹ NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, M 1771–1784, 14. 12. 1771, 6. 8. 1778.

¹⁶⁰ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749; No. 7, 13. 6. 1752; No. 8, šiftni register 1756.

¹⁶¹ Bernard Kovačič se je rodil v Krškem leta 1721 kot sin Janeza Jurija in Marije. K Ani Špilar, veliko starejši vdovi mestnega sodnika Antona, se je priženil leta 1745 in imel z njo dva otroka, rojena v letih 1747 in 1749. Po ženini smrti se je nekje zunaj Krškega vnovič oženil in imel z drugo ženo Jero hčerko Marijo Ano, rojeno leta 1756. Kdaj natanko se je z družino preselil v Dobovčevo oziroma Grimovo hišo, ne vemo, a najverjetneje ne prav dolgo zatem, ko se je pastorka Eva Špilar, rojena leta 1734, leta 1756 omožila z meščanskim sinom Tomažem Pelcem. Po prvem hišnem oštevilčenju leta 1771 srečujemo v Špilarjevi hiši s hišno št. 39 zakonca Tomaža in Evo Pelc (rojstva njunih otrok v letih 1771–1780). – NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, 6. 5. 1721, 24. 12. 1734, 20. 5. 1747, 10. 3. 1749, 15. 6. 1756; P 1713–1770, 2. 8. 1745, 26. 11. 1756; R 1771–1784, 24. 7. 1771, 25. 3. 1773, 13. 8. 1776, 16. 1. 1778, 28. 6. 1780).

¹⁶² Ko se je Brenk 10. maja 1773 priženil k Mariji Ani Kovačič, je bila v poročni matici navedena skupna hišna številka 78, pokojni Bernard Kovačič pa je označen kot meščan in mestni svetnik (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, P 1771–1783, s. p.). Tu se je zakoncema rodilo sedem otrok (prav tam, R 1771–1784, 1. 3. 1774, 22. 5. 1775, 14. 2. 1778, 30. 8. 1780, 9. 9. 1782; R 1784–1812, 5. 7. 1785, 7. 9. 1787). Brenk je začel opravljati službo mestnega pisarja – sindika po smrti svojega predhodnika Jakoba Simandla, ki so ga pokopali 9. oktobra 1772 (prav tam, M 1771–1784). Že ko se je naslednje leto prvič pojavil v Krškem, je izpričan v dvojni funkciji, hkrati tudi kot učitelj. Mestni pisar je ostal vsaj do leta 1791, kot učitelj pa je bil zadnjič omenjen leta 1780 (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1771–1784, 24. 2. 1773; P 1771–1783, 1. 5. 1780; P 1784–1816, 7. 2. 1791).

Krškem; z ženo sta bila zadnjič označena kot navzoča leta 1800, naslednje leto pa od družinskih članov nobeden več.¹⁶³ Glede na družbeno vlogo Antona Brenka v mestu ne gre dvomiti, da je najpozneje on podrl staro Dobovčevo leseno hišico in postavil sedanjo nadstropno zidano hišo.

Čoklova oziroma Sečanova hiša (rekt. št. 66, hišna št. 78) ter Dobovčeva, Kovačičeva oziroma Brenkova (rekt. št. 65, hišna št. 77) sta imeli skupno usodo od preloma 18. in 19. stoletja, ko sta dobili istega lastnika, ranocelnika Andreja Chiarga. Njegova družina je v Krškem izpričana od leta 1796, in sicer po zapisniku duš v hiši št. 78, kjer je isto leto preminil neporočeni lastnik »gospod« Ignac Sečan.¹⁶⁴ Chiargo je hišo prevzel od Sečana ali iz rok njegovih dedičev, nato pa je po smrti lastnika sosednje hiše št. 77, nekdanjega mestnega sindika Antona Brenka (umrl 1800 ali 1801), kupil še to hišo. Od leta 1803 dalje, ko je Andrej Chiargo napisal oporoko in zapustil hišo ženi Mariji, rojeni Stanič, je historiat obeh stavb dokumentiran v zemljiški knjigi.¹⁶⁵ Ta je nastala sicer približno dve desetletji pozneje, a na podlagi starejših listin. Do omenjene letnice 1803 je tako prišel tudi neznani pisec prispevka o hiši iz leta 1894, najverjetneje Ivan Vrhovec, ki mu je glavna knjiga zemljiške knjige razkrila, da gre za dve nekoč samostojni hiši.¹⁶⁶ Če pa bi se poglobil še v zemljiškoknjižne listine, bi našel izročilno pogodbo, sklenjeno leta 1808 med vdovo Marijo Chiargo in Antonom Belmanom, v kateri je navedeno, da je hiša št. 78 sestavljena iz dveh, od katerih je ena nekdanja Brenkova (*das sogenante Wrengische Haus*).¹⁶⁷ V popisu hiš iz leta 1813, enem

¹⁶³ NŠAL, ŽA Krško, Statusi animarum, fasc. 1, status animarum 1792–1804, s. p.; prim. prav tam, Matične knjige, M 1784–1818.

¹⁶⁴ NŠAL, ŽA Krško, Statusi animarum, fasc. 1, status animarum 1792–1804, s. p. – Gl. op. 157.

¹⁶⁵ Oporoka z datumom 23. september 1803 je navedena v zemljiškoknjižnem vložku kot osnova za lastništvo Marije Chiargo (ZAC, ZAC/1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 1994, Grundbuch der Stadt Gurkfeld, pag. 511). Ranocelnik Andrej Chiargo je umrl 13. aprila 1806 v novem špitalu, hišna št. 82, v starosti 47 let (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, M 1784–1818, fol. 43).

¹⁶⁶ V., Das Sterbehaus Valvasors, str. 1387–1388.

¹⁶⁷ Pogodbo, podpisano 1. junija 1808 v Krškem, je Anton Belman z Vidma sklenil kot zastopnik svojega mladoletnega sina Jožefa, tedaj ranocelniškega kandidata v tretjem

naših glavnih referenčnih virov za lokacije stavb, je hišna številka prav tako skupna – 78, kar pomeni, da je bil glavni vhod iz spodnje, večje in razkošnejše hiše, rektifikacijski številki pa sta ostali dve – 65 in 66.¹⁶⁸ Obe najdemo tudi v glavni knjigi zemljiške knjige, nastale okoli leta 1822.¹⁶⁹ V času Belmanovega lastništva so leta 1816 spet preštevilčili hiše, tako da je imela hiša 14 let, do vnovičnega preštevilčenja leta 1830, hišno številko 82.¹⁷⁰ V tej kratki dobi je nastal franciscejski kataster s katastrsko mapo (1825) in prvo natančno talno upodobitvijo hiše. Kot je bilo že rečeno, je prikazana kot ena sama velika zidana stanovanjska zgradba na stavbni parceli št. 51.¹⁷¹ Naslednje leto 1826 jo je na dražbi kupil že znani mitninski nadzornik Anton pl. Hohenwart (1768–1846) in v njej živel do svoje smrti. Ljubiteljski muzealec Hohenwart, član kranjskega Muzejskega društva in zbiralec starin, je danes v Krškem »po krivici« pozabljen. Toda splet okoliščin je hotel, da so leta 2010 prav v njegovi, napačni Valvasorjevi hiši, že drugič uredili mestni muzej, potem ko je prvi, ustanovljen leta 1939, prenehal obstajati.¹⁷²

Kot kaže, so v 20. stoletju pozabili, da je hiša zrastle iz dveh, pa čeprav ima dve pročelji in dva vhoda s ceste. Tako v svojem umetnostnozgodovinskem orisu stavbe (1977) ne navaja podatka o prvotno dveh hišah niti Emilijan Cevc, ampak govori o hiši kot o enoviti celoti: »Napis na portalu pove le, da jo je leta 1609 dal sezidati nekdanji mestni sodnik in trgovec Lukež Kunec: "1609 LVCAS KUNEC GEWESTER STATT RICHTER V(N)D HENDELSMAN ALHIE HAT DAS HAVS BAVEN LASN GNAD GOT WES ISTS GEWESEN VND WES WIRDS NOCH WERDEN." /.../

.....
 letniku graškega liceja. Ob vpisu pogodbe v zemljiško knjigo je navedeno, da gre za dve rektifikacijski številki – 65 in 66. Ker je prepisovalec pogodbe delil besedo *Wrengische*, se mu je pomotoma zapisal podvojeni -gi: *Wrengi-gische*. ZAC, ZAC/1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 1996, B Vermerkbuch der Stadt Gurkfeld, pag. 237–239.

¹⁶⁸ ARS, AS 785, Gospostvo Šrajbarski turn, Gospostvo Šrajbarski turn, fasc. 61, Civitatensia, Civitatensia-računi, Liquidations Ausweis etc., 9. 8. 1813.

¹⁶⁹ ZAC, ZAC/1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 1994, Grundbuch der Stadt Gurkfeld, pag. 511.

¹⁷⁰ O preštevilčenju hiš gl. op. 30.

¹⁷¹ ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 84, k. o. Krško, mapni list V.

¹⁷² Golec, Neprava Valvasorjeva hiša, str. 81, 84, 88–89.

Ta hiša, ki je pozneje postala mestna hiralnica, je vsekakor vredna, da jo varujemo in obnovimo, saj je lep in v Krškem edini primerek poznorenesančne meščanske stavbe. Proti nabrežju je triosna, proti trgu pred špitalsko cerkvijo štiriosna, na oglu pa nosi velik, na kamnitih renesančnih konzolah in profilirani plošči nad njima sloneč pomol; glavno okno pomola je povečano, v stranskih stenah sta ohranjeni še starejši pravokotni okenci. Med konzolama je na ščitku vklesano hišno znamenje lastnika in nad njim spet letnica 1609. Čas pa je stavbo zunaj in znotraj precéj spremenil. Velika okna v prvem nadstropju so predelana – stara so imela spodaj majhno kamnito polico – in fasade so bile večkrat na debelo ometane. Vrh tega je 19. stoletje demodeliralo še plastične polpilastre, ki so nadomestili nekdanje slikane okvire, deleže nadstropje od pritličja in okenske osi. V pritličju so manjša, prav tako novejša okna; na straneh ogla pod pomolom se izpod ometa kažeta polkrožni zazidani odprtini s stopničastim profilom. Kamnitni glavni portal z napisom in letnico je širok in polkrožno zaključen. Tudi notranjščina hiše je doživela več prezidav. Zdaj pokrivata vežo banjast in križni obok, na dvorišču pa opazimo (na strani proti obrežju) zazidane arkade s toskanskimi stebriči, medtem ko vzdolžni trakt spremlja dandanes le dotrajan lesen mostovž.«¹⁷³

Tako kot Cevc govorijo tudi nekaj mlajše konservatorske smernice (1992) le o enonadstropni hiši, ki je zasnovana tritraktno, proti nabrežju Save triosna in proti Hočevarjevemu trgu štiriosna. Vendar sta avtorja smernic pravilno predvidevala, da je trakt ob Hočevarjevem trgu mlajši. Sklepala sta tudi, da gre pri njem najverjetneje za nov prizidan objekt, omenjen v Valvasorjevem zapuščinskem inventarju, pozneje, ob koncu 18. stoletja, pa predelan.¹⁷⁴ Med prenovo se je pokazalo, da je t. i. Valvasorjeva hiša nastala iz dveh, od katerih

¹⁷³ Cevc, Kulturni spomeniki, str. 170. – Deloma zabrisani napis na portalu se glasi malce drugače, in sicer v prvi osebi: »1609 LVCAS KUNEC GEWESTER STATT RICHTER VND HANDELSMAN ALHIE HAB (!) DAS HAVS BAVEN LASN GNAD IM GOT WES ISTS GEWESEN VND WES WIRDS NOCH WERDEN«. Besede o Božji milosti, ki jo Kunc kliče nad nekdanje in prihodnje lastnike hiše, imajo še posebno težo ob védenju, kaj se je s hišo dogajalo v naslednjih štirih stoletjih.

¹⁷⁴ Železnik – Kramberger, *Konservatorske smernice*, s. p.

je zgornja, s pročeljem proti trgu, občutno mlajša od spodnje,¹⁷⁵ kot smo videli, šele iz druge polovice 18. stoletja.

V letih od 2008 do 2010 je bila hiša kot del stavbnega kompleksa Mestni muzej Krško temeljito predelana, dobila je drugačno fasado in na dvoriščni strani nove, moderne stavbne elemente, ki jih ni bilo mogoče zagotoviti v okviru obstoječih objektov, ne da bi okrnili njihovo pričevanjskost.¹⁷⁶ Na severnem pročelju je še vedno vzdana spominska plošča z močno obledelim napisom, da je tu 19. septembra 1693 umrl Janez Vajkard Valvasor, vendar danes, glede na spoznanje o zmoti, vse manj uporabljajo oznaki Valvasorjeva hiša in Valvasorjev kompleks. V Mestnem muzeju Krško označujejo hišo kot »tako imenovano Valvasorjevo hišo«, poimenovanje Valvasorjev kompleks pa želijo čim prej nadomestiti z imenom »Mestni muzej Krško«. Da bi se izognili zamenjevanju hiše z dejansko Valvasorjevo na Cesti krških žrtev 2, bi bilo za napačno Valvasorjevo hišo sicer primerneje najti drugo, ustrežnejše poimenovanje. Glede na to, da je hiša del muzejskega kompleksa, in zlasti glede na vlogo ljubiteljskega muzealca Antona pl. Hohenwarta, njene ga lastnika v drugi četrtini 19. stoletja, bi jo bilo zelo primerno imenovati **Hohenwartova hiša**. Od 15. junija 2013 je pod Valvasorjevo ploščo nova, ki opozarja na Hohenwarta kot prvega krškega muzealca in obenem pojasnjuje, da so hišo najverjetneje prav zaradi njegovega sorodstva s polihistorjem pomotoma pripisali Valvasorju.

¹⁷⁵ Po informaciji konservatorke Alenke Železnik 22. 2. 2012. – Elaborat o izvedbi prenove ni bil nikoli dokončan.

¹⁷⁶ Černelič Krošelj – Rep Bunetič, *Celovito obnovljen*, s. p.



Dve plošči na napačni Valvasorjevi hiši, prva iz leta 1894 in druga iz leta 2013 (foto: Nina Sotelšek, oktober 2013)

V KATERI HIŠI JE KRANJSKI POLIHISTOR DEJANSKO ŽIVEL IN UMRL?

Tako kot smo napačno Valvasorjevo hišo osvetlili po dveh poteh – najprej (ne)ustreznost lokacije in nato njen historiat – se bomo na podoben način lotili iskanja polihistorjeve prave hiše, le da so izhodišča pri tem drugačna. Brez vnaprejšnjih preferenc za Zetschkerjevo hišo (južni del današnje Mencingerjeve na Cesti krških žrtev 2) bomo v prvem delu preverili historiate vseh krških hiš, ki bi glede na lego in velikost lahko ustrezale opisoma Valvasorjeve hiše iz let 1693 (po listini o kupo-prodaji) in 1694 (po inventarju polihistorjeve zapuščine). Iskali bomo možne sorodstvene in druge povezave med novim lastnikom Valvasorjeve hiše Janezom Krstnikom Kamnikarjem (kupil 1706) in obema polihistorjevima sosedoma Janezom Andrejem Tunkelsteinerjem in Janezom Petrom Šveršnikom (1693) na eni strani ter gospodarji potencialnih iskanih hiš, ki jih sredi 18. stoletja ponuja terezijanski kataster. Tudi po tej, veliko bolj zanesljivi poti bomo prišli do rezultata, da vsem znanim dejstvom **ustreza samo ena hiša – Zetschkerjeva**. Čeprav je bila njena leva sosedica sredi 18. stoletja v lasti Kamnikarjevega zeta in bi jo torej

ta lahko dobil od tasta, bo natančna primerjava podatkov pokazala, da v tem primeru ni šlo za nekdanjo Valvasorjevo hišo, ampak za Tunkelsteinerjevo.

Za izhodišče si v tabelaričnem prikazu oglejmo dejstva o treh hišah, kot jih navaja listina o kupo-prodaji iz leta 1693. Iz listine ni vidno, katera od obeh sosed je bila na levi in katera na desni strani, kakor tudi ne višina kupnine za Valvasorjevo hišo.¹⁷⁷ Za vsoto lahko izvemo iz polihistorjevega leto dni mlajšega zapuščinskega inventarja, v katerem je še pomemben podatek, da stoji ob njegovi hiši nova zgradba.¹⁷⁸ Regest kupo-prodajne pogodbe ob vdovini prodaji hiše leta 1706 pa ne postreže z nobenim novim podatkom o sami zgradbi niti ne govori o sosedih.¹⁷⁹

Hiša na levi ali desni	Hiša na sredini	Hiša na levi ali desni
Lastnik 1693: gospod Janez Andrej Tunkelsteiner, mestni sodnik	Lastnika do 1693: (gospod) Jakob Vodnik, mestni svétnik, in žena Marija Saloma; 1693 kupil Janez Vajkard Valvasor za 800 goldinarjev kranjske veljave	Lastnik 1693: gospod Janez Peter Šveršnik
Tunkelsteiner umrl med letoma 1701 in 1705; družina izpričana v Krškem do leta 1735	1694: zraven stoji nova zgradba; 1706 Valvasorjeva vdova Ana Maksimila, poročena pl. Buset, prodala Janezu Krstniku Kamnikarju, upravitelju gospostva Šrajbarski turn	Zadnja omemba zakoncev Šveršnik v Krškem leta 1694

Iskanja hiše se bomo lotili na podlagi vseh ugotovljivih dejstev o lastnikih treh sosednjih hiš, ki lahko edina privedejo do ugotovitev, kakšne so bile hiše in kje jih gre iskati. Temeljno vprašanje je, ali so vse tri hiše podobno velike in vredne ali zaznamo razlike glede na védenje o njihovih posestnikih.

¹⁷⁷ ARS, AS 1063, Zbirka listin, a. e. 2742, 1693 feb., Krško. Prim. objavo: Jellouschek, Valvasor und Vodnik, str. 40–41.

¹⁷⁸ ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 131, fasc. LIV, Z–7/I, 16. 1. 1694, pag. 2. Prim. objavi: Radics, *Johann Weikhard*, str. 310; Černelič Krošelj (ur.), *Zapuščina*, str. 19, 33.

¹⁷⁹ ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 123, fasc. L, W–81, zapuščinski inventar Herberta pl. Buseta, 11. 7. 1724, pag. 31–32.

Kaj torej vemo o lastnikih treh hiš, ki jih poznamo iz listine o kupo-prodaji Valvasorjeve hiše (1693) in iz regesta kupo-prodajne pogodbe med vdovo in novim lastnikom trinajst let pozneje (1706)? Kot bomo videli v nadaljevanju, je skupna značilnost vseh štirih hišnih posestnikov ta, da so pripadali krški mestni eliti. Prodajalec hiše Jakob Vodnik je bil notranji mestni svétnik, sosed Janez Andrej Tunkelsteiner večkratni mestni sodnik, poznejši kupec Valvasorjeve hiše Janez Krstnik Kamnikar pa upravitelj gospostva Šrajbarski turn. Tunkelsteiner in drugi sosed Janez Peter Šveršnik sta svojo družbeno veljavo kazala z dvojnim osebnim imenom; tako ime so imele vse tri Tunkelsteinerjeve žene, uporabljali pa sta ga tudi Vodnikova in Kamnikarjeva soproga. Ni rečeno, da so ga vsi naštetni dobili že ob krstu (potrjeno le Kamnikarjeva žena, ki je bila sicer Tunkelsteinerjeva hči), zato pa raba dveh imen jasno priča, kam so se nosilci prištevali kot odrasli. Poleg tega je bila z dvema imenoma krščena večina njihovih otrok in ti so imeli skoraj same imenitne krstne botre, med katerimi pri nobeni družini niso manjkali plemiči. Končno je bila Tunkelsteinerjeva prva žena tudi sama plemkinja oziroma iz plemenitene družine. Tako je naziv »gospod«, ki ga listina zakoncev Vodnik (1693) namenja obema sosedoma, Tunkelsteinerju in Šveršniku, vsekakor upravičen.

Ob vsem povedanem ni nobenega dvoma, da so obravnavane tri hiše z vrtovi, stoječe druga poleg druge, morale biti podobne velikosti in vrednosti. Drugače torej kot pri Čoklovi hiši (spodnjem delu napačne Valvasorjeve), ki ji je sredi 18. stoletja na zgornji strani delala družbo lesena stara hišica. Hiše mestne elite, to pa so bili tako Vodniki, Tunkelsteinerji in Šveršniki kakor pozneje Kamnikarji, so v majhnih mestih skoncentrirane ob glavni mestni ulici oziroma trgu,¹⁸⁰ zato jih tudi v Krškem ne gre iskati kje drugje. A vendar se ne bomo zanašali na takšno pravilo, ampak bomo poiskali vse možne lokacije v mestu, kjer je ali bi lahko stala skupina treh takih hiš, in preverili, ali bi lahko šlo za iskano trojico.

Brez dvoma niti Valvasorjeva niti obe sosednji hiši niso mogle biti lesene.

¹⁸⁰ Prim. Golec, *Elite v majhnih mestih*, str. 228–229.

Velike zidane hiše tudi neprimerno teže propadejo in izginejo brez sledu ali jih nadomestijo znatno manjše lesene. Za tako radikalne spremembe je potreben uničujoč požar, a ga Krško med Valvasorjevim časom in terezijanskim katastrom sredi 18. stoletja ni doživelo, kakor tudi ne pozneje, pred prvo natančno tlorisno upodobitvijo v franciscejskem katastru. A dopustimo možnost, da bi katera od treh iskanih sosednjih hiš od konca 17. stoletja dalje vendarle lahko močno spremenila zunanjo podobo ali celo izginila.

Če vzamemo za izhodišče franciscejsko katastrsko mapo (1825),¹⁸¹ najdemo le na enem mestu drugo ob drugi tri velike zidane hiše. Stavbe, ki tako že na prvi pogled pritegnejo pozornost, sodijo med največje v mestu in stojijo na zahodni strani glavne ulice, nedaleč od trga z mestno cerkvijo sv. Janeza Evangelista (stavbne parcele št. 57–59). Danes sta to dve hiši na Cesti krških žrtev: prva, na južni strani, je sedanja Staničeva hiša (hišna št. 4), drugo, Mencingerjevo (hišna št. 2), pa sestavljata dve združeni hiši. Vse tri imajo po franciscejski katastrski mapi na zadnji strani podaljšek, ki obdaja manjše notranje dvorišče. Za vsako hišo se razteza tudi dolga vrtna parcela vse do poti pod Žviko, skoraj vzporedne z glavno ulico. Levo in desno od sklopa teh treh hiš so ob mestni ulici sicer prav tako nanizane zidane hiše, a so vse občutno manjše in s krajšimi vrtovi, drugje v mestu pa najdemo velike zidane hiše samo posamezne ali kvečjemu po dve skupaj.

Franciscejski kataster sicer ni najustreznejše izhodišče za naše vprašanje. Gradbeno stanje mesta, leta 1825 pretežno zidanega, je bilo zdaj občutno spremenjeno glede na stanje, ki ga ponujata dva popisa hiš v terezijanskem katastru tričetrstoletja prej. Kot je vidno iz prvega popisa, nastalega v začetku leta 1749, je bila tedaj v Krškem zidana le vsaka peta hiša,¹⁸² ne upoštevaje deseterico t. i. svobodnih hiš, ki jih v tem popisu ni, so pa zajete v naslednjem iz leta 1752, v katerem je za vsako stanovanjsko hišo ocenjen letni donos.¹⁸³ Iz kombinacije podatkov o gradbenem stanju in donosu posamezne hiše dobimo podobo, ki jo lahko s pomočjo rektifikacijskih števil (po štiftnem

¹⁸¹ ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 84, k. o. Krško, mapni list V.

¹⁸² ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749.

¹⁸³ Prav tam, No. 7, 13, 6. 1752



Izsek katastrske mape iz leta 1825 z dodanimi rektifikacijskimi številkami; spodnja puščica kaže pravo Valvasorjevo ob glavni krški ulici (južni del Mencingerjeve), zgornja pa napačno, t. i. Valvasorjevo hišo v uličnem otoku.

registru iz leta 1756)¹⁸⁴ brez težav preslikamo na katastrsko mapo iz leta 1825. Izkaže se, da so bile hiše, označene kot zidane sredi 18. stoletja, takšne tudi v času franciscejskega katastra. V obeh časovnih izsekih pa se le enkrat skupaj pojavijo tri velike zidane hiše, in to obakrat na istem mestu ob glavni ulici: že omenjene hiše na stavbnih parcelah 57–59. Leta 1752 so z letnim donosom

¹⁸⁴ Prav tam, No. 8, štiftni register 1756.

od 14 do 17 goldinarjev vse spadale med deseterico najdonosnejših v mestu (14 do 20 goldinarjev donosa) in znatno presegale mestno povprečje (5,60 goldinarja). Nekdanja Valvasorjeva hiša bi bila glede na sredinsko lego hiša v lasti baronice Zetschker z donosom 14 goldinarjev, to je nekaj manj od donosa njenih dveh sosed (16 in 17 goldinarjev). Po donosnosti se je znašla na desetem mestu, če pa odštejemo javno-upravne zgradbe, ki so zasedle prva tri mesta (gosposočinska in mitninska hiša ter župnišče), je bila na sedmem (najvišje ocenjeni zasebni hiši sta imeli po 17 goldinarjev donosa).

Preden se bomo posvetili historiatu teh treh sosednjih hiš, bomo za vsak primer preverili, ali bi trojico hiš iz Valvasorjevega časa – Valvasorjevo, Tunkelsteinerjevo in Šveršnikovo – vendarle lahko iskali še kje drugje. Takšna možnost obstaja, če bi denimo katera od treh iskanih hiš s konca 17. stoletja v desetletjih do nastanka terezijanskega katastra izginila ali bi jo zamenjala znatno manjša stanovanjska zgradba, ne nazadnje zlahka tudi, ko bi se dve hiši združili v eno. Sredi 18. stoletja na dveh mestih res srečamo po dve veliki zidani hiši z visokim letnim donosom. Vse štiri stojijo v neposredni bližini današnjega Hočevarjevega trga in so s pročelji obrnjene proti Savi.

Pozornost zbudita zlasti sosedi, ki sta bili leta 1749 zidani in sta imeli tri leta pozneje najvišji letni donos od vseh hiš v mestu, 20 goldinarjev, obe pa sta premgli tudi vrt. Danes sta to enonadstropnici na Valvasorjevem nabrežju (h. št. 5b in 5). Prva (rekt. št. 68, stavbna parcela št. 31) je bila sredi 18. stoletja mitninska hiša dvorne komore (*Hoff Camerall Haus, jetzo das Königl. Ambt Haus*), njena severna soseda (rekt. št. 69, stavbna parcela št. 30) pa hiša gospostva Krško (*Herrschaft Gurgfeldt*) s stanovanjem gosposočinskega upravitelja (*darin der Verwalter ein Quartir hat*).¹⁸⁵ Ugotovitve o tej stavbi ovržejo možnost, da bi šlo lahko za polihistorjevo hišo ali za katero od njenih dveh znanih sosed, saj je lastnikom mogoče kontinuirano slediti v Valvasorjev čas. Kako je hiša

¹⁸⁵ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749; No. 7, 13. 6. 1752. – Rektifikacijske številke razkriva štifni register iz leta 1756 (prav tam, No. 8), parcelne pa so nastale s franciscejskim katastrom leta 1825 (ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 84, k. o. Krško, zapisnik zemljiških parcel, 20. 4. 1825; mapni list V).

postala gosposčinska v lasti grofov Auersperg, so razkrili zapuščinski inventarji treh članov Auerspergove rodbine. Leta 1698 jo je grofica Katarina Elizabeta, tedanja lastnica krškega gospostva, kupila od Franca Jožefa grofa Lamberga. Čeprav je v registih kupo-prodajne pogodbe enkrat govor o De Urbanijevi in drugič o Blažutovi hiši, datum sklenitve pogodbe razkriva, da gre za isto hišo z dvema imenoma.¹⁸⁶ Njeno prvo ime izvira iz priimka, drugo pa iz osebne-

¹⁸⁶ Ob smrti grofa Aleksandra leta 1759 so med njegovimi nepremičninami poleg obeh gospostev – Krško in Šrajbarski turn – ter turnskega gradu popisali hišo v Krškem, ki je plačevala letni činž mestu in je torej stala na pravno mestnih tleh (ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 5, fasc. III A–67, 16. 7. 1759, pag. 5). Na isto hišo z vrtom se nanaša kupna pogodba (*Kauffbrief des Haus zu Gurgfeld und Garten*) v zapuščini umrlega grofa, ki sta jo 61 let prej, 1. novembra 1698, sklenila Franc Jožef grof Lamberg in Katarina Elizabeta grofica Auersperg (prav tam, pag. 24). Kupno pogodbo zanjo najdemo tudi v zapuščinskih inventarjih Aleksandrovega očeta Ditriha grofa Auersperga, umrlega leta 1706, in njegove štiri leta prej (1702) preminule svakinje Katarine Elizabete grofice Auersperg, ki je hišo kupila. Pri tem je zanimivo, da se hiša v navedenih dveh inventarjih imenuje različno ob sicer enakem datumu in kraju sklenitve pogodbe – Krško, 1. novembra 1698. Ditrihov inventar (1706) pravi, da je bila pogodba sklenjena za Blažutovo hišo (*daß erkauft Blaschutische Hausß in der Statt Gurgfeld sambt den großen Garten*) (prav tam, šk. 3, 20. 5. 1706, pag. 108); tako je hiša imenovana tudi v popisu Ditrihovih nepremičnin: nekdanja Blažutova hiša (*die hieuer Wlaschutisch geweste Behausung in der Stadt Gurkhfeldt gelegen*) (prav tam, pag. 105). Tudi nekaj grofovih premičnin je bilo popisanih v tej t. i. Blažutovi hiši (prav tam, pag. 114, 115, 117). Večinoma iste predmete najdemo štiri leta prej (1702) v zapuščinskem inventarju Katarine Elizabete grofice Auersperg označene kot »v hiši v Krškem« (*im Hausß zu Gurgkhfeldt*) (prav tam, šk. 2, fasc. II A–28, 29. 5. 1702, pag. 203, 210, 211, 217–218, 253, 254, 263). Med groficičinimi nepremičninami je hiša prav tako imenovana »nekdanja Blažutova« (*daß in Gurgkhfeldt stehende Wlaschuttisch geweste Hausß*) (prav tam, pag. 5–6), toda regist kupne pogodbe v istem inventarju pravi, da je grofica Auerspergova 1. novembra 1698 kupila od grofa Lamberga nekdanjo De Urbanijevo (!) hišo (*die erkaufte de Vrbanische vorhin geweste Behausung sambt den Garten*) (prav tam, pag. 105–106). Povezava obeh hišnih imen – Blažutova in De Urbanijeva hiša – je privedla do prejšnjega lastnika Blaža De Urbanija. Poleg rektifikacijske in pozneje hišne številke gosposčinske hiše imamo za njeno lego še eno potrditev. V inventarju krške župnije iz leta 1716 je naveden župnijski vrt, ki meji na eni strani na De Urbanijevo hišo, na drugi pa na ulico proti Gori (*in der Statt ein anderer garten so mit einen seiten an das Vrbanische Hausß, mit der anderen seiten aber auff die gassen gegen dem Perkh anrainendt*) (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 12, 1/7, lit. G IV-6, inventar in urbar župnije Leskovec 1716, fol. 90'). Gre za vrtno parcelo v lasti župnišča (parc. št.

ga imena Blaža De Urbanija, italijanskega priseljenca, ki je postal viden krški meščan in mestni sodnik.¹⁸⁷ Tudi sosednja hiša na levi strani gosposčinske tako ne more biti v nikakršni zvezi ne z Valvasorjem ne z njegovima sosedoma Tunkelsteinerjem in Šveršnikom. Kot vse kaže, je bila mitnica tu že vse od srede 16. stoletja, hiša pa prvotno prav tako meščanska.¹⁸⁸

131), ki leži po franciscejskem katastru (1825) na dvoriščni strani gosposčinske hiše in se razteza do ulice Pod goro (ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 84, k. o. Krško, zapisnik zemljiških parcel, 20. 4. 1825; mapni list V).

¹⁸⁷ Blaž De Urbani se v virih pojavi leta 1654, ko je bil sprejet med krške meščane (ARS, AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga 1539–1679, s. p.). Za mestnega sodnika so ga izvolili trinajst let pozneje, leta 1667 (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, fasc. 179a, lit. G VIII–1, 25. 6. 1667), po krški kapucinski kroniki, ki za to leto ne pozna imena sodnika, pa naj bi sodniško funkcijo opravljal v mandatu 1668/69 (Kralj, Archivum loci, str. 471). Številne pritožbe zoper njega pričajo, da je moral biti precej prepirljive narave; leta 1675 je občina meščanov prosila deželnega vicedoma, naj ukaže »nemirnega Italijana« izključiti iz mestnega sveta (ARS, AS 1, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–3, 25. 8. 1661, 30. 1. 1673, 13. 7. 1673, 12. 2. 1674, 23. 7. 1673, 21. 7. 1675, 12. 6. 1676). Poročen je bil vsaj dvakrat, najstarejša krška krstna matica z začetkom leta 1670 pa navaja le krst njegovega najmlajšega otroka, krščenega 14. februarja 1671 (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729). Blaž De Urbani je kot krstni boter zadnjič izpričan 27. februarja 1679, člani njegove družine so botrovali še do leta 1684 (prav tam, 15. 3. 1670, 2. 5. 1671, 18. 7. 1671, 15. 9. 1671, 5. 12. 1672, 13. 2. 1673, 31. 7. 1673, 16. 9. 1674, 6. 12. 1674, 27. 5. 1675, 13. 7. 1675, 12. 3. 1676, 20. 3. 1676, 26. 5. 1676, 18. 2. 1677, 23. 7. 1677, 25. 4. 1678, 22. 8. 1678, 3. 9. 1678, 6. 9. 1678, 23. 9. 1678, 27. 2. 1679, 7. 3. 1679, 8. 12. 1679, 9. 4. 1680, 25. 7. 1680, 27. 12. 1680, 4. 1. 1681, 18. 1. 1681, 21. 9. 1681, 30. 1. 1682, 2. 12. 1682, 19. 12. 1682, 5. 1. 1684). V osemdesetih letih so De Urbanijevi Krško zapustili ali pomrli. Zadnje poročilo o Blažu De Urbaniju se nanaša prav na njegovo hišo. Ta je leta 1688 navedena na seznamu devetih krških meščanskih hiš, ki so v svoje kleti in kašče sprejele cesarski proviant (StLA, I. Ö. HK-Akten, 1689–IV–92, s. d., pred 29. 12. 1688, Verzeichnuß der in der Statt Gurgfeldt etc.).

¹⁸⁸ Leta 1556 sta meščan Blaž Schartner in njegova žena Magdalena s privolitvijo mestnega sodnika in sveta prodala kralju Ferdinandu svoj oštat, hišo, hlev in vrt v mestu pod grajskim vrtom (!); poznejšo namembnost stavbe razkriva naslov kupnega pisma »Ambthaus Gurckhfeldn« (StLA, I. Ö. Urkundenreihe, 1556 X. 30., Krško (388)). Omemba grajskega vrta postavlja hišo v zgornji del mesta, nekoliko nenavadno pa je, da v listini ni navedena njena lokacija poleg špitalske cerkve, temveč ob oštatu Martina Esiha. Da je mitninska hiša v 16. stoletju vsekakor stala v zgornjem, severnem delu mesta, pričata urbarja gospodarstva Krško iz let 1570 in 1575. Navedena je namreč skoraj pri koncu popisa plačnikov dvornega činža, za omembami kočee pod gradom, mestnih vrat

Z opisom Valvasorjeve hiše in obeh njenih sosed s konca 17. stoletja se že na pogled precej manj ujemajo tri hiše ob savskem nabrežju, obrnjene s pročelji proti reki, ki sestavljajo vzhodno stranico uličnega otoka, znanega iz obravnave napačne Valvasorjeve hiše. Na franciscejski katastrski mapi iz leta 1825 so prikazane kot zidane hiše na stavbnih parcelah 51, 53 in 54, danes pa sestavljajo stavbni kompleks Mestnega muzeja Krško. Desna je napačna Valvasorjeva hiša, srednja Jarnovičeva ali stara šola in leva Kaplanova, če jih imenujemo po zdaj običajnih oznakah. Opisu iz listine o kupo-prodaji (1693), po kateri je hiša Janeza Vajkarda Valvasorja stala med dvema hišama z vrtovoma, bi pogojno lahko ustrezala srednja, Jarnovičeva, a si dejstva hitro pridejo navzkriž. Jarnovičeva hiša je nekdanja šola, katere lokacija je bila prvič dokumentirana šele leta 1792 v knjigi status animarum krškega vikariata: šola (*Schola*) s hišno številko 79.¹⁸⁹ Iz terezijanskega katastra ni vidno, kje je stala mestna šola sredi 18. stoletja, saj je v popisu hiš iz leta 1749 ni, v tri leta mlajšem popisu pa je navedena na koncu, med t. i. svobodnimi hišami.¹⁹⁰ Vendar ob vsem, kar o krški šoli vemo iz druge polovice 18. stoletja, ni nobenega namiga, ki bi jo umeščal kam drugam kot tja, kjer je bila leta 1792.¹⁹¹ Stavba,

in župnikovega zemljišča, in sicer kot »uradna hiša« (*Ambthauß*), od katere plačuje dajatev mitninski uradnik – nakladnik (*Aufschlager*) (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, urbar gospostva Krško 1570, pag. 518; AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, urbar gospostva Krško 1575, s. p., Hernach volgen die Hofzinss etc.). Do srede 18. stoletja, ko je po terezijanskem katastru in s pritegnitvijo mlajših virov natančno ugotovljiva njena lokacija, vemo o stavbi malo. Mitninska hiša ali t. i. hiša cesarskega nakladnika se je leta 1677 znašla na seznamu krških pustot; bila naj bi pusta in v takšnem stanju že od leta 1645 (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–8, s. d. (1677, Specification B). Tri leta prej je mestno predstojništvo od nakladnika zahtevalo, naj plača davčne zaostanke za nazaj do leta 1645, sicer mu bodo pusti oštat in vrt zarubili (StLA, I. Ö. HK-Akten, 1675–III–70, 10. 9. 1674).

¹⁸⁹ NŠAL, ŽA Krško, fasc. 1, Statusi animarum, status animarum 1792–1804, s. p.

¹⁹⁰ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749; No. 7, 13. 6. 1752.

¹⁹¹ Po poročilu krškega župnika novomeškemu okrožnemu uradu o stanju šole leta 1761 je bilo v Krškem še dokaj dobro zgrajeno šolsko poslopje, ki je pripadalo mestu (*ein noch zimlich gutt erbaute, ihro Stadt zugehöriges Schul=Hauß*) (ARS, AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični oddelek, šk. 75, lit. T, No. 4, Vol. 1–2, 13. 6. 1761). Podobno je leta 1774 poročalo

ki je sredi stoletja potrjeno že stala na tem mestu, poznogotski elementi v obeh etažah pa pričajo o njeni znatno zgodnejši stavbni zgodovini,¹⁹² namreč ni popisana niti v štiftnem registru leta 1756, ker kot svobodna hiša ni imela rektifikacijske številke.¹⁹³ Obe njeni sosedi sta bili tedaj veliki zidani stavbi, na desni hiša v lasti gosposčinskega upravitelja Urbana Čokla (rekt. št. 66) z letnim donosom 17 goldinarjev (spodnji del napačne Valvasorjeve hiše) in na levi hiša Jožefa Šenerja ml. z donosom 12 goldinarjev (rekt. št. 60). Čoklova je edina premogla majhen vrt (s posevkom 1/32 mernika), drugi dve, Šenerjeva hiša in šola, sta bili brez njega. Poleg tega je šola po franciscejski katastrski mapi (1825) precej manjša od svojih sosed in tudi leta 1752 je izkazovala samo 6 goldinarjev letnega donosa.¹⁹⁴ Tukaj tudi ni prostora za stavbo, omenjeno v Valvasorjevem zapuščinskem inventarju kot novozgrajeno poslopje ob njegovi hiši, razen če bi ga postavili na drugi strani ceste ob Savi, tako kot je tam leta 1825 stalo gospodarsko poslopje sosednje hiše (stavbna parcela št. 52). Težko si ga je namreč predstavljati na lijakasto zoženem dvorišču za hišo, kjer bi po opisu iz leta 1693 moral biti vrt, in izginiti bi moralo še pred nastankom franciscejske katastrske mape. Zgradba mestne šole je bila torej v neskladju z opisoma Valvasorjeve hiše s konca 17. stoletja in absolutno premajhna za polihistorjev zadnji dom. Poleg tega je stavba zelo verjetno služila za šolo že v času, ko se je Valvasorju v Krškem iztekala življenjska pot.¹⁹⁵ Opisu lege nje-

okrožnemu uradu krško mestno predstojništvo: v Krškem je mestu pripadajoča šolska stavba (*ein der gemeinen Stadt gehöriges mittelmäßiges Schull-Haus*) s sobo in kamro ter majhno dvorano za pouk (prav tam, šk. 23, lit. F, No. 12, Vol. 1, 8. 4. 1774).

¹⁹² Prim. Železnik – Kramberger, *Konservatorske smernice*, s. p.; Železnik – Kramberger – Oman, *Konservatorski program*, str. 15; Černelič Krošelj – Rep Bunetič, *Celovito obnovljen*, s. p.

¹⁹³ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 8, štiftni register 1756.

¹⁹⁴ ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 84, k. o. Krško, mapni list V; AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 7, 13. 6. 1752.

¹⁹⁵ Šolska stavba je v drugi polovici 17. stoletja izpričana enkrat samkrat, in sicer bežno v urbarju krške oziroma leskovške župnije iz leta 1677: Andrej Čedin je imel v Krškem poleg šole (*neben der Schuel*) oštat, na katerem je nameraval postaviti hišico (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 20, I/12, lit. G XXVII 14–1, pag. 464); v istem urbarju je pri mestu omenjen tudi učitelj oziroma »šolmošter« (*der Schuelmaister*), ki

gove hiše iz leta 1693 bi sredi 18. stoletja ustrezala samo velikost in to, da sta bili njeni sosedi, Šenerjeva in Čoklova hiša, ki bi torej morali biti nekdanja Tunkelsteinerjeva in Šveršnikova, zidani, a se je zataknilo že pri vrtovih.

Drugje v mestu najdemo zidane hiše sredi 18. stoletja le posamezno, posejane med lesenimi, in vse razen dveh z letnim donosom manj kot 10 goldinarjev. Od omenjenih dveh donosnejših je hiša mestnega kaplana s 16 goldinarji donosa stala sploh že zunaj sklenjene pozidave, v severnem delu mesta nedaleč od župnišča.¹⁹⁶ V sklenjeni pozidavi tako kot edina večja zidana hiša

je plačeval dajatev za vrt (pag. 463). Ni nenavadno, da med župniji podložno posestjo ni najti šolske stavbe, saj bi ta lahko stala na župnijski dominikalni zemlji in torej ne bi imela urbarskih obveznosti. Toda vprašanje je, ali je šola kot taka sploh bila na župnijskih tleh in ne že tedaj na zemljišču, podsodnem mestu, torej na pravno mestnih tleh. Posredno govorijo v prid temu poročila mestnega predstojništva iz druge polovice 17. stoletja in celo iz istega leta (1655, 1677, 1686), po katerih plačujejo učitelja in organista (v eni osebi) iz mestne blagajne (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–8, 25. 8. 1655, s. d. (Berichts Copie, 1677), 13. 4. 1686), leta 1679 pa je v krstni matici naveden »mestni učitelj« (pro tunc ludimagistro civitatis) (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729). Dva mlajša župnijska urbarja iz let 1716 in 1732 samo potrjujeta takšno domnevo. Ob nastopu novega župnika F. L. Rometa (1716) v sicer zelo natančnem popisu župnijskih zgradb pogrešamo šolo, čeprav navaja inventar zidano župnišče s posameznimi prostori, žitno kaščo, kleti in lesen hlev, v Leskovcu pa hišico za tamkajšnjega »šolmoštra« (ein Schuellmaisters Heußl), dejansko samo organista (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 12, I/7, lit. G IV–6, fol. 90–91'). Enako stanje dobesedno povzema župnijski inventar in urbar 16 let pozneje, leta 1732, ko je prišel v Krško novi župnik J. I. pl. Zergollern (prav tam, šk. 14, I/8, lit. G–11, fol. 303–304'). Šole torej ni med župnijskimi objekti niti ji ni namenjen noben prostor v župnišču. Tudi med župniji podložno posestjo v mestu je v obeh urbarjih naveden samo šolski vrt (von Schuell Garten) (prav tam, šk. 12, I/7, lit. G IV–6, fol. 118'; šk. 14, I/8, lit. G–11, fol. 331'), skoraj brez dvoma identičen z učiteljevim vrtom v urbarju iz leta 1677. Odsotnost šole v urbarskih in drugih župnijskih virih, zlasti ob požaru, v katerem je leta 1738 zgorelo župnišče in ducat bližnjih hiš (prav tam, šk. 14, I/8, lit. G–3, 3/28, 26. 4. 1739, 3/28, 3. 8. 1739, G–4, 4/1, 24. 12. 1745, 4/2, 24. 12. 1745), samo še dodatno priča, da je bil na župnijskem zemljišču le šolski vrt, ne pa tudi šolska stavba. Ta se po letu 1677 prvič izrecno omenja leta 1752 v terezijanskem katastru, v popisu donosa od hiš, in sicer kot »mestna hiša, v kateri sta šola in brezplačno stanovanje za učitelja« (Der gemeinen stadt Hausß, worinnen die Schull undt des Schulmeisters freye Wohnung) (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 7, 13. 6. 1752).

¹⁹⁶ Za župnišče ni podatka, iz kakšnega materiala je bilo zgrajeno, a je glede na letni donos 18 goldinarjev in obnovo po nedavnem požaru jasno, da je šlo za (pretežno) zidano stavbo.

ostane hiša Jakoba Simandla z vrtom (rekt. št. 41), ki je stala na vzhodni strani glavne mestne ulice blizu kapucinskega samostana in so ji odmerili letni donos 16 goldinarjev in pol.¹⁹⁷ Visok donos, 15 goldinarjev, je imela še napol zidana hiša vdove Lucije Knoper (rekt. št. 58), vogalna stavba brez vrta med glavno in prečno ulico, ki z glavne vodi proti Savi in ločuje Knoperjevo hišo od uličnega otoka z napačno Valvasorjevo hišo.¹⁹⁸ Preostale napol zidane hiše so leta 1752 vse izkazovale precej manjši letni donos, od 4 do 10 goldinarjev.¹⁹⁹

Po izločitvi drugih zidanih in napol zidanih hiš, ki nekatere že po legi, druge pa (tudi) glede na historiat ne morejo biti iskane tri – Valvasorjeva in njeni dve sosedi – se bomo vrnila k **trem sosedom na zahodni strani glavne mestne ulice**. Velike zidane hiše z dvoriščnimi prizidki in dolgimi vrtovi (stavbne parcele št. 57–59) so pritegnile pozornost tako na franciscejski katastrski mapi (1825) kot v tričetrt stoletja starejšem terezijanskem katastru (rekt. št. 50–52), ki jih pozna kot zidane z visokim letnim donosom 17, 14 in 16 goldinarjev. Srednja (rekt. št. 51, stavbna parcela 58), sredi 18. stoletja v lasti baronice Zetschker, je po zunanjih značilnostih najbližje opisu Valvasorjeve hiše iz leta 1693, čaka pa nas še drugi, zahtevnejši del raziskave, v katerem bo hipotezo o njuni istovetnosti treba dokazati. Preverili bomo vse znane podatke o lastnikih treh hiš v času terezijanskega katastra in vključili v obravnavo tudi sosednji dve leseni hiši. Prva od njiju (rekt. št. 49) stoji v sklenjeni pozidavi in se dotika prve hiše iz sklopa obravnavane trojice, drugo (rekt. št. 62) pa ločujeta od tega sklopa ozka prečna ulica in dve vrtni progji. Cilj raziskave je ugotoviti, ali lahko hiše in njihove lastnike kakor koli povežemo

¹⁹⁷ Jakob Simandl, ki je v popisu hiš leta 1749 izrecno naveden kot hišni posestnik brez poklica (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749), je že predtem postal mestni svetnik (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1730–1771, 1. 1. 1746), pozneje pa je izpričan kot mestni pisar ali sindik; službo je nastopil med letoma 1752 in 1754 in jo je najverjetneje obdržal brez prekinitve vse do smrti leta 1772 (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 109, N 115, No. 6, 23. 8. 1754; NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, P 1713–1770, 24. 9. 1765; prav tam, M 1771–1784, 9. 10. 1772).

¹⁹⁸ Knoperjeva hiša je sicer imela vrt, a ne pri hiši, temveč za mestnim obzidjem (*hinter der Mauer*). Takšno jo kaže tudi franciscejska katastrska mapa leta 1825 (stavbna parcela št. 63).

¹⁹⁹ Te hiše so imele leta 1756 rektifikacijske številke 4, 6, 8, 13, 56 in 61.

z Valvasorjem, njegovim naslednikom Kamnikarjem in obema sosedama – Tunkelsteinerjem in Šveršnikom.

SKLOP TREH VELIKIH ZIDANIH HIŠ IN NJIHOVIH DVEH SOSED PO TEREZIJSKEM IN FRANCISCEJSKEM KATASTRU

Lastnik leta 1749	Opis hiše leta 1749	Letni donos od hiše v goldinarjih in opis vrta leta 1752	Rektifik. številka leta 1756	Številka stavbne parcele leta 1825
Anton Osterman, kramar	lesena hiša, 2 vrtova s posevkom 1/8 mernika	6 goldinarjev, zraven sadovnjak in zeljnik s posevkom 1/8 mernika	49	60
Jurij Pečar	zidana hiša, pusta, zraven 2 vrtova s posevkom 1/4 mernika	17 goldinarjev, vrt s posevkom 2/8 mernika	50	59
baronica Zetschker	zidana hiša, vrt s posevkom 3/16 mernika	14 goldinarjev, vrt s posevkom 1/4 mernika	51	58
Ignac Gosar, upravitelj v Goričanah	zidana hiša, zraven vrt s posevkom 3/16 mernika, vrt pod Goro s posevkom 1/16 mernika	16 goldinarjev, vrt s posevkom 1/4 mernika	52	57
Anton Pregl, mesar	lesena hiša, 2 vrtova s posevkom 3/32 mernika	6 goldinarjev, vrt s posevkom 5/16 mernika	62	56

Na vprašanje, ali je hiša baronice Zetschker res tista, ki jo je Valvasorjeva vdova leta 1706 prodala Janezu Krstniku Kamnikarju, bomo poskušali najprej odgovoriti s pomočjo znanih dejstev o **Zetschkerjevi družini**. Baronica Zetschker (*Frej'in von Zetschkerin*), lastnica hiše po vseh treh katastrskih popisih (1749, 1752 in 1756),²⁰⁰ je bila Klara Konstancija, rojena Graffenweger pl. Graffenau, vdova po Janezu Sigfridu baronu Zetschkerju.²⁰¹ Sredi 18.

²⁰⁰ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. I. 1749; No. 7, 13. 6. 1752; No. 8, štiftni register 1756.

²⁰¹ O sorodstvenih razmerjih Zetschkerjev gl. Witting, Beiträge zur Genealogie, str. 263.

stoletja je v bližini Krškega posedovala t. i. Zetschkerjevo imenje, ki je poleg pristave obsegalo vsega nekaj oštatov in rustikalnih vinogradov.²⁰² Ko je leta 1753 umrla,²⁰³ jo je nasledil sin Franc Ferdinand,²⁰⁴ čigar zapuščinski inventar iz leta 1788 razkriva temeljne podatke o historiatu Zetschkerjeve hiše v Krškem v 18. stoletju.²⁰⁵ Baron (Franc) Ferdinand je ob smrti poleg Zetschkerjevega imenja Krško imel hišo v mestu s hišno številko 36 (*Das Haus in der Stadt Nro. 36*).²⁰⁶ Lokacija, ki jo je mogoče izslediti brez težav, potrjuje, da gre za hišo, katere lastnica je bila sredi stoletja njegova ovdovela mati (rekt. št. 51). Med pokojnikovimi listinami so inventurni komisarji na zadnjem mestu popisali ključno – dokument, ki govori o nakupu njegove hiše dobrih 70 let prej: kupno pismo, datirano v mestu Krško 7. oktobra 1717, za mestu podsodno hišo in vrt v Krškem (*Ein Kaufbrief ddt. Stadt Gurgfeld 7ten 8ber 1717 über das in Gurgfeld ligende der Stadt dienstbahre Haus, und Garten*).²⁰⁷ Že iz dikcije izhaja, da se kupo-prodaja nanaša na hišo, ki je bila ob smrti barona Franca Ferdinanda edina v njegovi lasti in ne nazadnje je pokojnik premogel samo ta dokument o lastništvu hiše, katerega vsebina govori o dotlej zadnji zamenjavi lastništva s prodajo. V nasprotnem bi Zetschker o

²⁰² ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 115, N 143, No. 1, 2, 4, 6, ad 7, 12, 13.

²⁰³ Leto smrti Klare Konstancije razkrivajo sezname prejemnikov skromne denarne pomoči, ki so jo kranjski deželni stanovi letno namenjali revnim deželanom. Zadnjič je njeno ime navedeno 22. januarja 1753, na naslednjem seznamu 10. decembra istega leta pa ga že pogrešamo (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 924, sejni zapisniki 1731–1779, s. p.).

²⁰⁴ Vdova Marija Konstancija je še lastnoročno podpisana pod dokument, datiran v Krškem 12. aprila 1752 (prav tam, ad No. 7), Franc Ferdinand pa se je neznanega dne podpisal pod individualno subreparticijo za gornino njenega imenja (No. 4) in 20. decembra 1754 pod napoved za gornino (No. 6).

²⁰⁵ ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 116, fasc. XXXXVII, T–87, 18. 1. 1788.

²⁰⁶ Prav tam, pag. 1. – Zetschkerjevo imenje so inventurni komisarji po rektifikaciji terezijanskega katastra ovrednotili na 1.141 goldinarjev, neimenovano posest po mesec dni stari cinitvi (*Schätz Nottl*) gospostva Šrajbarski turn na 180 goldinarjev, star neuporaben skedenj na špitalski gmajni Žlapovec so ocenili na pičlih 5 goldinarjev, hišo skupaj z zraven ležečim žitom (*samt den dabei ligenden Getreid*) pa na 180 goldinarjev.

²⁰⁷ Prav tam, pag. 2.

lastništvu hiše hranil mlajša dokazila, tako pa je hiša od leta 1717 menjavala lastnike le znotraj Zetschkerjeve družine. Žal v registru kupnega pisma ni navedeno, kdo je hišo kupil in od koga. Inventurni komisarji so namreč šteli, da povsem zadošča podatek o datumu kupo-prodaje brez imen pogodbenikov: hiša je tedaj prišla v last Zetschkerjev, pri tem pa ni bilo pomembno, od koga so jo kupili. A prav ta podatek bi bil za našo raziskavo ključen. V zbirki zapuščinskih inventarjev v Arhivu Republike Slovenije se žal nista ohranila inventarja zapuščine barona Janeza Sigfrida in Klare Konstancije Zetschker, v katerih bi lahko bil popolnejši regist kupo-prodajne pogodbe,²⁰⁸ in tudi v inventarjih drugih Zetschkerjev kupno pismo z dne 7. oktobra 1717 ni omenjeno.²⁰⁹ To pa ne pomeni, da se zapis o kupo-prodaji in obeh pogodbenih strankah ni ohranil kje drugje, denimo v zapuščinskem inventarju koga tretjega. Mogoče je tudi, da v kakšnem gosposočinskem arhivu doma ali v tujini čakata na odkritje inventarja zakoncev Zetschker. Ker podatka o prodajalcu hiše za zdaj ni bilo mogoče najti v drugih razpoložljivih virih o Krškem in Zetschkerjih, smo morali povezavo med baroni Zetschkerji in potencialnim prodajalcem hiše Janezom Krstnikom Kamnikarjem utemeljiti s posrednimi dokazi.

Ni dvoma, da je hišo leta 1717 kupil oče ali oba starša barona Franca Ferdinanda, ki je neporočen in razmeroma reven preminil v isti hiši 5. decembra 1787.²¹⁰ Po mrliški matici je bil star 84 let in torej rojen okoli leta 1703, ne on in ne njegovi sorojenci pa niso prišli na svet v Krškem.²¹¹ Skoraj gotovo so se rodili na katerem od dveh obsavskih gradov – na Gomili ali Novem

²⁰⁸ Prim. ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, popis.

²⁰⁹ Prim. zapuščinske inventarje Maksimilijane Katarine baronice Zetschker (ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 129, fasc. LII, Z-25, 28. 6. 1733), Franca Sigmunda (prav tam, šk. 129, fasc. LII, Z-29, 10. 5. 1743), Marije Doroteje, poročene pl. Graffenweger (prav tam, šk. 37, fasc. XVIII, G-94, 28. 11. 1747), Izabele Sidonije (prav tam, šk. 115, fasc. XLVII, T-47, 5. 1. 1754), Felicite (prav tam, šk. 116, fasc. XLVII, T-66, 28. 3. 1765), Marije Ane (prav tam, šk. 116, fasc. XLVII, T-69, 30. 1. 1768) in Amalije (prav tam, šk. 116, fasc. XLVII, T-85, 14. 4. 1787).

²¹⁰ NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, M 1784-1818, fol. 5.

²¹¹ Prim. prav tam, R 1670-1729.

gradu v Jablanici (Erkenštajnu) –, ki sta pripadala njihovemu očetu Janezu Sigfridu in prej dedu baronu Francu Engelbrehtu, preminulemu leta 1703.²¹² Ded Franc Engelbreht je bil sicer bratranec Valvasorjeve druge žene Ane Maksimile, rojene Zetschker, njegova žena Marija Barbara pa krstna botra polihistorjevemu zadnjemu otroku, krščenemu 15. aprila 1693 v Krškem.²¹³ Na mesto ob Savi so Franca Engelbrehta vezali tudi poslovni stiki, saj je imel ob smrti v bližini manjšo posest in v samem Krškem nekdanjo hišo Franca Kajdaša.²¹⁴ Dedič njegovega imetja je skupaj s svojimi sorojenci postal sin Janez Sigfrid, poročen s Klaro Konstancijo Graffenweger pl. Graffenau, nečakinjo Valvasorjeve prve žene Ane Rozine.²¹⁵ Kranjski polihistor je bil tako prek svojih dveh žena sorodstveno povezan z obema zakoncema Zetschker, katerih dom je postala njegova krška hiša. Tudi razlogi, ki so baronski par pripeljali v Krško, so bili precej podobni tistim, zaradi katerih se je tu malo pred smrtjo naselil Valvasor. Po izgubi glavnine premoženja jima je namreč ostala le še posest blizu mesta. Obe gospostvi, Gomila in Novi grad, sta prišli zaradi terjatev upnikov v tuje roke že leta 1709 in enaka usoda je doletela tudi večino drugih nepremičnin.²¹⁶

²¹² O gradovih: ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 128, fasc. LII, Z-17, 29. 5. 1703, pag. 1–9; prim. Smole, *Graščine*, str. 693. – Krstov otrok Janeza Sigfrida barona Zetschkerja ne poznamo, ker so krstne matične knjige župnije Boštanj za ta čas izgubljene (prim. Krampač, *Vodnik*, str. 13). – Svoj tretji grad Hotemež pri Radečah je Franc Engelbreht leto pred smrtjo, leta 1702, izročil sinu Ernestu Jožefu (Smole, *Graščine*, str. 185).

²¹³ NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729. – O sorodstvu Franca Engelbrehta in Ane Maksimile Zetschker gl. Witting, *Beiträge zur Genealogie*, str. 263.

²¹⁴ Zetschker je imel pri Krškem gornino, desetino in oštate, na Trški gori vinograd, pod Krškim pristavo, v samem mestu pa nekdanjo Kajdaševo hišo ter kaščo in klet. Regesti listin v zapuščinskem inventarju razkrivajo le pozni letnici nakupa imenj krškega gospostva (1698) in pristave (1697), ne pa tudi datumov kupnih pisem za hišo in zemljišča v mestu (ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 128, fasc. LII, Z-17, 29. 5. 1703, pag. 1–9).

²¹⁵ Klara Konstancija je bila hči Jurija Andreja Graffenwegerja pl. Graffenaua (Witting, *Beiträge zur Genealogie*, str. 263), brata Valvasorjeve žene in varuha njegovih otrok iz prvega zakona (Golec, *Neznano in presenetljivo*, str. 330).

²¹⁶ O izgubi gospostev Smole, *Graščine*, str. 158, 324. – Iz kranjske imenjske knjige prenosilastništva niso natančno razvidni (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 6

Povsem razumljivo je, da se je obubožani Janez Sigfrid z družino preselil v bližino svoje skromne preostale posesti. Kaj se je zgodilo s Kajdašovo hišo v Krškem, ki jo je kupil njegov oče, iz uporabljenih virov ne izvemo, kakor tudi ni znano, kje v mestu je stala.²¹⁷ A po vsem sodeč hiša ni mogla zadovoljiti bivalnih potreb družine obubožanega barona, vsaj ne za dolgo. Baron Zetschker je potreboval primerno veliko hišo in takšno je leta 1717 tudi kupil, zidano stavbo ob glavni ulici. Njegova in ženina navzočnost v Krškem sta sicer slabo dokumentirani, v krstnih maticah denimo le z dvema ženinima botrstvoma v letih 1724 in 1741.²¹⁸ Da sta se tu res zadrževala vsaj od leta 1724, priča naloga posrednika, ki jo je Janez Sigfrid opravil za krško mestno predstojništvo pri vicedomskem uradu v Ljubljani.²¹⁹ Umrl je leta 1739 ali 1740, o čemer pričajo sezname prejemnikov denarne pomoči, ki so jo kranjski deželni stanovi namenjali revnejšim plemičem deželanom.²²⁰ Slabo desetletje

(1662–1756), fol. 119–121). – Stanje zapuščine Franca Engelbrehta barona Zetschkerja in terjatev do njegovih dedičev razkriva zaščitno pismo, ki ga je kranjski deželni glavar Janez Gašper grof Kobenzl leta 1718 izdal trem cesionarjem (ARS, AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 2, fasc. 3, Listine, 1718 VI. 13., Ljubljana).

²¹⁷ »Gospoda« Franca Kajdaša srečamo v Krškem le prehodno, ko so leta 1690 nesli h krstu njegovo hčerko (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, 12. 10. 1690).

²¹⁸ NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, 20. 3. 1724, 6. 4. 1741.

²¹⁹ V dopisu sodnika in sveta deželnemu vicedomu, v katerem tožita nad mestnimi davčnimi bremenmi, je navedeno, da bo na njuno prošnjo v vicedomovi pisarni vložil »specifikacijo« Janez Sigfrid baron Zetschker (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 277, Lit. S XXI–II, 5. 2. 1724). O njegovi bolj ali manj stalni navzočnosti v Krškem priča tudi poročilo prokuratorja dvorne komore M. L. Wildonerja iz leta 1737, po katerem je krški mestni sodnik ob vkvartiranju velikega števila vojakov prosil za nasvet nekega grofa Gaisrucka, Aleksandra grofa Auersperga in Sigfrida barona Zetschkerja (StLA, I. Ö. HK-Akten, 1737–VII–34, s. d. po 9. 7. 1737).

²²⁰ Janez Sigfrid je bil še 10. februarja 1739 naveden med prejemniki stanovske pomoči za revne deželane, na naslednjem seznamu 3. februarja 1740 pa se je znašla že vdova Klara Konstancija z navedbo, da je njen pokojni mož prejel 40 goldinarjev (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 924, sejni zapisniki 1731–1779, s. p., 10. 2. 1739, 5. 2. 1740). – Ob poroki njegove hčerke osem let pozneje daje krška poročna matica zmoten vtis, da je bil še živ, ker ni naveden kot pokojni. Hči Ana Jožefa se je 12. avgusta 1748 poročila s podglavarjem karlovškega generalata Leopoldom Karlom pl. Seethalom (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, P 1713–1770), potem ko je dobro leto prej, 13.

pozneje, leta 1749, je bila kot posestnica hiše v mestu navedena »baronica Zetschker«, ²²¹ tj. njegova vdova Klara Konstancija. Podobno kot zakonca Zetschker se pozneje v virih zelo redko pojavlja njun naslednik, sin Franc Ferdinand, ki se je veliko zadrževal zunaj Krškega. ²²² V tridesetih letih, ko je skupaj s sestrama prejemal pomoč kranjskih deželnih stanov za revne deželane, ga srečujemo kot častnika. ²²³ Enake podpore so bili zatem deležni njegovi starši, ²²⁴ pozneje, od leta 1756 dalje, pa med prejemniki pomoči spet najdemo tudi Franca Ferdinanda. ²²⁵

Kakor koli, Zetschkerjeva hiša, iz katere je družina upravljala svojo edino preostalo posest, bližnje Zetschkerjevo imenje, je torej ostala v rokah družine dve generaciji, skupaj sedemdeset let – od nakupa leta 1717 do smrti barona Franca Ferdinanda leta 1787. Kot bomo videli v nadaljevanju, nimamo toliko podatkov o lastništvu njenih dveh sosed. Oba lastnika iz leta 1749, Pečar in

aprila 1747, izpričana kot krstna botra s tremi imeni: Ana Terezija Jožefa in izrecno kot Krčanka: »ex Gurgfeld« (prav tam, R 1730–1771). Pl. Seethala pozneje posredno omenja zapuščinski inventar njenega brata Ferdinanda Zetschkerja iz leta 1788, ko med listinami navaja Seethalove procesne spise (ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 116, fasc. XXXXVII, T–87, 18. 1. 1788, pag. 2). O sorodstvenih razmerjih Zetschkerjev gl. Witting, Beiträge zur Genealogie, str. 263.

²²¹ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749.

²²² Franca Ferdinanda v Krškem nikoli ne srečamo kot krstnega botra, ampak le kot poročno pričo vdovcu Francu Gorniku 4. februarja 1765. Da je bil v mestu tudi pet let prej, potrjuje poroka njegove služkinje 23. januarja 1760: »nunc in Servitio apud Illmum Dnum Baronem Zezkar« (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, P 1713–1770).

²²³ Kot prejemnik letne pomoči je v zgodnjih tridesetih letih izpričan v Stermbergovem polku: leta 1731 in 1732 s činom narednika, 1734 kot korporal in 1735 kot praporščak (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 924, sejni zapisniki 1731–1779, s. p., 16. 2. 1731, 4. 4. 1732, s. d. 1734, 25. 6. 1735). Nato je brez navedbe čina še nekaj let prejemal letno pomoč skupaj s sestrama (prav tam, 10. 2. 1739, 5. 2. 1740, 30. 1. 1741, 15. 2. 1742). V poznih letih ga je na častniško kariero spominjala precejšnja zbirka orožja, ki so jo popisali med njegovo zapuščino (ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 116, fasc. XXXXVII, T–87, 18. 1. 1788, pag. 3).

²²⁴ Gl. op. 203 in 220.

²²⁵ ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 924, sejni zapisniki 1731–1779, s. p., 29. 3. 1756, 26. 3. 1757, 23. 12. 1757, 24. 12. 1758, 12. 1. 1761, 7. 12. 1761, s. d. 1764, s. d. 1765, s. d. 1766.

Gosar, sta hiši posedovala krajši čas kot Zetschkerji, pri čemer ni za nobenega dokumentirano, kdaj natanko je hiša postala njegova last. Ko bi vsaj za enega od njiju lahko dokazali, da je imel katero od hiš obeh Valvasorjevih sosedov, Tunkelsteinerjevo ali Šveršnikovo, bi bila naša naloga že opravljena.

Iskanja povezav med lastniki sredi 18. stoletja in tistimi iz Valvasorjevega časa se bomo lotili »od spodaj«, pri treh gospodarjih, o katerih govorita listina o kupo-prodaji Valvasorjeve hiše iz leta 1693 in regist kupo-prodajne pogodbe za isto hišo iz leta 1706. Neodvisno od zgornjih ugotovitev, ki kažejo na to, da je bila Valvasorjeva oziroma Kamnikarjeva hiša poznejša hiša baronov Zetschkerjev, pogledjmo, kaj lahko o lokacijah treh hiš ob glavni krški ulici (posredno) povedo ugotovljena dejstva o družinah njihovih lastnikov. Za razrešitev vprašanja lokacije polihistorjeve hiše so najmanj uporabni podatki o prejšnjem lastniku, največjo vrednost pa ima védenje o njenem naslednjem imetniku, saj nam je ta časovno najbliže in je tako večja tudi možnost, da ga povežemo s katerim od krških hišnih posestnikov, znanih iz popisov hiš sredi 18. stoletja. Kot pomembna referenca so se pokazala dejstva o družini enega od Valvasorjevih dveh sosedov, za katerega je podrobna analiza virov prinesla ugotovitev, da je bil tast novega lastnika polihistorjeve hiše.

Čeprav bi se zdelo, da védenje o zakoncih **Jakobu in Mariji Salomi Vodnik**, ki sta Valvasorju prodala svojo hišo, ne more pripomoči k rešitvi vprašanja njene lokacije in tako sploh ni pomembno, lahko vendarle pripomore k ugotovitvam o nastanku hiše in njenih prejšnjih stanovalcih ter pomaga osvetliti širši kontekst. Kdo, kaj in od kod sta bila zakonca Vodnik, namreč posredno priča tudi o Valvasorjevem zadnjem domu, o katerem pred kupo-prodajo leta 1693 nimamo neposrednih zapisov. Iz leta 1688 je sicer na voljo podatek o hiši Jakoba Vodnika, a ne moremo z gotovostjo vedeti, ali je omenjena resnično ta hiša in ne katera druga v mestu. Navedena je med devetimi meščanskimi hišami, ki so prejšnja leta, med dunajsko vojno, začasno sprejele v hrambo cesarski proviant (vojski namenjena živila in drugo), njihovi lastniki pa so nato dobili odškodnino, Vodnik konkretno osem

goldinarjev za oddajanje dveh kleti.²²⁶ V starejših virih, iz časa pred prvo ohranjeno krško krstno matično knjigo, vodeno od leta 1670 dalje, priimka Vodnik v Krškem ne najdemo.²²⁷ Njegov prvi znani nosilec je omenjeni Jakob, izpričan kot krstni boter od leta 1672 dalje.²²⁸ Šele veliko pozneje, v letih od 1691 do 1700, so se istemu Jakobu ali njegovemu soimenjaku, morda sinu, rodili štirje otroci, in sicer v zakonu z Marijo Salomo, ki jo poznamo iz kupo-prodajne listine in je v krstni matici pogosto imenovana le s prvim imenom Marija.²²⁹ Vodnika sta se najverjetneje poročila leta 1690, žena je glede na dvoje osebnih imen in zlasti glede na drugo ime Saloma več kot očitno izvirala iz meščanskega okolja, tega pa ni mogoče z gotovostjo trditi za Jakoba. Marija Saloma Vodnik bi bila prav lahko Krčanka²³⁰ in je Jakobu

²²⁶ StLA, I. Ö. HK-Akten, 1689–IV–92, s. d., pred 29. 12. 1688, Verzeichnuß der in der Statt Gurgfeldt etc.

²²⁷ Največ imen iz tega časa ponuja mestna knjiga 1535–1679, pa tudi arhiv kranjskega vicedoma (ARS, AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga 1539–1679; AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171).

²²⁸ Ime Jakoba Vodnika kot krstnega botra srečujemo od leta 1672 do 1703, v sedemdesetih letih, od 1673 do 1678, pa kot botro trikrat neko Evo Vodnik; oba sta označena z gosposkim pridatkom, potem ko so tega začeli leta 1675 pisati velikodušneje kot dotlej. NŠAL, Matične knjige, ŽA Krško, R 1670–1729, 20. 6. 1672, 8. 2. 1673, 8. 11. 1677, 25. 1. 1678, 21. 3. 1680, 15. 6. 1680, 20. 6. 1680, 19. 10. 1686, 2. 7. 1688, 22. 7. 1689, 3. 5. 1694, 15. 7. 1696, 24. 4. 1697, 13. 6. 1699, 30. 9. 1699, 29. 1. 1703.

²²⁹ Krsti Vodnikovih otrok so si sledili takole: Jožef 31. 1. 1691, Janez Krstnik 18. 4. 1693, Franc Anton 25. 2. 1695 in Janez Leopold 14. 11. 1700. Mati je pri prvih dveh otrocih navedena samo kot Marija in pri drugih dveh z obema imenoma. Tudi kot krstna botra je večinoma vpisana le z imenom Marija in samo zadnjič kot Marija Saloma (12. 4. 1690, 4. 8. 1693, 5. 4. 1694, 28. 9. 1695, 13. 9. 1698). NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729.

²³⁰ Morda je Marija Saloma, poročena Vodnik, identična z Marijo Salomo, nezakonsko hčerko Jurija barona Moscona, krščeno 3. marca 1671 v Krškem in vpisano v krstno matico brez navedbe materinega imena. Druga Marija Saloma, ki bi glede na čas rojstva še lahko postala Vodnikova žena, je bila hči Janeza Jožefa Šmida in Katarine, krščena 15. januarja 1673, potem pa v krstni matici dolgo ni vpisana nobena krščenska s takšnim dvojnimi krstnimi imenom (do 9. 2. 1679), ampak le z enojnim Saloma (6. 3. 1671, 13. 3. 1671, 13. 9. 1677). Če je bila Vodnikova žena Marija Saloma res Krčanka in rojena pred letom 1670 (pred začetkom vodenja prve ohranjene krstne matice), bi bila lahko hči »gospoda« Andreja Kovačiča, ki je kot mlado dekle (*virgo*) izpričana v krstni matici v

morda prinesla v zakon tudi hišo, ki sta jo konec leta 1692 najprej skupaj prodala, februarja naslednje leto pa izročila Janezu Vajkardu Valvasorju.²³¹ Lastništvo dveh hiš bi bilo namreč logična razlaga za prodajo katere od njiju, bodisi prvotne moževe bodisi ženine, vendar pravih razlogov za ta korak ne poznamo. Prodaja hiše na ugledni lokaciji utegne biti povezana z gmotno stisko zakoncev ali z ugodno kupnino 800 goldinarjev kranjske veljave, ki jo je bil pripravljen odšteti Valvasor. Kakor koli, Jakob in Marija Saloma Vodnik sta še naprej ostala v Krškem in nista obubožala, saj jima daje krstna matica vseskozi gosposki predikat, Jakob pa je pri krstu zadnjega otroka leta 1700 naveden kot mestni svétnik (*senatoris*). To je bil sicer tudi sedem let prej ob prodaji hiše Valvasorju. Umril je med letoma 1703, ko je zadnjič nastopil v vlogi krstnega botra, in 1714, ko je Marija Saloma omenjena kot vdova.²³² Kot zadnji s priimkom Vodnik je leto pozneje izpričan »gospod« Jožef Vodnik, skoraj gotovo njun najstarejši sin, tedaj 24-letnik.²³³

Od obeh sosedov Vodnikove oziroma Valvasorjeve hiše, navedenih leta 1693 v listini o kupo-prodaji, je manj znanega o »gospodu« **Janezu Petru Šveršniku**, čeprav je njegovo bivanje v Krškem dokumentirano skoraj četrto stoletja. Z ženo Ano sta kot starša izpričana že prvo leto vodenja krstne matice, leta 1670, in nato vse do 1694., ko se jima je rodil najmanj deveti

vlogi krstne botre 5. maja 1684. Ni tudi izključeno, da je bila iskana oseba pred poroko z Vodnikom že poročena, in sicer z »gospodom« Janezom Travnikarjem, ki so se mu v letih 1684 do 1688 v zakonu z neko Marijo Salomo rodili trije otroci, potem ko jih je imel pet, rojenih med letoma 1673 in 1682, v prejšnjem zakonu z ženo po imenu Ana (15. 2. 1673, 24. 9. 1674, 18. 9. 1677, 21. 9. 1678, 18. 2. 1682, 3. 10. 1684, 15. 9. 1686, 12. 3. 1688). NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729.

²³¹ Gl. str. 20–21.

²³² Ime »gospoda« Jakoba Vodnika srečamo zadnjič ob botrstvu 29. januarja 1703 (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729). V zapuščinskem inventarju krškega župnika Janeza Jurija Tratnika je navedena zadolžnica »vdove gospe Marije Salome Vodnik« župniku Tratniku za 100 goldinarjev nemške veljave, datirana v Krškem 30. maja 1714 (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 12, I/7, lit. G IV–7, zapuščinski inventar župnika Janeza Jurija Tratnika, 16. 9. 1715, pag. 147).

²³³ NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, 15. 8. 1715. – V začetku 18. stoletja je sicer v Krškem izpričana še ena družina Vodnik, zakonca Matija in Helena, ki pa sta bila le navadna gostača (prav tam, 26. 9. 1701, 18. 9. 1703, 11. 11. 1707).

otrok.²³⁴ Glede na veliko starostno razliko med znanima prvim in zadnjim otrokom, 24 let, bi Šveršnikoma pred letom 1670 težko prišel na svet še kateri in vsaj Ana je morala biti tedaj še zelo mlada.²³⁵ Vse kaže, da je bil Janez Peter priseljenc, saj v mestu z bližnjo okolico ne najdemo drugih Šveršnikov. Kot še številni drugi meščani sta zakonca v očeh krstne matice veljala za »gospoda« in »gospo« in, kot je bilo že omenjeno, nista mogla biti zgolj povprečna meščana. Trije njuni otroci, začeni s prvim, so namreč imeli za krstne botre dve plemiški osebi.²³⁶ Kot vse kaže, se je družina odselila iz Krškega nedolgo po krstu zadnjega tam rojenega otroka (1694),²³⁷ torej tudi prav kmalu po Valvasorjevi smrti. Skoraj gotovo, še posebej ob redkem in nenavadnem priimku, je bila ista »gospa« Ana Šveršnik leta 1699 krstna botra v Brežicah, prvič otroku iz okolice in dvakrat krščencema iz mesta, nato pa se za Šveršniki tudi tam izgubi vsaka sled.²³⁸ Prav tako ostaja neodgovorjeno vprašanje, kaj se je zgodilo z njihovo hišo v Krškem. Lahko bi jo podedovala katera od hčerk, a je kot take po poroki zaradi spremembe priimka ni mogoče identificirati.

Pri končnem odgovoru, katera hiša je bila Valvasorjeva last in katera Šveršnikova, se bomo nazadnje s pridom oprli na dosegljive podatke o drugem Valvasorjevem sosedu **Janezu Andreju Tunkelsteinerju** in njegovi družini. Iz listine o kupo-prodaji polihistorjeve hiše (1693) izvemo, da je bil сосед

²³⁴ Krsti Šveršnikovih otrok so se zvrstili v takem zaporedju: Katarina 20. 10. 1670, Suzana 14. 2. 1675, Andrej 10. 5. 1679, drugi Andrej 17. 11. 1679, Doroteja 6. 2. 1684, Karel Jožef 24. 3. 1686, Mihael Ludvik 22. 8. 1687, Magdalena 5. 3. 1690 in Matevž 18. 9. 1694. Malo je verjetno, da bi bila njuna hči tudi Uršula, krščena 9. oktobra 1697 kot hči Janeza in Ane s priimkom Sauershou, saj pri tem vpisu pogršamo gosposki predikat staršev, pa tudi ime očeta je bilo dotlej vedno dvojno: Janez Peter. NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729.

²³⁵ Ni sicer izključeno, da je imel Janez Peter dve ženi z enakim imenom Ana. Pri tretjem otroku (1679) je materino ime (pomotoma) zapisano kot Suzana.

²³⁶ Boter Katarini (20. 10. 1670) je bil neki plemeniti gospod Wintershofer z izpuščenim osebnim imenom (Ill. Dnus _____ Bintershofer), Karlu Jožefu (24. 3. 1686) in Mihaelu Ludviku (22. 8. 1687) pa je šla za botro Rozalija baronica Lihtenberg, rojena pl. Reising.

²³⁷ Janez Peter je zadnjič izpričan kot krstni boter 2. junija 1687, Ana pa 3. aprila 1692.

²³⁸ NŠAM, Matične knjige, Brežice, R 1694–1709, 7. 3. 1699, 27. 8. 1699, 19. 11. 1699. – Pri tretjem krstu je botrino ime Ana Marija Šveršnik.

»gospod« Janez Andrej prav tedaj mestni sodnik.²³⁹ Tunkelsteinerji so bržkone tudi »zaslužni«, da je Valvasor sploh postal lastnik sosednje Vodnikove hiše. Sorodnik, če že ne brat Janeza Andreja, je bil namreč takratni krški župnik dr. Gašper Tunkelsteiner, Valvasorjev znanec in kot ljubitelj starin vsaj od druge polovice osemdesetih let njegov sodelavec.²⁴⁰ Glede na redke priimek sta bila Gašper in Janez Andrej skoraj gotovo brata, o Gašperjevem očetju Janezu pa je znano, da je leta 1628 kot ranocelnik postal krški meščan.²⁴¹ Hiša mestnega sodnika Janeza Andreja Tunkelsteinerja, soseda

²³⁹ ARS, AS 1063, Zbirka listin, a. e. 2742, 1693 feb., Krško. Prim. Jellouschek, Valvasor und Vodnik, str. 41.

²⁴⁰ Dr. Gašper Tunkelsteiner je bil krški oziroma leskovški župnik vsaj od leta 1670, ko se je ovekovečil na naslovni strani najstarejše ohranjene krstne matične knjige, vodene za mesto (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729). V 5. knjigi *Slave vojvodine Kranjske* je Valvasor nekaj napisov antičnih spomenikov iz okolice Krškega povzel po njegovem rokopisu (Valvasor, *Die Ehre V*, str. 259, 260, 267, 268; prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 221), pri opisu krške župnije pa ga omenja kot ljubitelja starin in zbiralca starih novcev (Valvasor, *Die Ehre VIII*, str. 742, 745). V Valvasorjevi knjižnici je bila tudi Tunkelsteinerjeva doktorska disertacija, obranjena leta 1662 na dunajski univerzi (Kukolja (ur.), *Bibliotheca Valvasoriana*, str. 225; prim. Černelič Krošelj, Valvasor in Krško, str. 9). Končno se Tunkelsteiner v začetku leta 1694 pojavi kot eden od treh inventurnih komisarjev Valvasorjeve zapuščine v Krškem (ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 131, fasc. LIV, Z-7/I, 16. 1. 1694, pag. 61), naslednje leto pa je bil krški župnik že Janez Jurij Tratnik (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, 12. 8. 1695).

²⁴¹ O sprejetju ranocelnika Janeza Tunkelsteinerja med krške meščane: ARS, AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga 1539–1679, s. p. – Župnik Gašper Tunkelsteiner je neznanega leta postavil nagrobnik svoji družini. Sprva je stal bodisi v cerkvi sv. Janeza Evangelista bodisi na pokopališču okoli nje; latinski napis razkriva, da sta bila Gašperjeva starša Janez in Marjeta Elizabeta, ob njunih imenih pa so vklesana še imena sester Marije in Ane ter brata Franca (Lapajne, *Krško in Krčani*, str. 78). Najverjetneje so vsi našteti umrli še pred letom 1670, saj odtlej, ko je prav Gašper Tunkelsteiner kot leskovški župnik začel voditi posebno matico za Krško (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729), nobenega od njih ne srečamo med krstnimi botri; poleg imen dveh duhovnikov Tunkelsteinerjev, župnika Gašperja in (kaplana) Jakoba, najdemo v njej v sedemdesetih letih kot botro Magdaleno (27. 3. 1674, 30. 1. 1677, 6. 7. 1674, 27. 3. 1677) in pozneje »gospoda« Vida Modesta (9. 19. 1694). O tesni povezanosti med župnikom Gašperjem in Janezom Andrejem priča dejstvo, da je bil Gašper krstni boter štirim (bratovim) otrokom (16. 6. 1681, 7. 10. 1683, 16. 11. 1684,

Vodnik-Valvasorjeve hiše, je bila zelo verjetno podedovana družinska posest, lahko pa bi pripadala še imenitnejši družini Tunkelsteinerjeve prve žene Ane Renate, rojene pl. Grienthal, s katero se je oženil najpozneje leta 1675 in mu je dve leti pozneje rodila sina.²⁴² Janez Andrej oziroma samo Andrej, kot ga praviloma imenuje krška krstna matica, se je po njeni smrti poročil še dvakrat, in imel skupaj trinajst otrok. Zadnjemu, rojenemu leta 1698, je šla za krstno botro tedaj komaj desetletna Valvasorjeva hči, soseda Katarina Frančiška.²⁴³ Med tremi sosedi, Vodniki, Šveršniki in Tunkelsteinerji, so bili zadnji glede na številna botrstva krščencem in glede na izbiro botrov za svoje otroke brez dvoma najuglednejši. Pri vseh otrocih Janeza Andreja Tunkelsteinerja razen pri štirih je bil namreč eden od obeh botrov modre krvi, največkrat iz rodbine grofov Strassoldov, lastnikov krškega gospostva.²⁴⁴ Tunkelsteinerjevega poklica ne poznamo, morda je bil tudi on ranocelnik, vsekakor pa zelo dejaven v javnem življenju, saj so ga vsaj petkrat izvolili za enoletni mandat

26. 10. 1687). 29. avgusta 1689 je bil eni od dvojčic Janeza Andreja krstni boter duhovnik Jakob Tunkelsteiner.

²⁴² »Gospa« Ana Renata Tunkelsteiner je kot krstna botra prvič izpričana 4. decembra 1675, kot mati pa prvič in zadnjič 4. junija 1677 ob krstu edinega sina Antona. Čeprav krstna matična knjiga nikoli ne navaja dekliškega priimka matere, je krstitelj tu zaradi njene imenitnosti naredil izjemo (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729).

²⁴³ V drugem zakonu z Marijo oziroma Marijo Ano, ki jo prvič srečamo 29. decembra 1680 kot krstno botro, se je Tunkelsteinerju rodilo devet otrok, katerih krsti si sledijo takole: Modest Baltazar 16. junija 1681, Ignac Dominik 3. avgusta 1682, Justina Lucija 7. oktobra 1683, Marija Elizabeta 16. novembra 1684, Ana Terezija 25. maja 1686, Evharist Volfgang 26. oktobra 1687, Ana Marija 29. avgusta 1689, njena dvojčica Sabina Rozina dan pozneje in Franc Dominik 31. marca 1691. Tretjič se je Janez Andrej Tunkelsteiner poročil med letoma 1691 in 1696, o ženi pa vemo le, da ji je bilo ime Marija Klara in da je rodila tri otroke. 2. januarja 1696 so nesli h krstu Jožefa Gašperja, 7. januarja 1697 Marijo Julijano in 16. julija 1698 Janeza Bernarda. NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729.

²⁴⁴ Prvim trem otrokom (1677, 1681, 1682) je bila botra Magdalena grofica Strassoldo, četrtemu, šestemu in devetemu (1683, 1686, 1689) Lucija grofica Strassoldo, rojena pl. Oddi, sedmemu (1687) Rozalija baronica Lichtenberg, devetemu (1689) Orfej grof Strassoldo, desetemu (1691) Franc Ksaverij Kunst pl. Ebensfeld, trinajstemu (1698) pa, kot rečeno, Valvasorjeva hči Katarina Frančiška. Dvema (1689, 1691) je šla za botro Marija Sidonija Museger, v Krškem živeča soproga upravitelja gospostva Podsreda, pozneje obtožena čarovništva (Lapajne, *Krško in Krčani*, str. 38).

mestnega sodnika in je nazadnje izpričan kot član notranjega mestnega sveta. Umril je med letoma 1701 in 1705, tj. med svojim zadnjim botrstvom in prvo omembo žene Marije Klare kot vdove.²⁴⁵ Ta je, kot vse kaže, zapustila Krško in se preselila na Gorenjsko, je pa mestu vsaj še leta 1714 plačevala davčne obveznosti za neko hišo.²⁴⁶ Glede na formulacijo »neka hiša« ni rečeno, da je šlo za Tunkelsteinerjevo hišo poleg nekdanje Valvasorjeve (prodane leta 1706 Kamnikarju), saj si je morala vdova, mati treh majhnih otrok, deliti moževo zapuščino z njegovimi otroki iz prejšnjega ali iz obeh prejšnjih zakonov. S tremi majhnimi otroki – leta 1705, ko je prvič izpričana kot vdova, so bili, če so še vsi živeli, stari od sedem do devet let – bi se Marija Klara lahko najprej umaknila v drugo hišo, preden se je iz Krškega odselila.

²⁴⁵ Tunkelsteiner je kot mestni sodnik naveden februarja 1693 v listini o kupo-prodaji Valvasorjeve hiše, kar je za tisto leto edini vir o njegovi funkciji (ARS, AS 1063, Zbirka listin, a. e. 2742, 1693 feb., Krško; prim. Jellouschek, Valvasor und Vodnik, str. 41). Po vicedomskem arhivu je bil kot Janez Andrej Tunkelsteiner izvoljen za sodnika v letih 1682, 1683, 1684 in 1687 (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, fasc. 179a, lit. G VIII–1, 1. 8. 1682, 5. 1. 1684, 17. 8. 1684, 31. 12. 1684, 30. 7. 1687), ko ga je v tej funkciji nekajkrat omenjala tudi krstna matična knjiga; ta ga nato v letih 1698, 1700 in 1701 označuje kot mestnega svétnika (*senator*) (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, 16. 9. 1682, 7. 10. 1683, 28. 2. 1684, 26. 10. 1687, 16. 7. 1698, 26. 11. 1700, 17. 1. 1701). Kot živ je zadnjič izpričan malo zatem, 29. maja 1701 v pobotnici župniku Janezu Juriju Tratniku (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 12, I/7, lit. G IV–7, zapuščinski inventar župnika Janeza Jurija Tratnika, 16. 9. 1715, pag. 147). Umril je pred 7. decembrom 1705, ko je bila njegova žena Marija Klara kot krstna botra navedena kot vdova (*vidua*) in je hkrati tudi sama zadnjič izpričana v krstni matici (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729).

²⁴⁶ Po letu 1705 Marija Klara ni bila več botra, svoje poslovne zadeve v Krškem pa je urejala prek tamkajšnjega župnika. Dne 26. marca 1714 je krški mestni sodnik Matevž Jeriša izdal potrdilo, da je od župnika Janeza Jurija Tratnika prejel 32 goldinarjev nemške veljave za poravnavo »starih (davčnih) zaostankov hiše gospe Klare Tunkelsteinerin« (*an der Frauen Clara Tunkelsteinerin alten Behausung ausstandt*) (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 12, I/7, Lit. G IV–7, zapuščinski inventar župnika Janeza Jurija Tratnika, 16. 9. 1715, pag. 145–146). Isto leto se je vdova Marija Klara zadrževala na Homcu pri Mengšu in tam 16. novembra 1714 izdala naročilo, naj bo iz vsote 300 goldinarjev nemške veljave, ki jo ima naloženo pri župniku Tratniku, plačanih mestu Krško dobrih 56 goldinarjev zaostalih davčnih obveznosti »od neke hiše« (*von einem Hauß ausständigen H. Anforderungen guetmachen solle*) (prav tam, pag. 149).

Poleg njene hčerke Marije Julijane (roj. 1697), omenjene kot krstne botre leta 1710,²⁴⁷ in sina Jožefa Gašperja (1696–1738), ki je postal duhovnik,²⁴⁸ sta odrastla vsaj dva moževa otroka iz prejšnjega zakona, oba izpričana v Krškem. Prva je bila zgodaj umrla Marija Elizabeta (1684–1723), ki se je, kot bomo videli, omožila s Kamnikarjem, kupcem Valvasorjeve hiše, torej hiše tik ob svojem domu. Njen tri leta starejši brat Modest Baltazar (roj. 1681, † ne pred 1729) se je po letih odsotnosti vrnil v rodno mesto in je tu skoraj gotovo pode doval očetovo hišo. Leta 1696, ko mu je bilo torej 15 let, ga najdemo med študenti pri ljubljanskih jezuitih,²⁴⁹ dve leti pozneje, leta 1698, je bil študent jezuitske gimnazije v Gradcu z oznako »nobilis«,²⁵⁰ isto leto med počitnicami pa ga v domačem Krškem srečamo v vlogi krstnega botra, prav tako označenega kot študenta.²⁵¹ Ker je pred letom 1714 kot boter vpisan v krstno matico le še dvakrat²⁵² in potem zelo pogosto, se je moral dotlej zadrževati drugje, kjer se je najverjetneje tudi oženil.²⁵³ Leta 1714 se mu je v Krškem

²⁴⁷ Marija Julijana Tunkelsteiner (*virgine*) je prvič in zadnjič izpričana kot krstna botra 4. junija 1710, tedaj v 14. letu (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729).

²⁴⁸ Jožef Gašper (roj. 1696) je bil kot Krčan meščanskega izvora (*civis*) pet let zapored, od leta 1714 do 1718, naveden med študenti višjih razredov jezuitske gimnazije v Ljubljani, in sicer le s prvim imenom Jožef (Črnivec, *Ljubljanski klasiki*, str. 162, 164, 166, 168, 171). Kot »Joseph Tinklstainer (sic!), Carniolus Gurgfeldensis« je 28. marca 1721 prejel subdiakonsko posvečenje (AAU, ACAU, busta 637, Ordinazioni sacre 1721–1734) ter bil neznano kje posvečen v duhovnika. Umril je 15. decembra 1738 kot beneficiat v Kamniku; tamkajšnja mrliška matica ga imenuje z obema krstnima imenom, kot rojenega Krčana (*ex Civitate Gurkfeldt*) in starega okoli 40 let (NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, M 1731–1747, s. p., 16. 12. 1738).

²⁴⁹ Naveden je med konviktniki kot študent sintaktičnega razreda, sicer samo s prvim imenom Modest in brez krajevnega izvora (Črnivec, *Ljubljanski klasiki*, str. 131).

²⁵⁰ Modest Baltazar je v graški univerzitetni matriki naveden med retorji (*Rhetores*), kot Krčan in pomotoma kot Štajerec, tokrat samo z drugim osebnim imenom: »Balthasar Tunklstainer, nobilis, Gurgfeldensis, Styruus« (Andritsch, *Die Matrikeln* 3, str. 150).

²⁵¹ Krška krstna matica ga pozna z drugim osebnim imenom, kot Modesta: »D(omi)no Modesto Tunkhelsteiner Rhetorices Studioso« (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, 25. 10. 1698).

²⁵² »D(omi)nus Modestus Tunkelstainer« je bil pred letom 1714 boter samo 5. novembra 1703 in 5. aprila 1704.

²⁵³ Njegove poroke ni v najstarejši ohranjeni krški poročni matici, ki se sicer začinja 29. aprila 1713 (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, P 1713–1770).

rodil edini tu krščeni otrok in najbrž sploh edinec Simon Jožef, zadnji krški Tunkelsteiner.²⁵⁴ Kot vse kaže, mu je žena Eva umrla kmalu po sinovem rojstvu, saj je nikoli ne srečamo kot krstne botre, to pa je več kot pomenljivo. Nasprotno je šel Modest Baltazar v naslednjem desetletju in pol do leta 1729 za botra v povprečju po več kot enkrat na leto.²⁵⁵ Spadal je med najuglednejše Krčane, kajti kot boter ima večinoma oznako »častiti gospod« (*generosus dominus*), vendar v nasprotju s svojim očetom ni nikoli opravljal funkcije mestnega sodnika.²⁵⁶ Nenadno prenehanje njegovih botrstev lahko priča le o dvojem: da se je odselil ali umrl, star 48 let. Kot zadnji iz Tunkelsteinerjeve rodbine je bil šest let pozneje v vlogi krstnega botra omenjen samski (*liber*) Jožef Tunkelsteiner. V njem prepoznamo njegovega tedaj 21-letnega sina,²⁵⁷ čigar nadaljnja usoda je prav tako neznana. Lahko bi zgodaj umrl ali odšel drugam. Kakor koli, v prvem popisu krških hiš iz leta 1749 med hišnimi gospodarji ni več nobenega Tunkelsteinerja.²⁵⁸

Kot smo že omenili, so bili Tunkelsteinerji s poroko sorodstveno povezani z **Janezom Krstnikom Kamnikarjem**, kupcem Valvasorjeve hiše, neposredne sosede njihovega doma. To dejstvo bo pomagalo pri potrditvi njene lokacije, ki smo jo najprej kot zelo verjetno določili na podlagi mlajših katastrov

²⁵⁴ Prav tam, R 1670–1729, 28. 10. 1714. – Njegov krstni boter je bil tetin mož Janez Krstnik Kamnikar, to pa priča o dobrih odnosih med družinama.

²⁵⁵ Modest Baltazar Tunkelsteiner je šel za botra 25. 10. 1715, 26. 11. 1716, 1. 1. 1718, 29. 10. 1719 (pomotoma označen kot Modest Vid), 21. 9. 1720 (enako kot botra brez navedbe priimka), 6. 5. 1721, 5. 1. 1722, 16. 12. 1722, 4. 2. 1723, 20. 3. 1724, 21. 11. 1724, 21. 4. 1725, 7. 8. 1725, 3. 6. 1726, 4. 2. 1727, 6. 3. 1727, 3. 4. 1727, in 10. 8. 1729 (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729).

²⁵⁶ Razen za mandatni leti 1700/1 in 1708/9, ko je bil Modest Baltazar še zelo mlad, so za prvo polovico 18. stoletja znana imena vseh krških mestnih sodnikov, izpričana v gradivu o volitvah v arhivu kranjskega deželnega vicedoma, v matičnih knjigah in kroniki krškega kapucinskega samostana (prim. NŠAL, ŽA Krško, R 1670–1729, R 1730–1771, P 1713–1770; ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, fasc. 179a, lit. G VIII–1; Kralj, Archivum loci, str. 487).

²⁵⁷ NŠAL, ŽA Krško, R 1730–1771, 10. 7. 1735. – Izključeno je, da bi šlo za njegovega strica Jožefa Gašperja, rojenega leta 1696, saj je ta postal duhovnik in bi bil v krstni matici brez dvoma označen kot gospod. O njem gl. op. 248.

²⁵⁸ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749.

(terezijanskega in franciscejskega), historiat hiše pa poznamo od leta 1717 dalje, ko je s kupo-prodajo prešla v last baronov Zetschkerjev. Potrebno bo torej dognati, ali je bila Zetschkerjeva hiša res v rokah Kamnikarja, ki je enajst let prej, leta 1706, kupil Valvasorjevo hišo. Pri tem so ključni podatki o njenem kupcu Kamnikarju, natančneje rečeno, o njem in njegovi družini v »manjkajočih« enajstih letih 1706–1717. Regest kupo-prodajne pogodbe v zapuščinskem inventarju Janeza Herbarda pl. Buseta (1724) je po vsebini skromen. Poleg izrecnega zapisa, da je Kamnikar od Valvasorjeve vdove resnično kupil nekdanjo polihistorjevo hišo z vrtom, razkrije le še datum prodaje, 22. november 1706.²⁵⁹ Vse drugo je neznanka, tako tudi, kdo in kaj je bil kupec Kamnikar. Iz najzgodnejše krške krstne matične knjige 1670–1729 je bilo mogoče ugotoviti, da je priimek Kamnikar prinesel v mesto šele Janez Krstnik, sprva pisar in nato upravitelj gospodstva Šrajbarski turn.²⁶⁰ Priseljence Kamnikar se v matici prvič pojavi 16. julija 1701, ko je bil krstni boter zadnjemu tu rojenemu otroku meščana Jakoba Erkarja in je označen kot gospoščinški pisar (*Scribâ Dny Turnambortensis*). Vse kaže, da je bil tedaj že zaročen ali vsaj prijateljsko povezan z botro istega krščenca, mladenko (*Virgine*) Marijo Elizabeto Tunkelsteiner, hčerko nekdanjega Valvasorjevega soseda in mestnega sodnika Janeza Andreja Tunkelsteinerja, krščeno 16. novembra 1684 in torej v 17. letu mladosti. Poročila sta se najverjetneje v predpustu naslednje leto, kajti 2. in 13. maja 1702 je bila dvema krščencema, meščanskemu in gostaškemu otroku, botra že »gospa« Marija Elizabeta Kamnikar, 6. januarja 1703 pa so nesli h krstu Kamnikarjevo prvorojenko. Kaj potrjuje, da se je Kamnikar res oženil s Tunkelsteinerjevo hčerko in ne s kakšno njeno soimenjakinjo, najsi bo v Krškem najsi bo prej kje drugje? Najprej dejstvo, da srečamo Tunkelsteinerjevega sina Modesta Baltazarja in njegovega sina Jožefa še veliko pozneje v specifični povezavi z dvema Kamnikarjevima

²⁵⁹ ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 123, fasc. L, W–81, zapuščinski inventar Herberta pl. Buseta, 11. 7. 1724, pag. 31–32. – Več o tem na str. 24.

²⁶⁰ Samo 6. januarja 1676 je v Krškem izpričan krst nekega Gašperja Kamnikarja, sina Tomaža in Marjete (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729).

hčerkama, njunima sorodnicama. Modest Baltazar je bil poročna priča prvi, svoji nečakinji (1725), Jožef pa krstni boter prvorojenki druge, svoje sestrične (1735), in tedaj sploh edinkrat v vlogi botra, o čemer bo še tekla beseda. Poleg tega je imela v Krškem dvojno ime Marija Elizabeta samo še žena Franca Karla Pihlerja, kratek čas upravitelja krškega gospodstva.²⁶¹ Ne nazadnje pa je Marija Elizabeta Kamnikar od leta 1702 do 1713 (tisto ali naslednje leto je umrla) izpričana kot krstna botra pogosteje kot kdor koli drug – kar 41-krat, to pa ne priča samo o njeni osebni priljubljenosti, ampak posredno tudi o tem, da je šlo za domačinko iz stare in ugledne družine.²⁶² Njen mož, ki je medtem postal gosposčinski upravitelj in zaradi fizične združitve uprave dveh gospodstev Šrajbarski turn in Krško domala »vsemogočen«,²⁶³ je nasprotno botroval

²⁶¹ Pihler je kot upravitelj nasledil Franca Rozmana, v krstni matici zadnjič izpričanega 4. oktobra 1699. Marija Elizabeta Pihler, upraviteljeva žena (*praefectissa arcis Gurgfeldens.*), je prvič botrovala 28. 10. 1703, njun edini v Krškem krščeni otrok je vpisan v krstno matico 20. februarja 1704, nato pa zakonca po še nekaj botrstvih izgineta (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, 20. 2. 1704, 23. 7. 1704, 5. 11. 1704, 9. 11. 1704, 5. 6. 1705).

²⁶² Botrstva Marije Elizabete Kamnikar so si sledila takole: 2. 5. 1702, 13. 5. 1702, 9. 11. 1704, 16. 11. 1704, 24. 9. 1705, 15. 10. 1705, 9. 11. 1705, 22. 1. 1706, 11. 3. 1706, 22. 3. 1706, 26. 11. 1706, 14. 2. 1707, 1. 5. 1707, 2. 10. 1707, 21. 1. 1708, 30. 1. 1708, 24. 2. 1708, 21. 9. 1708, 19. 10. 1708, 10. 12. 1708, 15. 11. 1708. 11. 1. 1709, 22. 2. 1709, 11. 11. 1709, 22. 11. 1709, 26. 2. 1710, 30. 3. 1710, 18. 8. 1710, 11. 9. 1710, 22. 9. 1710, 21. 10. 1710, 11. 6. 1711, 15. 12. 1711, 30. 12. 1711, 15. 3. 1712, 6. 4. 1712, 18. 11. 1712, 29. 1. 1713, 19. 2. 1713, 19. 4. 1713, 21. 6. 1713 (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729). – Za primerjavo povejmo, da je Kamnikarjeva druga žena, Ljubljancanka, v sedmih letih in pol bivanja v Žužemberku (1715–1723) botrovala enkrat samkrat, 24. marca 1721 otroku gosposčinskega kaščarja, njen soprog pa sploh nikoli, čeprav je bil upravitelj gospodstva (NŠAL, ŽA Žužemberk, Matične knjige, R 1703–1731).

²⁶³ Do leta 1705 se v krstni matični knjigi duhovnije Krško kontinuirano omenjata tako upravitelj gospodstva Krško kot upravitelj gospodstva Šrajbarski turn, odtlej pa samo še turnski Janez Krstnik Kamnikar. Zadnji upravitelj gospodstva Krško je bil Karel Pihler; 20. 3. 1704 je v krstni matici naveden kot oče krščenca (*praefecti dominij Gurgfeldens.*), njegova žena je bila krstna botra 28. 10. 1703 in 5. 11. 1704 (*Praefectissa arcis Gurgfeldens.*, *Praefectissa Dominij Gurgf.*), Pihler pa boter še 23. 7. 1704, 9. 11. 1704 in 5. 6. 1705 (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729). Skupno upravljanje dveh formalno ločenih gospodstev pod istim upraviteljem na Šrajbarskem turnu je nazorno izpričano sredi stoletja v terezijanskem katastru. Janez Matija Šivic je istega dne, 12. aprila 1749, kot upravitelj napisal in podpisal ločeni katastrski napovedi za gospodstvi, obe datirani na

vsega trikrat, enkrat pred poroko, tedaj skupaj z Marijo Elizabeto, in dvakrat po njej, zadnjič prav sinu svojega svaka Modesta Baltazarja Tunkelsteinerja.²⁶⁴

Med letoma 1703 in 1712 se je zakoncema Kamnikar rodilo osem otrok, od katerih srečujemo tri tudi kot odrasle.²⁶⁵ Pri krstih prvih dveh je oče označen še kot gosposočinski pisar na Šrajbarskem turnu, pri tretjem, krščenem 13. julija 1705, pa prvič kot gosposočinski upravitelj. Tudi izbor krstnih botrov, že dotlej sicer imenitnih, se je temu primerno dvignil po družbeni lestvici vse do grofice Auersperg in grofovskega para Ratkay.²⁶⁶ V času po napredovanju na položaj gosposočinskega upravitelja je Kamnikar kupil Valvasorjevo hišo (jeseni 1706). Morda jo je imel v zakupu že dotlej, denimo od poroke dalje, saj je bila hiša zadnjih sedem let prazna. Valvasorjeva vdova Ana Maksimila se je namreč leta 1699 ponovno omožila in se z otroki – s hčerkama in sinom, če je tedaj še živel – preselila na Gracarjev turn pod Gorjanci, dom svojega drugega moža Janeza Herbarda pl. Buseta.²⁶⁷ Za Kamnikarja, ki je imel zdaj precej lepše dohodke, je bila prestižna hiša, soseda hiše njegovega tasta Tunkelsteinerja, kot ustvarjena. Po poroki z domačinko iz ugledne družine ter poklicnem in družbenem vzponu se je v Krškem brez dvoma nameraval ustaliti. Kot izhaja iz njegove zadnje omembe v Krškem, v začetku leta 1715, je medtem dobil tudi meščanske pravice in se povzpел celo v ožje vodstvo mesta, med člane notranjega mestnega sveta. Toda okoliščine so se po nekaj

Šrajbarskem turnu (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 131, N 195, No. 1, 12. 4. 1749; prav tam, šk. 114, N 141, No. 1, 12. 4. 1749).

²⁶⁴ NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, 16. 7. 1701, 19. 1. 1708 in 28. 10. 1714.

²⁶⁵ Krsti Kamnikarjevih otrok so si sledili takole: 6. januarja 1703 Ana Marija, 14. januarja 1704 Marija Julijana, 13. julija 1705 Ana Marjeta, 30. avgusta 1706 Jurij Adam, 25. oktobra 1707 Katarina Rozalija, 12. avgusta 1709 Franc Bernard, 19. decembra 1710 Janez Krstnik in 5. septembra 1712 Marija Regina (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729). – Kot odrasle poznamo (Jurija) Adama, Katarino Rozalijo in Marijo Regino.

²⁶⁶ Prvemu in drugemu otroku sta botrovala domači župnik Janez Jurij Tratnik in »gospa« Marija Sidonija Museger (žena gosposočinskega upravitelja v Podsredi), pozneje obtožena čarovništva (Lapajne, *Krško in Krčani*, str. 38). Tretjemu, petemu, šestemu in sedmemu je šla poleg omenjenega župnika za botro (meščanka) »gospa« Marija Barbara Dival, četrtemu skupaj z župnikom Jožefa Leopoldina grofice Auersperg, vdova grofice Barbo pl. Waxenstein, zadnjemu pa Ladislav grof Ratkay in njegova žena Jožefa Leopoldina.

²⁶⁷ Golec, Neznano in presenetljivo, str. 356.

letih spremenile. Žena Marija Elizabeta, zadnjič izpričana 21. junija 1713 kot krstna botra, mu je tisto ali naslednje leto umrla. Potem ko je bil 28. oktobra 1714 zadnjikrat boter tudi Kamnikar, ga v krški krstni matici ne srečamo več,²⁶⁸ v poročni matici pa najdemo zapis, da se je 28. januarja 1715 vnovič oženil v Ljubljani. K sreči je dal to spremembo svojega osebnega stanja vpisati tudi v krško poročno matico, v kateri je bil tedaj naveden kot gosposščinski upravitelj in edinkrat kot notranji mestni svétnik. Gotovo je dejanje ovekovečil s ponosom, saj je vzel za ženo veliko mlajšo »žlahtno gospodično« Ano Marijo, hčerko pokojnega Janeza Jakoba Učana pl. Bremsfelda (*de Bremsfeldt*).²⁶⁹ Glede na vpis v krški poročni matici ni dvoma, da je mlado nevesto pripeljal v Krško. Ker pa ni prišel tu na svet noben njun otrok in ker odtlej nobeden od zakoncev Kamnikar v Krškem ni bil boter,²⁷⁰ se je naša razlaga teh ugotovitev pred nekaj leti končala s sklepom, da je Janez Krstnik pustil službo gosposščinskega upravitelja, saj se 2. julija 1717 v krški

²⁶⁸ NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729.

²⁶⁹ Prav tam, P 1713–1770. – Poročna matica ljubljanske predmestne župnije sv. Petra ima sicer za en dan poznejši datum, 29. januar 1715 (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Peter, Matične knjige, P 1677–1715, pag. 364). Kamnikar v njej ni naveden kot upravitelj in meščan, ampak kot »nobilis dominus« in vdovec, ki živi v mestu Krško (*comorans in civitate Gurfeldensi*), nevesta pa je Marija Ana (ne Ana Marija), hči pokojnega »nobilis« Janeza Jakoba »de Vzan«, brez navedbe plemiškega predikata Bremsfeld. Priče so bile tri: dva Učana, »nobilis« Franc in Ignac ter Adam Valli; v zadnjem prepoznamo krškega meščana, ki se mu je prejšnja leta rodilo več otrok, od katerih je bila enemu krstna botra Marija Elizabeta Kamnikar (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, 22. 9. 1710). Nova gospa Kamnikar, Marija Ana roj. Učan, je izviralna iz poplemenitene družine, živeče v Šiški pri Ljubljani. Njen oče je v krstni matici knjigi šentpeterske župnije vedno naveden le kot Jakob, materi je bilo ime Marija, znanih pa je osem njunih otrok, rojenih med letoma 1686 in 1702 (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Peter, Matične knjige, R 1683–1692, s. p., 19. 2. 1686, 11. 5. 1687, 27. 1. 1689; R 1692–1708, s. p., 21. 10. 1694, 18. 1. 1696, 29. 10. 1696, 1. 3. 1701, 22. 9. 1702). Marija Ana je glede na starost okoli 26 let ob smrti leta 1723 (NŠAL, ŽA Žužemberk, Matične knjige, MP 1710–1724) identična z Marijo, krščeno 19. januarja 1696. Posebno vprašanje je plemiški naziv njenega očeta »pl. Bremsfeld«, ki je izpričan samo v krški poročni matici. Dejansko je (neki) častnik Janez Jakob Učan (*Utschan*) skupaj z bratom Francem Sigmundom in Danijelom 16. decembra 1695 prejel izboljšan grb in predikat »auf Khutschoff« (Frank, *Standeserhebungen*, str. 145).

²⁷⁰ Prim. NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729.

krstni matici v tej vlogi pojavi novo ime – Janez Bernard Erkar.²⁷¹ Omenjeni datum se časovno lepo ujema s 7. oktobrom 1717, ko so baroni Zetschkerji kupili v Krškem prav tisto hišo, ki smo jo glede na lego in velikost označili kot Valvasorjevo (2007).²⁷²

Kaj natanko se je zgodilo s Kamnikarjem in njegovo družino, se je zdelo nerešljiva uganka, a so mlajši viri ob spletu srečnih okoliščin omogočili nadaljevanje zgodbe. Kot pravilno se je potrdilo sklepanje, da je le težko računati z daljšo navzočnostjo Kamnikarja in njegove druge žene v mestu, glede na to, da po poroki ni v maticah o njiju nobenega sledu. Toda pozneje, v dvajsetih in tridesetih letih 18. stoletja, so v krških krstnih in poročni matici omenjeni trije Kamnikarjevi odraščajoči oziroma že odrasli otroci: Katarina Rozalija, (Jurij) Adam in Marija Regina. Njihova navzočnost v Krškem bi lahko zamajala sklepanje, da je Kamnikar hišo prodal in se odselil, s tem pa postavila pod vprašaj tudi sklepanje, da je Valvasorjeva hiša pristala v rokah baronov Zetschkerjev. Ker Janez Krstnik Kamnikar in njegova druga žena v Krškem po poroki nista več dokumentirana, je bilo mogoče dvoje. Prvič, da sta umrla med veliko epidemijo leta 1715, ki je morala tudi v Krškem terjati nemajhen davek, a imen in števila umrlih zaradi izgubljene mrliške matice ne poznamo.²⁷³ In drugič, da sta se odselila neznano kam brez (nekaterih) otrok iz Kamnikarjevega prvega zakona, ki bi torej še naprej živeli v rodnem mestu, kjer so imeli materine sorodnike Tunkelsteinerje in kjer bi jim lahko ostala tudi očetova hiša.

Da je tu še pred poroko živela **hči Katarina Rozalija** (roj. 1707), pričata njeni botrstvi 15. decembra 1724 in 18. marca 1725, ko je bila v 18. letu

²⁷¹ NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729.

²⁷² Golec, Neznano in presenetljivo, str. 333–337.

²⁷³ Močno zmanjšanje števila krstov priča, da v Krškem ni bilo bistveno drugače kot drugod po Dolenjskem. Od 10. decembra 1714 do 11. aprila 1715 niso tu krstili sploh nobenega otroka (v krstni matici je za mesece januar, februar in marec izrecno navedeno: *nihil*) do konca leta pa je zabeleženih le osem krstov. Za primerjavo: v letih 1711–1714 in 1716–1720 je število krščencev znašalo od 29 do 54 na leto (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729). O dogajanju na Dolenjskem in drugod na Kranjskem v tem času gl. Golec, Kužne epidemije, str. 56–59.

(*Virgo Rosalia Kamnikarin*).²⁷⁴ Slab mesec po drugem krstu se je 16. aprila 1725 omožila, in sicer z Jurijem **Pečarjem**, upraviteljem Auerspergovega gospostva Samobor. Ime njenega očeta v poročni matici sicer ni zapisano, ker so ravno v tem času vanjo neredko vpisali le nevestino osebno ime, celo brez priimka, a Katarini Rozaliji so privoščili vsaj dekliški priimek: »nata Kamnikarin«. Pomenljivo je tudi, kdo je bil njena poročna priča – Modest Baltazar Tunkelsteiner, stric po materini strani.²⁷⁵ Zakonca Pečar sta po poroki ostala v Krškem, kjer so se jima med letoma 1726 in 1737 rodili štiri otroci²⁷⁶ in kjer je Jurij še v terezijanskem katastru leta 1749 izpričan kot lastnik opustele zidane hiše poleg hiše baronice Zetschker.²⁷⁷ Malo po sestri ni poroki je leta 1725 v Krškem prehodno izpričan **Adam Kamnikar** (roj.

²⁷⁴ NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729.

²⁷⁵ Prav tam, P 1713–1770.

²⁷⁶ Krsti Pečarjevih otrok so si sledili takole: Ludvik Aleksander Rajmund (15. 8. 1726), Ana Marija Jožefa (31. 5. 1728), Marija Viktorija (8. 11. 1732) in Janez Krstnik (krščen v sili 8. 5. 1737). Pri krstu prvega otroka je oče še naveden kot upravitelj gradu Samobor, pri drugih treh ni podatkov o poklicu, sicer pa ima razen pri krstu drugega otroka vedno dve imeni – Janez Jurij Pečar, in ne le Jurij kakor ob poroki. Zakonca sta bila do leta 1739 dokaj pogosto krstna botra – Katarina Rozalija 3. 4. 1726, 22. 10. 1726, 3. 1. 1728, 13. 1. 1728, 9. 4. 1731, 30. 6. 1731, 26. 2. 1733, 11. 4. 1734, 24. 2. 1735, 6. 9. 1735, 23. 3. 1736, 22. 2. 1738 in Janez Jurij 13. 11. 1732, 26. 2. 1733, 18. 7. 1734, 8. 5. 1735, 9. 4. 1739, 8. 11. 1739 – zato se zdi več kot verjetno, da pozneje nista več (stalno) prebivala v Krškem. Njun najstarejši sin Ludvik je sicer leta 1741 v graški univerzitetni matriki vpisan kot meščanski otrok iz Krškega, tedaj kot učenec gramatikalnega razreda: »Petschar Ludovicus, civis, Carniolius, Gurgfeldensis« (Andritsch, *Die Matrikeln* 4, str. 179), vendar to samo po sebi ne pove, kje je družina omenjenega leta živela. Taisti sin, krščen kot Ludvik Aleksander Rajmund, je morda istoveten z Aleksandrom Pečarjem, ki je v 70-ih letih prehodno živel v Krškem v hiši št. 25, tik ob kapucinskem samostanu. Ko so 6. januarja 1773 krstili njegovega otroka, je bil označen kot nekdanji upravitelj Šrajbarskega turna, ženi pa je bilo ime Antonija Karolina Suzana, rojena Marcin(a) (*Marzinin*) (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1771–1784). Umrla je naslednje leto, 20. februarja 1774, stara 36 let (prav tam, M 1771–1784).

²⁷⁷ V terezijanskem katastru je Pečar leta 1749 naveden le z osebnim imenom Jurij in izjemoma brez poklica. Vsekakor je bil tedaj še živ, sicer bi namesto njega sumarno navedli dediče (*Erben*). Tri leta pozneje je ob njegovem imenu vpisan že novi lastnik hiše: »Georg Petschar, anjezo Franz Obratschar Hauß«. ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749; No. 7, 13. 6. 1752.

1706), in sicer kot »gospod«, ki je šel za botra dvema krščenkama. Glede na to, da njegovo ime v krstnih maticah odtlej pogrešamo in se v Krškem tudi ni poročil, je vse kazalo, da tu ni stalno živel, in to se je pozneje potrdilo.²⁷⁸ Končno se v krških matičnih knjigah pojavi še ime tretjega Kamnikarjevega otroka, najmlajše **hčerke Marije Regine** (roj. 1712), ki se je 31. maja 1734, v 22. letu, omožila z Janezom Venceslavom **Mühlhofom**, priseljencem s Češkega. Vpis poroke še pove, da je bil nevestin oče Janez Krstnik Kamnikar tedaj že pokojni.²⁷⁹ Mühlhof je tu verjetno služboval kot gosposčinski uradnik in si je v takem socialnem okolju našel nevesto. Zakoncema so se v letih 1735 do 1740 v Krškem rodili trije otroci in prvi je imel za botra zadnjega krškega Tunkelsteinerja, materinega bratranca Jožefa.²⁸⁰ Po rojstvu tretjega otroka o tej družini pogrešamo vsakršno sled. Če sta zakonca v Krškem sploh kdaj premogla lastno hišo, ta leta 1749, ob nastanku prvega popisa hiš v terezijanskem katastru, ni bila več njuna last.²⁸¹ Znana dejstva o treh Kamnikarjevih otrocih – Juriju Adamu, Katarini Rozaliji in Mariji Regini – ne povedo, ali so otroci po očetovi vnovični poroki (1715), tedaj stari tri do devet let,

²⁷⁸ Ob prvem krstu, 22. maja 1725, je naveden kot »gospod« Franc Adam Kamnikar, 6. novembra isto leto pa samo kot »gospod« Adam Kamnikar (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729). Prvo ime Franc, ki ni bilo krstno, je Kamnikar uporabljal tudi pozneje. Kot Franca Adama ga 5. julija 1732 navajajo instrukcije, ki jih je prejel kot upravitelj gospostva Čretež pri Šmarjeti na Dolenjskem (ARS, AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 5, fasc. 7, Osebni dokumenti, Instrukcije upraviteljem in oskrbnikom, 5. 7. 1732). Prav tako se je kot Franc Adam 28. maja 1733, ko je bil že vdovec, v Ljubljani oženil z Marijo Jožefo Forstlehner (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1718–1745, pag. 313; prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel*, str. 135). Ko se mu je 2. junija 1735 tam rodila hči Marija Konstancija, je bil pri pri krstu označen kot »nobilis« (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1731–1740, pag. 154–155; prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel*, str. 75).

²⁷⁹ NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, P 1713–1770.

²⁸⁰ Prvorojenko Marjeto so nesli h krstu 10. julija 1735, Avgusta Rajmunda 17. avgusta 1737 in Marijo Rozino 2. septembra 1740. Zakonca Mühlhof sta bila sicer manj vpeta v lokalno socialno okolje kot Pečarja, saj ju nikoli ne srečamo v vlogi krstnih botrov. NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1730–1771.

²⁸¹ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749.

nepretrgano živeli v Krškem. Glede na njihovo mladost je pač razumljivo, da se kot krstni botri pojavijo s tolikšno časovno distanco.

Premik pri iskanju nadaljnjih opornih točk za izsleditev usode njihovega očeta Janeza Krstnika sta prinesla dva podatka, ki sta oba vodila v Žužemberk in vzbujala upanje, da se nanašata na Kamnikarjevo drugo ženo in sina Adama. V Schivizhoffnovi zbirki genealoških podatkov o kranjskem plemstvu je pritegnil pozornost podatek, da je bila neka Marija Ana Kamnikar 24. marca 1721 v Žužemberku botra krščenci zakoncev pl. Karnburg.²⁸² Tri leta pozneje pa je na graški jezuitski gimnaziji v višjem razredu (*Ex logica*) izpričan neki Adam Kamnikar, »nobilis« iz Žužemberka.²⁸³ Sled se je izkazala kot vroča. V žužemberški mrliški matični knjigi smo namreč našli težko iskano potrditev, da gre res za naša zakonca Kamnikar. Dne 15. marca 1723 so v kripti tamkajšnje župnijske cerkve pokopali Marijo Ano, soprogo »gospoda« Janeza Krstnika Kamnikarja, upravitelja gospostva Žužemberk, staro okoli 26 let in umrlo v žužemberškem gradu.²⁸⁴ Kamnikar, o katerem smo doslej vedeli le to, da se je leta 1715 drugič poročil in bil leta 1734 ob hčerkinini poroki mrtev, se je osem let po svojem »izginotju« zdaj spet znašel pred nami. V dobro ohranjenih žužemberških maticah je poleg smrti Marije Ane najti sicer le še en podatek o Kamnikarjih, o že znanem in sploh edinem botrstvu leta 1721. Zakoncema se tu ni rodil noben otrok, noben Kamnikarjev otrok iz prvega zakona pa tudi ni umrl, kar bi potrdilo, da je šla v Žužemberk (vsa) družina, in ne le mladoporočenca.²⁸⁵

Upraviteljski službi Janeza Krstnika Kamnikarja smo nato sledili v Auerspergov rodbinski arhiv v Avstrijskem državnem arhivu na Dunaju, ki je razkril še dodatne podrobnosti. Kamnikar je nastopil službo žužemberškega upravitelja že 1. oktobra 1715, pol leta po drugi poroki, in jo opravljal

²⁸² Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel*, str. 394.

²⁸³ V Andritschevi objavi univerzitetne matrike je krajevno ime Seisenberg napačno transkribirano kot Geisenburg: »D. Kaminker (sic!) Adamus, nobilis, Carniolus, Geisenburgensis« (Andritsch, *Die Matrikel* 4, str. 74), zato je v krajevnem kazalu ostalo nerazrešeno (prav tam, str. 616).

²⁸⁴ NŠAL, ŽA Žužemberk, Matične knjige, MP 1710–1724.

²⁸⁵ Prav tam, R 1703–1731.

natanko osem let in pol, do 31. marca 1724.²⁸⁶ Še isto leto je umrl, kajti njegov naslednik Janez Anton Kralnik v svojem izvlečku prejemkov in izdatkov pravi, da mu je komisija za pregled Kamnikarjevih računov 23. septembra potrdila pobrane prejeme pokojnega Kamnikarja.²⁸⁷ Tiho upanje, da je v Auerspergovem arhivu shranjen tudi Kamnikarjev zapuščinski inventar in da je v tem morda celo naveden neposredni dokaz o prodaji Valvasorjeve hiše v Krškem – kupo-prodajna pogodba iz leta 1717 – se je sicer razblinilo.²⁸⁸ A dotlej neznani podatki so v povezavi z drugimi zadovoljivo osvetlili obdobje, v katerem se je zgodilo ključno dejanje naše raziskave.

Kamnikar je torej umrl med aprilom in septembrom 1724, vendar vpisa njegovega pokopa v zgleđno vodeni žužemberški mrliški matici ni.²⁸⁹ Razlogi za to so lahko različni, od tega, da se je iz Žužemberka pred smrtjo odselil, in to bi bilo povsem logično, do tega, da je vendarle preminil tam, a pokop ni vpisan v matično knjigo, ker so nekdanjega gosposčinskega upravitelja pokopali drugje, denimo pri prvi ženi v Krškem. Ker mrliška matica za Krško iz tega časa ne obstaja, ne bomo najbrž nikoli izvedeli, ali se je vrnil v rodno mesto svoje prve žene. V Krškem bi lahko umrl v svoji, tj. v nekdanji Valvasorjevi hiši, če je morda nikoli ni prodal, ali pa pri družini svoje prve žene Tunkelsteinerjeve, v najetem stanovanju ali v kakšni hiši, ki jo je medtem kupil. Kakor koli, vsakršno ugibanje je odveč. Gotovo je le, da odsluženega upravitelja Kamnikarja ni veliko stvari vezalo na Žužemberk, potem ko mu je drugo ženo vzela smrt. Ne v trgu ne drugje v gospostvu namreč ni

²⁸⁶ ÖStA, HHStA, FAA, A-VIII-3, Konv. 2, Seisenberg 1715-1799, 1. Extrakte der Einnahmen und Ausgaben unter Joh. B. Kamniker 1715-1724, s. d.

²⁸⁷ Prav tam, Konv. 1, Seisenberg Extrakte über Einnahmen und Ausgaben, 30. 9. 1724.

²⁸⁸ Tudi zapuščinskih inventarjev drugih žužemberških upraviteljev med žužemberškimi gosposčinskimi spisi ni, čeprav so bili ob smrti še v službenem razmerju. Zato pa je iz leta 1711 ohranjen zapuščinski inventar Adama Fischerja, upravitelja Šumperka, Kozjaka in Male vasi, ki ga je podpisal Kamnikarjev predhodnik upravitelj Karel Anton Ditrih (ÖStA, HHStA, FAA, A-VIII-3, Konv. 1, Seisenberg 1703-1719, Rechnungen des Verwalters Adam Fischer und des Kastners Leopold Fischer, deren Bemänglungen und Justifizierung, 5. 1. 1711).

²⁸⁹ NŠAL, ŽA Žužemberk, Matične knjige, MP 1710-1724.

premogel nepremičnin,²⁹⁰ ampak je, dokler je bil upravitelj, potrjeno živel v gradu (o tem navedba kraja ženine smrti: *ex Arce*). Glede na to, da je bila njegova 17-letna hči Katarina Rozalija prvič botra v Krškem že 15. decembra 1724 in se tam naslednje leto tudi omožila, bi se zdelo verjetno, da se je iz Žužemberka preselila vsa Kamnikarjeva družina. Kakor tudi nič manj, da je hči sama ali z drugimi otroki prišla nazaj šele po očetovi smrti, kot sirota brez obeh staršev. In ne nazadnje, da Krškega sploh ni zapustila, ampak je leta 1715, po očetovi odselitvi v Žužemberk kot osemletna deklica ostala pri materini družini Tunkelsteiner.

Nič od tega niti ne potrjuje niti ne ovrže možnosti, da Kamnikar svoje hiše ni prodal. Kakor tudi ne vemo, v kateri hiši je Katarina Rozalija živela po poroki leta 1725 in kako je njen soprog Janez Jurij Pečar prišel do hiše ob glavni mestni ulici (rekt. št. 50), katere lastnik je bil leta 1749, ko so stavba označili že kot prazno (*ödt*). Tri leta pozneje je imela novega gospodarja, kramarja in večkratnega mestnega sodnika Franca Obračarja.²⁹¹ Šlo je za zidano

²⁹⁰ Prim. urbarje gospodstva Žužemberk: ÖStA, HHStA, FAA, A-15-90 (Urbar 1715-16), A-15-91 (Urbar 1717-18), A-15-92 (Urbar 1719-20), A-15-93 (Urbar 1721-22), A-15-94 (Urbar 1723-24), A-15-95 (Urbar 1725-26).

²⁹¹ Preden je Franc Obračar postal lastnik Pečarjeve hiše, je po popisu hiš v terezijanskem katastru iz leta 1749, v katerem je naveden brez poklica, imel na isti strani ceste proti jugu leseno hišo, ki je tri leta pozneje (1752) pripadala že novemu lastniku in izkazovala letni donos 6 goldinarjev (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749; No. 7, 13. 6. 1752). Poklic kramarja razkriva šele štiftni register iz leta 1756, ko je Obračar že bil gospodar Pečarjeve hiše (prav tam, No. 8, štiftni register 1756). Funkcijo mestnega sodnika je opravljal štiri zaporedne mandate v letih od 1735 do 1739, ponovno štiri mandate v letih od 1743 do 1747 in nato še med 1752/53 in 1759 (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1730-1771, 9. 7. 1735, 29. 1. 1736, 23. 3. 1736, 25. 3. 1736, 26. 4. 1736, 16. 11. 1736, 13. 9. 1737, 23. 4. 1738, 17. 6. 1738, 15. 2. 1739, 8. 6. 1744, 17. 2. 1745, 25. 7. 1745, 27. 10. 1745, 2. 3. 1746, 14. 3. 1753; P 1713-1770, 23. 1. 1736, 18. 2. 1737, 27. 2. 1737, 16. 10. 1737, 23. 11. 1745; ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, I/97a, lit. G VIII-5, 13. 5. 1744; ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 109, N 115, No. 6, štiftni register meščanskega špitala 1756, s. d.; prim. Kralj, Archivum loci, str. 487). Franc Obračar ni bil v nikakršnem sorodu s Pečarji. Njegova žena, ki mu je po dvanajstih letih zakona rodila enega samega otroka (krščen 26. aprila 1736), je bila Barbara Perne, s katero se je oženil 21. februarja 1724, ko je že bil meščan (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670-1729, P 1713-1770). Barbara je preminila v kupljeni,

hišo z visokim letnim donosom 17 goldinarjev (1752), pri tem pa je pomenljivo, da je na njeni desni stala Zetschkerjeva hiša (rekt. št. 51),²⁹² vodilna »kandidatka« za nekdanjo Valvasorjevo hišo.

Tako smo dobili še drugo morebitno Valvasorjevo hišo, kajti ena od možnosti, kako je Pečar postal gospodar hiše, je tudi ta, da bi mu jo v zakon prinesla žena, ki bi jo podedovala po svojem očetu Janezu Krstniku Kamnikarju. V tem primeru Kamnikar svoje hiše, kupljene leta 1706 od Valvasorjeve vdove, ne bi smel prodati, ampak bi jo moral obdržati vse do smrti leta 1724, torej tudi potem ko se je leta 1715 preselil v Žužemberk.

Kako bomo razvozlati uganko? Lokacija med dvema velikima zidanima hišama z vrtom in ugotovljeni historiat hiše od leta 1717 dalje dajeta prednost Zetschkerjevi hiši (rekt. št. 51), metoda sledenja Kamnikarjevim sorodnikom pa odpira možnost, da je Valvasor posedoval njeno levo sosedo, sredi 18. stoletja Pečarjevo (rekt. št. 50). Problem se zdi na prvi pogled težji, ker stojita hiši druga ob drugi in sta si na zunaj tako podobni: leta 1749 obe zidani in z velikim vrtom, leta 1752 njuna letna donosa primerljivo visoka (17 oziroma 14 goldinarjev), povrhu tega imata po franciscejski katastrski mapi (1825) obe na dvoriščni strani prizidek, ki bi bil lahko Valvasorjeva »postavljena nova zgradba«, izpričana v njegovem zapuščinskem inventarju. Rešitev je treba poiskati s primerjanjem vseh ugotovljenih dejstev o družinah Kamnikar in Pečar, te pa soočiti z védenjem o družinah obeh Valvasorjevih sosedov – Tunkelsteinerja in Šveršnika – ter z védenjem o najzgodnejših dokumentiranih lastnikih hiš iz srede 18. stoletja, tako treh velikih zidanih ob Cesti krških žrtev kot tudi njihovih prvih dveh sosed. Po metodi izločanja in iskanja hiše, ki bi ustrezala vsem znanim dejstvom, se bo nazadnje pokazalo, da je bila Valvasorjeva hiša resnično poznejša Zetschkerjeva, njena leva sosed, katere gospodar je bil sredi 18. stoletja Kamnikarjev zet

prej Pečarjevi hiši, 17. aprila 1786, stara 85 let, Franc pa očitno še pred letom 1771, ko se začelja najstarejša mrliška matica (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, M 1771–1784, M 1784–1818, fol. 3).

²⁹² ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749; No. 7, 13. 6. 1752; No. 8, štiftni register 1756.

Jurij Pečar, pa je najverjetneje in najlaže prišla v Pečarjeve roke tako, da jo je njegova žena Katarina Rozalija, sicer Kamnikarjeva hči, podedovala po svojem stricu Baltazarju Modestu Tunkelsteinerju. Razrešitev uganke bo prineslo ugotovljeno sorodstvo med Kamnikarji in Tunkelsteinerji, brez dvoma sosedi, saj je Valvasor leta 1693 kupil hišo, ki je stala poleg hiše Janeza Andreja Tunkelsteinerja. Tunkelsteinerjeva hiša je torej poznejša Pečarjeva (rekt. št. 50, stavbna parc. 59), Valvasor-Kamnikarjeva pa poznejša hiša baronov Zetschkerjev (rekt. št. 51, stavbna parc. 58).

Več razlogov govori v prid tezi, da je prav Kamnikar leta 1717 prodal svojo hišo baronom Zetschkerjem. Pri tem so odločilni motivi, ki bi ga vodili v prodajo, in spremljanje usod njegovih otrok iz prvega zakona s Tunkelsteinerjevo. Prvič, bilo bi zelo nenavadno, ko bi Kamnikar svoje otroke po ženini smrti pustil v Krškem, pri njenem bratu Modestu Baltazarju. Potrditev, da so šli z njim ali vsaj za njim v Žužemberk, potem ko je tam jeseni 1715 prevzel službo upravitelja gospodstva, je navedba krajevnega izvora sina Adama leta 1724, v letu očetove smrti. Graški študent Adam Kamnikar, tedaj star 18 let, je označen kot Žužemberčan (!),²⁹³ čeprav je vsaj polovico dotedanjega življenja preživel v Krškem, kjer se je leta 1706 tudi rodil. Od treh Kamnikarjevih otrok, ki jih pozneje kot odrasle spet srečamo v Krškem, je bil povrh tega najstarejši, to pa prejkone priča o tem, da sta se z očetom preselili v Žužemberk tudi hčerki, mlajša stara leta 1715 šele tri leta.

Zakaj se je oče Janez Krstnik Kamnikar sploh odločil, da zapusti Krško in sprejme mesto žužemberškega upravitelja? Mesto se je spraznilo, ko je tamkajšnji upravitelj Karel Anton Ditrich maja 1715 umrl, in sicer prav na vrhuncu epidemije, ki je v Žužemberku zahtevala številne žrtve, morda tudi njegovo življenje.²⁹⁴ Kamnikarju se je tako verjetno ponudila boljša poklicna

²⁹³ Andritsch, *Die Matrikel 4*, str. 74. Gl. tudi op. 283. – Glede na ta podatek ni dvoma, da je identičen z Adamom Kamnikarjem, ki je brez krajevnega izvora naveden med konviktniki ljubljanskih jezuitov od maja do konca avgusta 1722, ko je ustanovo zapustil (Črnivec, *Ljubljanski klasiki*, str. 177).

²⁹⁴ Šestinštiridesetletnega Ditriha so pokopali 14. maja 1715 (NŠAL, ŽA Žužemberk, Matične knjige, MP 1710–1724, s. p.). V župniji Žužemberk je smrt množično kosila od

priložnost. Žužemberško gospostvo v rokah druge, knežje veje Auerspergov, je bilo po obsegu sredi 18. stoletja sicer nekoliko manjše kot gospostvi Krško in Šrajbarski turn skupaj, po obdavčenosti pa v rahli prednosti.²⁹⁵ Pri Kamnikarjevi odločitvi za novo službeno mesto so poleg tega lahko pretehtali tudi osebni razlogi. Žena Tunkelsteinerjeva, Krčanka, mu je malo predtem umrla in drugič se je oženil z nedomačinko. S svakom Modestom Baltazarjem Tunkelsteinerjem se je sicer dobro razumel, saj je šel natanko tri mesece pred svojo vnovično poroko za krstnega botra svakovemu sinu.²⁹⁶ Toda splošno razpoloženje v Krškem tisti čas nikakor ni bilo zdravo. V mestu so od leta 1701 in vsaj do leta 1714 v presledkih potekali čarovniški procesi, ki so Krško spravili na precej slab glas. Obsodili in sežgali naj bi od 20 do 30 oseb, po drugih poročilih celo 40, med temi tudi hčerke in soproge meščanov in mestnih svetnikov. Še več, številne so kot svojo zapeljevalko obtoževale premožno Sidonijo Museger, ženo gosposčinskega upravitelja v Podsredi, sicer zelo priljubljeno krško krstno botro in dobrotnico Cerkve. Ko je Kamnikar leta 1715 zapuščal Krško, se preganjanje čarovnic še ni poleglo, saj so le malo prej usmrtili hčerko mestnega sodnika Marijo Colnarčič. Čeprav se je mesto sodnim procesom upiralo, Kamnikar v takih okoliščinah ni imel nobenega jamstva, da ne bo prišla v primež preiskav in sodnih mlinov tudi njegova mlada druga žena. Obtožbe zoper njo, ki je prišla od drugod in bila žena upravitelja in mestnega svetnika, niso izključene.²⁹⁷

februarja do avgusta in dosegla vrhunec maja, ko je umrlo 64 ljudi ali skoraj četrtina od skupno 279 preminulih v letu 1715 (Golec, Kužne epidemije, str. 58).

²⁹⁵ Prim. Smole, *Graščine*, str. 244, 490, 576.

²⁹⁶ NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, 28. 10. 1714.

²⁹⁷ Poleg najizčrpnjega vira, sicer pol stoletja mlajšega poročila v kroniki krškega kapucinskega samostana (KSK, Archivum loci PP. FF. Capucinatorum Gurgfeldi, s. p., *Relatio de Sagis* etc.; slovenski prevod v: Lapajne, *Krško in Krčani*, str. 38–40), pričajo o čarovniških procesih in preganjanjih viri prve roke, nastali med letoma 1701 in 1716 (Košir, *Čarovniški procesi*, str. 229–230). – Marija Sidonija Museger je v krški krstni matici kontinuirano navedena kot botra od 31. januarja 1691 do 20. junija 1704 (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729). – V kolektivni spomin se je od usmrčenih čarovnic najgloblje zasidrala soproga Matevža Jeriša (Lapajne, str. 38, ga je prekrstil v Matijo Jurišo), usmrčena leta 1709. Krška krstna knjiga razkriva, da ji je bilo ime Uršula

Ko je Kamnikar jeseni 1715 postal gosposčinski upravitelj v Žužemberku, bi hišo v Krškem lahko obdržal za vsak primer, če bi se v rodno mesto svoje prve žene še kdaj vrnil. Toda prazna hiša je postajala velik strošek že zato, ker v obubožanem in z davki preobremenjenem mestu zanjo gotovo ni bilo lahko najti primernega najemnika. Potem ko je tudi Krško leta 1715 obiskala epidemija in terjala krvni davek, so nanj pritisnili še kranjski deželni stanovi in tako naj bi za izterjavo zaostalih davčnih obveznosti v enem letu poslali nadenj kar pet vojaških eksekucij. Namesto plačila davka so morali Krčani določen čas vzdrževati vojake, nastanjene na svojih domovih. Še več, samo nekaj mesecev po Kamnikarjevem odhodu je Krško zgodaj spomladi 1716 v znamenje odpora do takšne prakse doživelo pravo malo evakuacijo. Mestni sodnik je zaupal svoje premoženje kapucinom in se umaknil v Kamnik, meščani pa so se zatekli v svoje vinograde po okolici.²⁹⁸ V napol izpraznjenem in zadolženem mestu se je vojska tem raje nastanila v veliki prazni hiši,

in jo kot botro zadnjič navaja 3. oktobra 1705 (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729), njen soprog pa se je drugič oženil 19. januarja 1710 (regist poročne pogodbe v zapuščinskem inventarju župnika Janeza Jurija Tratnika, 16. 9. 1715, pag. 129, v: ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 12, I/7, Lit. G IV–7). Jeriševa hči je bila Marija Colnarčič, ki so jo po besedah kapucinske kronike procesirali okoli leta 1714. Glede na to, da je bil 15. junija 1714 krščen njen drugi otrok, pozneje pa Marijino ime v krstni matici ni več izpričano (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729), lahko proces postavimo najbolj zgodaj v drugo polovico leta 1714. Priimek usmrčene Marije (*Maria Zolnerzitschin*) je I. Lapajne pomotoma zapisal kot Colnarčič (str. 38), njenega očeta Matevža Jerišo pa je iz mestnega sodnika (*Judex fuit Civitatis*) prekrstil v mestnega svétnika; to je po Lapajnetu (brez navedbe citata) povzel tudi M. Košir (str. 229, 230). Jeriša je bil potrjeno mestni sodnik v letih od 1711 do 1714 (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, 6. 6. 1711, 23. 7. 1711, 14. 9. 1712, 30. 1. 1713, 11. 6. 1713, 20. 3. 1714; ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 12, I/7, Lit. G IV–7, zapuščinski inventar župnika Janeza Jurija Tratnika, pag. 145–146, regist potrdila z 20. 3. 1714, pag. 149, regist pobotnice z dne 12. 5. 1714). Po volitvah na binkoštni torek, 22. maja 1714, ga je zamenjal Janez Mihael Ledl, omenjen kot sodnik v krstni matici 5. 7. in 1. 10. 1714 (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729). Jerišovo sodnikovanje v letih 1711–1714 in Ledlovo eno leto do 1715 navaja tudi kapucinska kronika (KSK, Archivum loci PP. FF. Capucinatorum Gurgfeldi, pag. 78; objava: Kralj, Archivum loci, str. 487).

²⁹⁸ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, fasc. 179a, lit. G VIII–1, 2. 4. 1716. – Prim. Golec, »Butale so vas«, str. 30

kakršna je bila Kamnikarjeva. Njen lastnik je imel tako še en tehten razlog več, da bi se hiše in z njo povezanih bremen otresel, brž ko bi se za to pokazala primerna priložnost. Njegov interes se je povsem ujemal z željo Janeza Sigfrida barona Zetschkerja, da bi si v Krškem našel primerno novo domovanje, iz katerega bo upravljal svojo skromno zemljiško posest v bližnji okolici. Tako si je komaj mogoče predstavljati, da bi bil pod kupo-prodajno pogodbo za Zetschkerjevo hišo, datirano 7. oktobra 1717, podpisan kak drug prodajalec kot Janez Krstnik Kamnikar. Z baronom Zetschkerjem se je očitno pogodil za kupnino, s katero sta bila zadovoljna oba, prodaje hiše pa niso ovirali nikakršni pravni zadržki. Nekdanja Valvasorjeva hiša je bila namreč (po vsebini regista iz leta 1724) izključno Kamnikarjeva last in temu leta 1717 še ni bilo treba izplačati morebitne dediščine po prvi ženi, ki je pripadala mladoletnim otrokom iz prejšnjega zakona.

Po legi in ugotovljenih novih okoliščinah sodeč je torej Zetschkerjeva hiša vse verjetneje nekdanja Vodnik-Valvasor-Kamnikarjeva, toda za končno potrditev je treba z gotovostjo izločiti njeno »protikandidatko«, sosednjo hišo na levi, ki je bila sredi 18. stoletja v rokah Kamnikarjevega zeta Jurija Pečarja. Še prej si oglejmo, kaj se je do nastanka terezijanskega katastra dogajalo z desno sosedo in zakaj ta kot možna nekdanja Valvasorjeva hiša nikakor ne pride v poštev.

Desna sosedica (rekt. št. 52, stavbna parc. 57) je bila po terezijanskem katastru sredi 18. stoletja (1749, 1752) zidana hiša z letnim donosom 16 goldinarjev in v rokah že znanega gosposčinskega upravitelja Ignaca Gosarja, ki smo ga obravnavali kot zeta Urbana Čokla, gospodarja napačne Valvasorjeve hiše. O Gosarjevi hiši smo ugotovili, da jo je Gosarju prinesla v zakon žena Marija Ana, rojena Donati, ta pa jo je gotovo podedovala po svojem prvem možu Francu Petriču, prav tako gosposčinskem upravitelju.²⁹⁹ Petričev izvor ni znan in glede na razširjenost priimka bi ga bilo preveč drzno enačiti s Francem Petričem, sinom Andreja in Marjete, krščenim v Krškem 27. julija 1686. Kakor koli, v začetku 18. stoletja sta v Krškem živela z družinama

²⁹⁹ Gl. str. 61–63.

dva meščana Petriča, Andrej in Janez, ki bi oba lahko bila sinova omenjenega Andreja,³⁰⁰ Franc, poročen z Donatijevo, pa je bil zadnji s tem priimkom. Povsem mogoče je, da so krški Petriči konec 17. stoletja kupili hišo Valvasorjevega sosedu Janeza Petra Šveršnika ali pa so postali njeni lastniki pozneje. Če je bil upravitelj Franc Petrič iz njihovega rodu, je hišo podedoval, to pa se ujema s sklepanjem, zakaj v zapuščinskem inventarju drugega moža njegove žene Ignaca Ferdinanda Gosarja (1763) ni navedena nobena kupoprodajna pogodba za hišo. Prav tako pa je mogoče, da Franc Petrič, izpričan v Krškem od leta 1725, ni bil v nikakršni zvezi s krškimi Petriči in je hišo kupil šele nekako v tem času, vsekakor pred letom 1734, ko je bila omenjena v zapuščinskem inventarju njegovega tasta Antona Sigmunda Donatija. Da hiša ne more biti nekdanja Valvasorjeva, govori že njena lega. Na desni, severni strani, meji namreč na prečno ulico, ne na hišo. V listini o kupoprodaji iz leta 1693 bi bila pri opisu lege Valvasorjeve hiše gotovo navedena ulica in ne, da stoji hiša med dvema hišama z vrtovoma. V zemljiški knjigi iz okoli leta 1822 je namreč pri opisu meja zemljišča, na katerem je bila ta hiša (rekt. št. 52, urb. št. 53), jasno povedano: na desni meji na mestno ulico (*Rechts die Stadtgassen*), na levi pa je hiša Jožefa Potočnika (prejšnja Zetschkerjeva).³⁰¹ In če bi sestavljalci listine leta 1693 vendarle odmislili prečno ulico in navedli kot sosednjo hišo (Tunkelsteinerjevo ali Šveršnikovo) stavbo na drugi strani te ozke ulice, moramo ugotoviti, da tam leta 1749 ni bilo hiše, ampak praznina. Nekoč je tu skoraj gotovo stala zgradba, a je opustela, komajda pa je mogoče verjeti, da bi po letu 1693 s tega mesta izginila velika zidana hiša. Desna sosedu Gosarjeve

³⁰⁰ Meščanu Andreju Petriču se je v Krškem med letoma 1672 in 1697 rodilo v dveh zakonih osem otrok, od tega sin Andrej (1677) v prvem in Franc (1686) v drugem (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, 20. 1. 1672, 21. 1. 1674, 8. 8. 1677, 27. 9. 1679, 10. 7. 1682, 27. 7. 1686, 21. 12. 1690, 12. 4. 1697). Meščan Andrej Petrič je bil prav tako poročen dvakrat in je imel šest otrok, rojenih od 1703 do 1719 (prav tam, 26. 3. 1703, 13. 4. 1704, 4. 2. 1706, 1. 7. 1709, 17. 3. 1713, 13. 5. 1719). Meščan Janez Petrič, čigar otroci so prihajali na svet v letih od 1703 do 1709 (prav tam, 3. 5. 1703, 26. 3. 1707, 1. 5. 1708), bi utegnil biti Andrejev starejši brat, rojen leta 1672. Ne Andrejeva prva žena Rozalija in ne Janezova žena Marija ne moreta biti Šveršnikovi hčerki (o Šveršnikovih otrocih gl. op. 234).

³⁰¹ ZAC, ZAC/1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 1994 in 1995, Grundbuch der Stadt Gurkfeld, fol. 234.

hiše – upoštevali smo jo tudi v preglednici (rekt. št. 62) – je tako sredi 18. stoletja stala bolj proti severu. Šlo je za leseno hišo mesarja Antona Pregla, uvrščeno s 6 goldinarji letnega donosa komaj malo nad mestno povprečje (5,60 goldinarja). Prostor med prečno ulico in to hišo je tudi na Žerovčevi karti Save iz leta 1807 prikazan kot praznina oziroma vrtna površina,³⁰² na franciscejski katastrski mapi pa sta tu dela kar dveh vrtnih parcel (zemljiški parceli št. 30 in 31); medtem je na mestu nekdanje Preglove lesene hiše zrastle manjša zidana (stavbna parcela št. 56).³⁰³

Edina hiša, katere lastnike lahko povežemo z lastniki iz Valvasorjevega časa, je leva sosedna Zetschkerjeve hiše, ki je bila leta 1749 prazna (*ödt*) in v rokah Janeza Pečarja (rekt. št. 50, stavbna parc. 59). Kot rečeno, prepoznamo v Pečarju soproga Kamnikarjeve hčerke Katarine Rozalije (roj. 1707), s katero je v mestu izpričan od poroke leta 1725, ko je bil gosposčinski upravitelj v Samoboru, do leta 1739.³⁰⁴ Tudi Pečarjeva hiša je torej potencialno nekdanja Kamnikarjeva. Kako in kdaj je prišla v Pečarjeve roke, iz skromnih razpoložljivih virov ni vidno, toda glede na to, da je bila leta 1749 prazna in da Pečarjev dotlej že dobrih devet let ni srečati ne med starši krščencev ne med krstnimi botri, lahko sklepamo, da Jurij Pečar ni postal lastnik šele nedavno in da je družina v njej, dokler je izpričana v Krškem, tudi živela. Ob upoštevanju znanih ugotovitev o vpisovanju lastnikov v kataster³⁰⁵ poleg tega ni rečeno, da je bil pravnoformalno lastnik Jurij, ampak zlahka njegova žena Katarina Rozalija ali njeni otroci, če je predtem preminila. Zelo verjetno je šlo za Tunkelsteinerjevo hišo, ki jo poznamo iz leta 1693 kot hišo Valvasorjevega sosedu, takratnega mestnega sodnika Janeza Andreja Tunkelsteinerja, deda

³⁰² ARS, AS 1068, Zbirka načrtov, 2/186.

³⁰³ ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 84, k. o. Krško, zapisnik stavbnih parcel, 20. 4. 1825; zapisnik zemljiških parcel, 20. 4. 1825; mapni list V. – Dolga vrtna parcela št. 31 je bila last Jožefa Kovačiča, ki je imel dve hiši št. 84 in 85 (stavbni parceli št. 54 in 55) na drugi strani glavne krške ulice, v uličnem otoku z napačno Valvasorjevo hišo. Vrtna parcela št. 30 je sodila k (nekdanji Preglovi) hiši s hišno št. 37 (stavbna parcela 56), na katero je tudi mejila.

³⁰⁴ Gl. op. 275–276.

³⁰⁵ Gl. str. 63.



Žerovčeva karta Save iz leta 1807 – prva tlorisna upodobitev Krškega (ARS, AS 1068, Zbirka načrtov, 2/186). Nekdanji Zetscherjeva in Pečarjeva hiša sta prikazani temneje kot en objekt z notranjim dvoriščem, malce više je na drugi strani glavne ceste ulični otok z napačno Valvasorjevo hišo, ki sega do trga z mestno cerkvijo sv. Janeza Evangelista.

Katarine Rozalije Kamnikar, poročene Pečar. Po najverjetnejšem »scenariju« je bila zgodba hiše takšna. Modest Baltazar Tunkelsteiner, stric Katarine Rozalije in njena poročna priča (1725), je umrl kmalu po svojem zadnjem botrstvu leta 1729 in zapustil edinega sina Jožefa (roj. 1714), ki je edinkrat omenjen leta 1735, in sicer kot krstni boter prvorojenki svoje sestrične, Kamnikarjeve hčerke Marije Regine, poročene Mühlhof. Jožef Kamnikar, o katerem ni poročil, da bi študiral,³⁰⁶ tako kot nekdanj njegov oče, v Krškem pa se potrjeno ni poročil in si ustvaril družine, je bodisi mlad umrl bodisi od tod

³⁰⁶ Prim. Andritsch, *Die Matrikeln 4*; Črnivec, *Ljubljanski klasiki*.

odšel. Pomenljivo je, da ni več botroval naslednjima dvema Mühlhofovima otrokoma (1737 in 1740). Logično bi bilo, da je Jožef (kot edinec) podedoval hišo svojega očeta Modesta Baltazarja Tunkelsteinerja, ta pa jo je nasledil po svojem očetu Janezu Andreju, Valvasorjevem sosеду, umrlem med letoma 1701 in 1705. Nič namreč ne kaže, da bi hiša že prej prešla v tuje roke. Kako se je znašla v lasti Pečarjev, lahko samo sklepamo. Juriju Pečarju, možu svoje sestrične, bi jo lahko zaradi odselitve iz mesta prodal mladi Jožef Tunkelsteiner. Če je ta umrl brez potomcev, bi jo Katarina Rozalija kot bližnja sorodnica lahko po njem podedovala ali pa jo je nanjo prenesel že stric Modest Baltazar bodisi s prodajo bodisi z izročilno pogodbo. Morda njegov sin Jožef ni bil sposoben povsem samostojnega življenja in je šlo za družinski dogovor, da ga bo imetnik hiše vzdrževal do smrti. Prav mogoče je, da sta v Tunkelsteinerjevi hiši, rojstni hiši svoje matere, prebivali z mladima družinama obe Kamnikarjevi hčerki, dokler sta živeli v Krškem, Pečarjeva in Mühlhofova, začasno pa leta 1725 tudi njun brat Adam, ki ga pozneje najdemo v Ljubljani.³⁰⁷

Zadnje potrditev, da Kamnikarjev zet Jurij Pečar leta 1749 ni mogel biti lastnik nekdanje Kamnikarjeve hiše, ampak mu je pripadala Tunkelsteinerjeva, najdemo v terezijanskem katastru. Če bi bila namreč Pečarjeva hiša prejšnja Vodnik-Valvasor-Kamnikarjeva, bi jo morali na obeh straneh obdajati primerljivo veliki in vredni hiši, tisti dve, ki ju listina o kupo-prodaji iz leta 1693 navaja kot Tunkelsteinerjevo in Šveršnikovo. Toda stanje sredi 18. stoletja ni bilo takšno. Desno od zidane Pečarjeve hiše (1749), ki je imela tri leta pozneje (1752) pod novim lastnikom letni donos 17 goldinarjev, je res stala ustrezno velika hiša – zidana hiša baronice Zetscher z donosom 14 goldinarjev. Nasprotno pa je bila na levi strani neprimerno

³⁰⁷ Gl. op. 278. – Priimek Kamnikar srečamo v Krškem zadnjič v terezijanskem katastru, v urbarskem izvlečku gospostva Krško iz leta 1756: Mihael Sečan (lastnik napačne Valvasorjeve hiše!) je plačeval činž za košček kupnopravne njive, ki je bila nekoč Kamnikarjeva (*Michael Setschan von Kamnikber*), nesporno last Janeza Krstnika Kamnikarja (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, N 141, gospostvo Krško, No. 12, s. p., Bürgerliche Zinsacker).

manjša in slabša lesena hiša kramarja Antona Ostermana (rekt. št. 49, stavbna parc. 60), ki je prinašala le 6 goldinarjev na leto, malo več, kot je znašalo mestno povprečje (5,60). Takšne hiše ni mogoče pripisati ne Tunkelsteinerju ne Šveršniku, četudi je bilo vmes dobrega pol stoletja. O Ostermanovi hiši ni do leta 1749 znanega ničesar, tedaj pa zagotovo ni šlo za hišo, v kateri bi kramar Osterman, predtem nekaj časa tudi mestni sodnik, sam prebival, ampak za njegovo drugo hišo, ki je bila v rokah Antona Ostermana bržčas le prehodno.³⁰⁸ Na južnem koncu mesta je imel namreč precej večjo napol zidano hišo z donosom 10 goldinarjev, lesenjača poleg Pečarjeve hiše pa je kmalu, najpozneje leta 1752, postala last zidarja Franca Gornika, doma s sosednjega Vidma.³⁰⁹ Če bi bila Pečarjeva hiša nekdanja Valvasorjeva, bi torej morali baroni Zetschkerji od leta 1717 posedovati eno od hiš polihistorjevih dveh sosedov, Tunkelsteinerja ali Šveršnika. Tu pa spet naletimo na neskladje dejstev. Če bi jo imel eden od njiju, kar bi bilo glede na velikost povsem mogoče, bi morala biti Ostermanova hiša na levi strani Pečarjeve v rokah drugega. Toda lesenjača s povprečnim donosom nikakor ne pritiče nobeni od tako uglednih meščanskih družin.

Od treh sosednjih velikih zidanih hiš skratka samo ena, **Zetschkerjeva, ustreza vsem kriterijem**, da bi bila lahko nekdanj Valvasorjeva: lega, velikost,

³⁰⁸ Antona Ostermana navaja krška kapucinska kronika kot mestnega sodnika v letih 1732/33, 1739/40 in 1740/41 (Kralj, Archivum loci, str. 487). Ob ponovni izvolitvi 7. junija 1740 (sprva) ni želel ostati na položaju (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, fasc. 179a, lit. G VIII-1, 8. 6. 1740). V mestu se prvič pojavi leta 1707, ko se mu je v zakonu z (Marijo) Heleno rodil prvi od sedmih v Krškem krščenih otrok (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670-1729, 15. 1. 1707, 13. 11. 1708, 11. 11. 1709, 16. 11. 1711, 4. 6. 1716, 11. 5. 1718, 14. 3. 1720). Žena Marija Helena glede na osebno ime ni izvirala ne iz družine Šveršnik ne iz družine Tunkelsteiner. Drugič se je oženil 5. februarja 1721 z Marijo Nežo Apih, tržansko hčerko iz Radeč; njegova poročna priča je bil (prvi sosed) Modest Baltazar Tunkelsteiner (prav tam, P 1713-1770). V drugem zakonu je imel še sedem otrok (prav tam, R 1670-1729, 19. 1. 1722, 20. 3. 1723, 9. 8. 1724, 9. 1. 1727; R 1730-1771, 8. 7. 1730, 3. 12. 1728, 24. 12. 1732).

³⁰⁹ Franc Gornik oziroma Gurnik z Vidma se je 10. septembra 1749 oženil s Frančiško Husar, ki je bila v službi pri Neži Osterman (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, P 1713-1770), torej pri Antonovi ženi.

čas nakupa, stan poznejših lastnikov. Ugotovitve o njej bomo še enkrat podali v strnjeni obliki:

- 1) Hišo (rekt. št. 51, stavbna parc. 58) je obubožana baronska družina Zetschker potrjeno kupila za svoje stalno bivališče leta 1717, tj. dve leti potem, ko je Krško zapustil gosposčinski upravitelj Janez Krstnik Kamnikar, za katerega vemo, da je leta 1706 od Valvasorjeve vdove kupil nekdanjo polihistorjevo hišo. Zanj je znano, kakšno lego je imela in med čigavima hišama je stala ob polihistorjevem nakupu leta 1693.
- 2) Zelo pomembno je, da je sosednjo hišo na njeni levi strani (rekt. št. 50, stavbna parc. 59) pozneje posedovala družina vnukinje enega od obeh Valvasorjevih sosedov, Janeza Andreja Tunkelsteinerja; najverjetneje je hišo podedovala po svojem stricu ali po njegovem zgodaj umrlem sinu, svojem bratrancu.
- 3) Obe navedeni hiši kakor tudi tretja, desna soseda Zetschkerjeve (rekt. št. 52, stavbna parc. 57), sredi 18. stoletja kot edine v Krškem ustrezajo opisu iz Valvasorjevega časa konec 17. stoletja: stojijo druga poleg druge, imajo vrt, poleg tega so vse tri zidane (takšna je bila tedaj le vsaka peta krška hiša) in spadajo med hiše z najvišjim letnim donosom. Katastrska mapa iz leta 1825 razkrije še dodatno podrobnost: vse imajo na zadnji strani prizidek, to pa se ujema z opisom Valvasorjeve hiše leta 1694, da je bilo zraven zgrajeno novo poslopje.

Dilemo, ali je Valvasorju pripadala poznejša Zetschkerjeva hiša ali njena leva soseda (kajti to hišo je imela sredi 18. stoletja družina Kamnikarjeve hčerke), smo rešili po dveh poteh. Dokazali smo, da ustreza vsem znanim dejstvom samo Zetschkerjeva hiša. Nasprotno so se pri levi (Tunkelsteinerjevi) pokazale pomanjkljivosti, ki nasprotujejo možnosti, da bi šlo za Valvasorjevo hišo. Ovira za takšno razlago so predvsem dejstva o njenih dveh sosedah, ker se ne skladajo z znanimi podatki o družinah obeh Valvasorjevih sosedov, Janeza Andreja Tunkelsteinerja in Petra Šveršnika.



Prava Valvasorjeva hiša, poznejša Zetschkerjeva, je današnji južni del Mencingerjeve hiše, združene iz dveh stavb. Pred prenovo (foto: Boris Golec, december 2006)



In po končani prenovi (foto: Nina Sotelšek, oktober 2013)

HISTORIAT TREH SOSEDNJIH HIŠ OD LETA 1693 DO 1749

Hiša na levi (rekt. št. 50, stavb. parc. 59)	Hiša na sredini (rekt. št. 51, stavb. parc. 58)	Hiša na desni (rekt. št. 52, stavb. parc. 57)
Lastnik 1693: Janez Andrej Tunkelsteiner, mestni sodnik († 1701–1705)	Lastnik 1693: Janez Vajkard Valvasor († 1693)	Lastnik 1693: Janez Peter Šveršnik, kmalu zatem umrl ali zapustil Krško, žena Ana 1699 v Brežicah
Nasledil sin Modest Baltazar Tunkelsteiner († po 1729)	1706 njegova vdova Ana Maksimila, poročena pl. Buset, prodala Janezu Krstniku Kamnikarju, upravitelju gospodstva Šrajbarski turn, poročenemu z Marijo Elizabeto († 1713/14), hčerko Janeza Andreja Tunkelsteinerja iz sosednje hiše	Nasledila katera od Šveršnikovih poročenih hčerk ali prodano
Nasledila njegova nečakinja Katarina Rozalija Kamnikar, por. Pečar, ali od Tunkelsteinerja kupil njen mož Janez Jurij Pečar	1717 kupil Janez Sigfrid baron Zetschker († 1748)	Pred 1734 postal lastnik Franc Petrič († 1738/39), nasledila žena Marija Ana, ponovno poročena Gosar
Lastnik 1749: Janez Jurij Pečar, hiša prazna	Lastnica 1749: njegova žena Klara Konstancija baronica Zetschker	Lastnik 1749: njen drugi mož Ignac Ferdinand Gosar, upravitelj gospodstva Goričane

Nekdanja Valvasorjeva hiša je torej danes ena redkih krških hiš, katerih lastnike poznamo za več kot tristo let nazaj.³¹⁰ Kot se je pokazalo ob temeljiti prenovi stavbe v letih 2011 in 2012, je nastala na poznosrednjeveški podlagi in ostala nebitveno spremenjena nekako od srede 17. stoletja.³¹¹ Zidovi, s katerimi so se nedavno ukvarjali konservatorji, so torej natanko tisti, ki so leta 1693 zrlji Valvasorjeve zadnje mesece in njegovo smrt. Še več, v 19. stoletju sta bila lastnika hiše dva pomembna moža, četudi ne dosejata pomena kranjskega polihistorja. Leta 1871 je prišla hiša v last Antona Aleksandra

³¹⁰ Historiat lastnikov od Valvasorjevega časa do danes je mogoče sestaviti le še za župnišče ter za nekdanji gosposočinsko in mitninsko hišo.

³¹¹ Informacija konservatorke Alenke Železnik 22. 2. 2012.

grofa Auersperga, nemško pišočega pesnika Anastasiusa Grüna (1806–1876), sicer politika in gospoda na Šrajbarskem turnu.³¹² Že prej sta se v Grünovih rokah znašli tudi obe sosednji hiši, severna (stavbna parc. 57, rekt. št. 52) leta 1850³¹³ in južna (stavbna parcela 59, rekt. št. 50) leta 1873.³¹⁴ Zadnja, hiša na levi (parc. 59), je ostala v rokah rodbine Auersperg najdlje, do leta 1898,³¹⁵ srednja in desna, pa sta veskozi do danes imeli iste lastnike. Leta 1887 ju je od Ervina grofa Auersperga, ki ju jo podedoval leta 1879, kupil odvetnik in pisatelj Janez Mencinger (1838–1912), po katerem nosita stavbi današnje skupno ime Mencingerjeva hiša, čeravno gre za dve ločeni hiši, vendar od okoli leta 1930 z isto hišno številko.³¹⁶

Kot v posmeh usodi je bil prav Mencinger tisti, ki je oporekal postavitvi Valvasorjeve spominske plošče na pročelje tedanje mestne hiralnice, saj zanjo ni bilo mogoče z ničimer dokazati, da bi imela kar koli skupnega s kranjskim polihistorjem. Vedoč, kako težko je pozneje odpravljati napake, je pisatelj s kančkom ironije sklenil svoje nestrinjanje s temi pomenljivimi besedami: »Kdor bi čez leta na drugi hiši izklesati dal, da je Valvasor v njej umrl, se izpostavi najhujšemu prekletstvu, kar je po vsej pravici: obče zasmehovanje.«³¹⁷

In vendar nazadnje le ni imel prav. V letu 2013, 5. marca in 15. junija, je namreč Krško postalo bogatejše kar za dve spominski plošči, za eno na pravi hiši (Mencingerjevi) in drugo na napačni Valvasorjevi hiši (Mestnem muzeju). Prva nam pove, da je v teh hiši pred 16. novembrom 1693 preminil kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor, druga, pod starim spominskim znamenjem polihistorju iz leta 1894, pa opozarja na zmoto in sporoča, da je

³¹² ZAC, ZAC/1031, knj. 1994, Grundbuch der Stadt Gurkfeld, pag. 228.

³¹³ Prav tam, pag. 234.

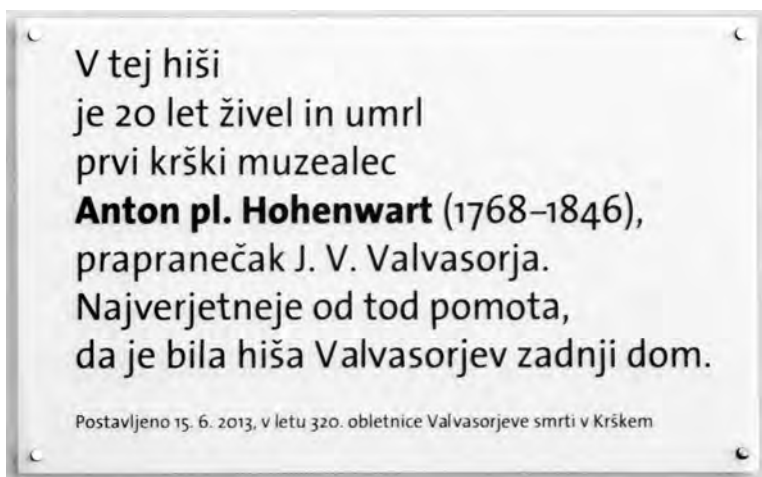
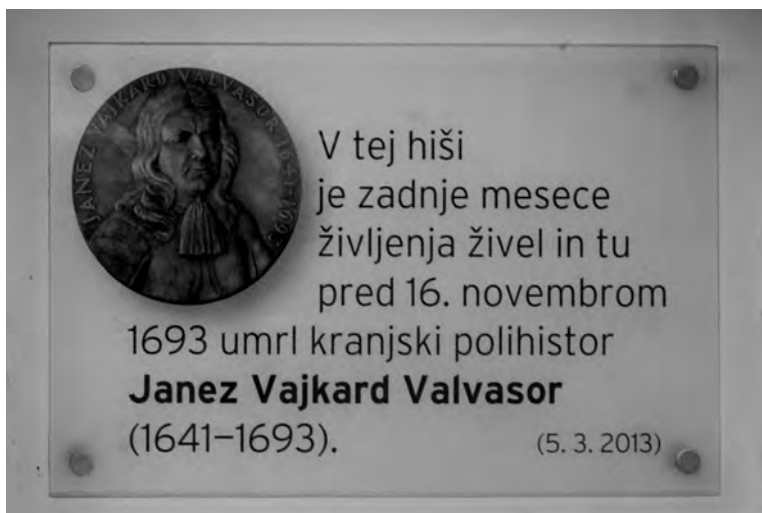
³¹⁴ ZAC, ZAC/1031, knj. 1995, Grundbuch der Stadt Gurkfeld, pag. 601.

³¹⁵ Okrajno sodišče v Krškem, Zemljiška knjiga, k. o. Krško, gl. knj. 1–59, vl. št. 56.

³¹⁶ Prav tam, vl. št. 48 in 49. – Od hišnega preštevilčenja okoli leta 1930 imata hiši skupno hišno številko. Dotedanji številki 37 in 38 je zamenjala številka 71 (Župnijski urad Krško, status animarum [zabrisan naslov] po 1893), z uvedbo uličnega sistema leta 1953 pa je hiša dobila številko Cesta krških žrtev 2. Od leta 1959 sta bili hiši v istem zemljiškoknjiznem vložku št. 49 (od 1. maja 2011 zemljiškoknjiznih vložkov ni več), od leta 1975 sta z ukinitvijo stavbne parcele št. 58 obe tudi na isti stavbni parceli št. 57.

³¹⁷ Mencinger, Meniški spomini, str. 207.

v hiši živel in umrl Valvasorjev prapranečak, prvi krški muzealec Anton pl. Hohenwart.



*Leta 2013 odkriti plošči na pravi in napačni Valvasorjevi hiši
(foto: Nina Sotelšek, oktober 2013)*

VIRI IN LITERATURA

Viri

AAU = Archivio Arcivescovile Udine :

– ACAU = Archivio della Curia Arcivescovile Udine: busta 637.

ARS = Arhiv Republike Slovenije:

– AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko: šk. 12, 14, 16, 18, 20, 81, 171, 277.

– AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. registratura: šk. 922, 924.

– AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični oddelek: šk. 23, 75.

– AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko: št. 6.

– AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko: šk. 103, 109, 114, 115, 131, 140, 214.

– AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko: N 84.

– AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani: III. serija, fasc. D 1–193,
G 1–156.

– AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani: šk. 2, 3, 5,
18, 34, 37, 39, 115, 116, 123, 128, 129, 131.

– AS 768, Gospostvo Podčetrtek, Hartenštajn, Olimje: knj. 103.

– AS 785, Gospostvo Šrajbarski turn: knj. 24, fasc. 61.

– AS 893, Jellouschek Anton: knj. 1.

– AS 984, Radics pl. Peter Pavel: fasc. 1–14.

– AS 1063, Zbirka listin: a. e. 2742, 2743.

– AS 1068, Zbirka načrtov: 2/186.

- AS 1073, Zbirka rokopisov: II/51r.
- AS 1074, Zbirka urbarjev: II/29u.
- AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko: šk. 2, 5, 8.

KSK = Kapucinski samostan Krško:

- Archivum loci PP. FF. Capucinatorum Gurgfeldi.

NŠAL = Nadškofijski arhiv Ljubljana:

- KAL = Kapiteljski arhiv Ljubljana: fasc. 119/10.
- NŠAL 20, Gornji Grad A: fasc. 49.
- NŠAL 26, Goričane: fasc. 14.
- ŽA Kamnik: Matične knjige: M 1731–1747.
- ŽA Krško: Matične knjige: R 1670–1729, R 1730–1771, R 1771–1784, R 1784–1812, R 1812–1837, P 1713–1770, P 1771–1783, P 1784–1816, P 1816–1867, M 1771–1784, M 1784–1818, M 1818–1841; Statusi animarum: fasc. 1.
- ŽA Ljubljana–Šentvid: Matične knjige: R 1700–1704, R 1710–1728, R 1728–1741, P 1710–1768, M 1772–1812.
- ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj: Matične knjige: R 1731–1740, P 1718–1745.
- ŽA Ljubljana–Sv. Peter: Matične knjige: P 1677–1715, R 1683–1692, R 1692–1708.
- ŽA Ljubljana–Šentvid: Matične knjige: R 1700–1704, R 1710–1728, R 1728–1741, P 1710–1768, M 1772–1812.
- ŽA Mengeš: Matične knjige: R 1682–1695, R 1695–1707, P 1710–1768.
- ŽA Sora: Matične knjige: R 1731–1748, R 1749–1770.
- ŽA Žužemberk: Matične knjige: R 1703–1731, MP 1710–1724.

NŠAM = Nadškofijski arhiv Maribor:

Matične knjige:

- Brežice: R 1694–1709, R 1709–1725, R 1725–1738, R 1738–1760, P 1738–1770, M 1723–1753, M 1754–1770.
- Zibika: R 1694–1751.

Okrajno sodišče v Krškem, Zemljiška knjiga:

- k. o. Krško: gl. knj. 1–59.

ÖStA, HHStA = Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv:

- FAA = Fürstlich Auerspergsches Archiv: A-VIII-3, A-15-90, A-15-91, A-15-92, A-15-93, A-15-94, A-15-95.

PAM = Pokrajinski arhiv Maribor:

- PAM/1537, Slekovec Matej: šk. 16.

StLA = Steiermärkisches Landesarchiv, Graz:

- I. Ö. HK-Akten = Innerösterreichische Hofkammer-Akten: 1675-III-70, 1689-IV-92, 1737-VII-34.
- I. Ö. Urkundenreihe = Innerösterreichische Urkundenreihe: 1556 X. 30.
- Landrecht: K 1355, 1356.

ZAC = Zgodovinski arhiv Celje:

- ZAC/1031, Zbirka zemljiških knjig: knj. 1994-1996.

Župnijski urad Gornji Grad:

- krstna matična knjiga 1745-1771.

Župnijski urad Krško:

- status animarum [zabrisan naslov] po 1893.

Literatura

- Andritsch, Johann: *Die Matrikeln der Universität Graz. Band 3. 1663-1710.* Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Universitätsbuchdruckerei und Universitätsverlag, 1987.
- Andritsch, Johann: *Die Matrikeln der Universität Graz. Band 4. 1711-1765.* Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Universitätsbuchdruckerei und Universitätsverlag, 2002.
- [Anonimus]: XVI. Monats-Versammlung. V: *Mittheilungen des Historischen Vereins für Krain* II (1857), str. 113-115.
- Cevc, Emilijan: Kulturni spomeniki v Krškem in bližnji okolici. V: Smrekar, Lado (ur.): *Krško skozi čas 1477-1977. Zbornik ob 500-letnici mesta.* Krško: Skupščina občine, Odbor za pripravo praznovanja 500-letnice Krškega, 1977, str. 165-193.

- Costa, Heinrich: *Reiseerinnerungen aus Krain*. Laibach: Eger'sche Gubernial-Buchdruckerei, 1848.
- Černelič Krošelj, Alenka: Sledi Janeza Vajkarda Valvasorja v Krškem – kaj pa jutri? V: Černelič Krošelj, Alenka (ur.): *Janez Vajkard Valvasor in Krško* (Zbirka K mestu K., št. 6). Krško: Valvasorjev raziskovalni center Krško, 2008, str. 43–73.
- Černelič Krošelj, Alenka: Valvasor in Krško. V: Černelič Krošelj, Alenka (ur.): *Zapuščina Janeza Vajkarda barona Valvasorja v Krškem* (Zbirka K mestu K., št. 1), Krško: Valvasorjev raziskovalni center 2004, str. 7–12.
- Černelič Krošelj, Alenka (ur.): *Zapuščina Janeza Vajkarda Valvasorja v Krškem* (K mestu K., št. 1). Krško: Valvasorjev raziskovalni center, 2004.
- Černelič Krošelj, Alenka – Rep Bunetič, Petra: *Celovito obnovljen Valvasorjev kompleks*. Krško: Občina, marec 2010.
- Črnivec, Živka (ur.): *Ljubljanski klasiki 1563–1965*. Ljubljana: Maturanti Klasične gimnazije (1941–1958), 1999.
- Dimitz, August: *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813. Mit besonderer Rücksicht auf Kulturentwicklung. Vierter Theil: Vom Regierungsantritt Leopolds I. (1657) bis auf das Ende der französischen Herrschaft in Illyrien (1813)*. Laibach: Kleinmayr & Bamberg, 1876.
- Dimitz, A.(ugust): *Vereins-Nachrichten. Mittheilungen des historischen Vereins für Krain XV* (1860), str. 20–22.
- Frank, Karl Friedrich von: *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823 mit einigen Nachträgen zum »Alt-Österreichischen Adels-Lexikon« 1823–1918. 5. Band. Si–Z*. Schloss Senftenegg: Selbstverlag, 1974.
- Glaser, Janko: Jellouschek Anton. V: *Slovenski biografski leksikon. Prva knjiga Abraham – Lužar*. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1925–1932, str. 396.
- Golec, Boris: »Butale so vas, pa ji pravijo mesto«. Butalstvo spodnjekranjske purgarije v predrazsvetljenski dobi. *Zgodovina za vse* IV (1997), št. 2, str. 14–42.
- Golec, Boris: Dve Valvasorjevi hiši v Krškem – napačna in prava (1. del). *Arhivi* 35 (2012), št. 1, str. 33–64; (2. del), *Arhivi* 35 (2012), št. 2, str. 323–352.
- Golec, Boris: Elite v majhnih mestih – Višnja Gora »ab urbe condita« (1478) do terezijanskih reform sredi 18. stoletja. V: Mlinar, Janez – Balkovec, Bojan (ur.): *Mestne elite v srednjem in novem veku med Alpami, Jadranom in Panonsko nižino. Urban Elites in the Middle Ages and the Early Modern Times between the Alps, the Adriatic and the Pannonian Plain* (Zbirka Zgodovinskega časopisa 42). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2011, str. 208–249.

- Golec, Boris: Kužne epidemije na Dolenjskem med izročilom in stvarnostjo. *Kronika* 49 (2001), str. 23–64.
- Golec, Boris: Neprava Valvasorjeva hiša v Krškem sredi 19. stoletja v rokah njegovega daljnega sorodnika in neposrednih potomcev – vzrok za »usodno« pomoto? Pozabljeni ljubiteljski muzealec Anton pl. Hohenwart (1768–1846). *Zgodovina za vse* XVIII (2011), št. 2, str. 80–91.
- Golec, Boris: Neznano in presenetljivo o življenju, družini, smrti, grobu in zapuščini Janeza Vajkarda Valvasorja. *Zgodovinski časopis* 61 (2007), št. 3–4, str. 303–364.
- Golec, Boris: Valvasorjevi v Krškem – kdaj, kje, s kom in kako. V: Černelič Krošelj, Alenka (ur.): *Janez Vajkard Valvasor in Krško* (K mestu K., št. 6). Krško: Valvasorjev raziskovalni center, 2008, str. 13–42.
- Golec, Boris: Valvasorjevo neznano potomstvo do današnjih dni (1. del). *Zgodovinski časopis* 62 (2008), št. 3–4, str. 351–383; (2. del). *Zgodovinski časopis* 65 (2011), št. 3–4, str. 292–373; (3. del). *Zgodovinski časopis* 66 (2012), št. 1–2, str. 46–114.
- Golec, Boris: Zemljiški katastri 18. in 19. stoletja kot vir za stavbno, gradbeno in urbanistično zgodovino slovenskega ozemlja. 1. del. *Arhivi* 32 (2009), št. 2, str. 283–338.
- Jellouschek, Anton: Valvasor und Vodnik. V: Costa, Etbin Henrik (ur.): *Vodnikov spomenik. Vodnik – Album*. Ljubljana–Laibach: I. v. Kleinmayr in F. Bamberg, 1859, str. 40–41.
- Kološa, Vladimir (gl. ur.): *Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije. I., II., III. knjiga*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1999.
- Kos, Janko – Toporišič, Jože: Vodnik Valentin. V: *Slovenski biografski leksikon. Četrta knjiga Táboarska – Žvanut*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1980–1991, str. 509–528.
- Košir, Matevž: Čarovniški procesi na Slovenskem. V: Tratnik Volasko, Marjeta – Košir, Matevž: *Čarovnice. Predstave, procesi, pregoni v evropskih in slovenskih deželah*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1995, str. 153–260.
- Kralj, Angel: Archivum loci PP. FF. capucinatorum Gurgfeldi Erectum Anno Domini MDCCLVII. V: Benedik, Metod – Kralj, Angel: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih. Nekdanja Štajerska kapucinska provinca* (Acta Ecclesiastica Sloveniae 16). Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti Univerze, 1994, str. 427–591.
- Krampač, Tone: *Vodnik po matičnih knjigah Nadškofjskega arhiva Ljubljana* (Priročniki 2). Ljubljana: Nadškofija, 2008.
- Kranjec, Silvo: Radics Peter (Pavel). V: *Slovenski biografski leksikon. Tretja knjiga*.

- Raab–Švikaršič*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1960–1971, str. 4–7.
- Kukolja, Božena (ur.): *Bibliotheca Valvasoriana: katalog knjižnice Janeza Vajkarda Valvasorja*. Ljubljana: Valvasorjev odbor pri SAZU, Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 1995.
- Lapajne, Ivan: *Krško in Krčani. Zgodovinske in spominske črtice*. Krško: Odbor za olepšanje mesta, 1894.
- Logar, Janez: Opombe. V: Logar, Janez (ur.): Mencinger, Janez: *Zbrano delo*. 3. zvezek (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev). Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1963, str. 327–360.
- Mencinger, Janez: Meniški spomini. V: Logar, Janez (ur.): Mencinger, Janez: *Zbrano delo*. 3. zvezek (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. Mencinger 3). Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1963, str. 189–259.
- Radics, pl.[emeniti] P.[eter]: Graščine in hiše rodovine Valvasorjeve na Kranjskem. *Ljubljanski zvon* 14 (1894), str. 433–437, 566–570.
- Radics, P.[eter] v.[on]: Johann Weikhard Freiherr von Valvasor. V: *Die Ehre des Herzogthums Krain von Johann Weichard Freiherrn von Valvasor. Laibach–Nürnberg 1689. I. Band (Buch I bis IV)*. 2te unveränderte Auflage. Rudolfswerth: J. Krajec, 1877, str. 2–7.
- Radics, P.[eter] von: *Johann Weikhard Freiherr von Valvasor (geb. 1641, gest. 1693). Mit 5 Porträts und 15 anderen Abbildungen; samt Anhang, Nachtrag und der Genealogie der Familie Valvasor*. Laibach: Krainische Sparkasse, 1910.
- Radics, P.[eter] v.[on]: *Valvasor. Biographische Skizze (Mit dem Portrait und Faksimile Valvasors)*. Graz: Leuschner & Lubensky, 1866.
- Rajšp, Vincenc (ur.): *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787. Opisi*. 5. zvezek. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Arhiv Republike Slovenije, 1999.
- Reisp, Branko: Dosedanje raziskave o Valvasorju in nekatera odprta vprašanja. V: Vovko, Andrej (ur.): *Valvasorjev zbornik ob 300 letnici izida Slave vojvodine Kranjske. Referati s simpozija v Ljubljani 1989*. Ljubljana: SAZU in Odbor za proslavo 300 letnice izida Valvasorjeve Slave, 1990, str. 17–31.
- Reisp, Branko: *Gradovi dežele Kranjske*. Ljubljana: Slovenska matica, 1998.
- Reisp, Branko: *Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1983.
- Reisp, Branko: Neznani epitaf Janezu Vajkardu Valvasorju. *Zgodovinski časopis* 47 (1993), št. 3, str. 345–348.

- Ribnikar, Peter: Zemljiški kataster kot vir za zgodovino. *Zgodovinski časopis* 36 (1982), št. 4, str. 321–337.
- Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain*. Görz: Selbstverlag, 1905.
- Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.
- Smole, Majda: *Vicedomski urad za Kranjsko 13. stol. – 1747. 2. del: Cerkvene zadeve Lit. G* (Publikacije Arhiva SR Slovenije. Inventarji. Serija Arhivi državnih in samoupravnih organov in oblastev. Zvezek 4). Ljubljana: Arhiv SR Slovenije, 1988.
- Šebek, Živko: Nekaj razmišljanj o Valvasorjevi upodobitvi Krškega v Slavi vojvodine Kranjske. V: Černelič Krošelj, Alenka (ur.): *Janez Vajkard Valvasor in Krško* (Zbirka K mestu K., št. 6). Krško: Valvasorjev raziskovalni center, 2008, str. 105–116.
- Valvasor, Janez Vajkard: *Topografija Kranjske 1678–1679. Skicna knjiga (Faksimilirana natis originala iz Metropolitanske knjižnice v Zagrebu)*. Ljubljana: Valvasorjev odbor pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, 2001.
- Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre deß Hertzogthums Crain, I–XV*. Laybach, 1689.
- Valvasor, Johann Weichart: *Topographia Ducatus Carnioliae Moderna. Wagensperg in Crain, 1679. Faksimilirana izdaja*. Ljubljana: Cankarjeva založba, München: Dr. Dr. Rudolf Trofenik, 1970.
- Vodnik, Valentin: Rokopisna avtobiografija. V: Kos, Janko (ur.): *Vodnik, Valentin: Zbrano delo* (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev). Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1988, str. 253–254.
- Volčjak, Jure: *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1750–1824. I. del. 1750–1764* (Viri 31). Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2010.
- Witting, Joh. Bapt.: Beiträge zur Genealogie des krainischen Adels. *Jahrbuch der K. k. Heraldischen Gesellschaft »Adler«*. NF V–VI (1895), str. 162–264.
- Žigon, Tanja: *Zgodovinski spomin Kranjske. Življenje in delo Petra Pavla pl. Radicsa (1836–1912)* (Knjižnica »Kronike« 12). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2009.
- Žontar, Jože: *Struktura uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1998.

Časopisi

- [Anonimus]: Historische Erinnerungen aus dem Vaterlande. *Illyrisches Blatt* XVIII (1836), Nr. 36, 3. 9. 1836, str. 141.
- [Anonimus]: Slavnost v Krškem. *Dolenjske novice* X (1894), št. 20, 15. 10. 1894, str. 158.
- Lapajne, Iv.[an]: Valvazor (Znamenita 200letnica). *Dolenjske novice* V (1889), št. 18, 15. 9. 1889, str. 139–141; št. 19, 1. 10. 1889, str. 147–149.
- Radics, P.[eter] v.[on]: Eine Reise nach London. *Laibacher Zeitung* 112 (1893), št. 274, 29. 11. 1893, str. 2345–2346; št. 275, 30. 11. 1893, str. 2353–2354; št. 276, 1. 12. 1893, str. 2361–2363.
- V.: Das Sterbehaus Valvasors in Gurgfeld. *Laibacher Zeitung* 113 (1894), št. 162, 18. 7. 1894, str. 1387–1388.

Elaborati

- Železnik, Alenka – Kramberger, Dušan: *Konservatorske smernice za prenovo Valvasorjevega kompleksa v Krškem*. Ljubljana: Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, marec 1992.
- Železnik, Alenka – Kramberger, Dušan – Oman, Jožef: *Konservatorski program za prenovo Valvasorjevega kompleksa v Krškem*. Ljubljana: Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, januar 1993.

ZUSAMMENFASSUNG

ZWEI VALVASOR-HÄUSER IN KRŠKO (GURKFELD) – DAS FALSCHES UND DAS RICHTIGE

Als der Verfasser der vorliegenden Monografie vor einigen Jahren die Möglichkeit verwarf, dass der Krainer Polyhistor Johann Weikhard Valvasor (1641, Ljubljana/Laibach –1693, Krško/Gurkfeld) im sog. Valvasor-Haus in der kleinen Stadt Krško (Gurkfeld) gestorben sei, an dessen Fassade seit 1894 eine Gedenktafel eingemauert ist, erklärte er mit einem hohen Maß an Gewissheit, dass Valvasors letztes Zuhause ein anderes Haus sei, das einige zehn Meter von diesem entfernt war. Der Zweck dieses Werkes ist, beide Häuser im Lichte aller zugänglichen Angaben zu untersuchen und eventuelle Dilemmas darüber, welches Haus das richtige ist, zu klären. In der Untersuchung wurden neue Quellen über bedeutende Familien aus Krško berücksichtigt, die Taufregister der Pfarreien systematisch eingesehen und sonstige Quellen verwendet, die zum Wissen über die einzelnen Häuser und deren Besitzer irgendwie beitragen konnten. Im Mittelpunkt der Untersuchung standen die Fragen, wer der Besitzer des sog. Valvasor-Hauses zu dessen Lebzeiten war, sowie das Historiat des tatsächlichen Hauses, das

im Besitz des Krainer Polyhistor war, d. h. der südlichen Hälfte des heutigen Mencinger-Hauses.

Dessen späterer Besitzer, der Schriftsteller Janez Mencinger (1838–1912), nach dem das Haus heute benannt ist, war jener, der darauf aufmerksam gemacht hatte, dass Valvasors Gedenktafel wahrscheinlich nicht das richtige Haus schmücke. Als die Gedenktafel Ende des 19. Jahrhunderts enthüllt wurde, stützte man sich auf die völlig unbewiesene Behauptung des Hobbyhistorikers Anton Jellouschek, dass Valvasor im Haus Nr. 85 gestorben sei. Es ist zwar Jellouscheks Verdienst, eine Urkunde über den Verkauf des Valvasor-Hauses aus dem Jahr 1693 der Öffentlichkeit präsentiert (1857) und veröffentlicht zu haben (1859), doch hatte er dabei völlig übersehen, dass die Lagebeschreibung des Hauses in der Urkunde nicht dem Haus entsprach, das er als Valvasor-Haus bezeichnete. Das tatsächliche Valvasor-Haus hatte nämlich einen Garten und einen Anbau und stand zwischen zwei Häusern mit Gärten, die im Besitz zweier angesehenen Bürger waren. Die falsche Überzeugung, dass Valvasor das Haus Nr. 85 besessen hätte, war höchstwahrscheinlich im zweiten Viertel des 19. Jahrhunderts entstanden, als der Antiquitätensammler Anton Edler von Hohenwart (1768, Podgrad pri Vranskem/Burgstall bei Franz – 1846, Krško/Gurkfeld), Valvasor Ururneffe, der Besitzer und Bewohner dieses Hauses war, das die Barone von Dienersperg, Valvasors direkte Nachkommen (seine Urenkel in dritter Generation), von Hohenwart geerbt und für kurze Zeit im Besitz hatten (1846–1847).

Nachdem die Möglichkeit, dass es sich bei diesem Haus um das ehemalige Valvasor-Haus handle, vor einigen Jahren auf Grundlage der festgestellten Nichtentsprechung der Lage verworfen wurde, bestätigte sich der Irrtum nun auch auf anderem Wege. Die Verfolgung der Angaben aus der Mitte des 18. Jahrhunderts über den Besitzer Urban Čokl, den Verwalter der Grundherrschaft Brežice (Rann), führte zur Feststellung, dass das Haus im Jahre 1701 verkauft wurde, somit fünf Jahre früher (!), bevor Valvasors Witwe Anna Maksimiula, wiederverheiratete von Buset, ihr Haus an Johann Baptist Kamnikar verkaufte. An der Stelle des Nachbarhauses, mit dem das

Haus am Beginn des 19. Jahrhunderts zu einem Haus vereint war, stand zu Valvasors Zeiten bestenfalls ein kleines Holhaus, das erstmal Mitte des 18. Jahrhunderts bezeugt ist.

Die Suche nach dem richtigen Valvasor-Haus stützte sich bei den sehr spärlichen Quellen auf eine Analyse der bekannten Fakten über Kamnikar und die Besitzer der beiden Nachbarhäuser. Jakob Vodnik, von dem Valvasor 1693 das Haus gekauft hatte, war Mitglied des inneren Stadtrates, der Nachbar Johann Andreas Tunkelsteiner mehrmals Stadtrichter, der andere Nachbar Johann Peter Šveršnik ein angesehener Bürger, und der spätere Käufer von Valvasors Haus, Johann Baptist Kamnikar, Verwalter der Herrschaft Šrajbarski turn (Thurn am Hart). Im Hinblick auf ihre gesellschaftliche Rolle – alle gehörten der städtischen Elite an – mussten alle drei Häuser annähernd gleich groß sein und in einem angesehenen Stadtteil liegen. Die Feststellung ihrer Lage ist dadurch erschwert, dass die ersten Häuserverzeichnisse von Krško mehr als ein halbes Jahrhundert jünger sind, währenddessen sich die Familiennamen der Besitzer aller drei Häuser änderten. Auf Grundlage des Theresianischen Katasters aus der Mitte des 18. Jahrhunderts, der für alle Häuser in Krško den Jahresertrag und für die große Mehrheit auch den Bauzustand anführt, haben sich als wahrscheinlichste Lage der gesuchten Objekte drei Häuser herausgestellt, die noch heute in einer geraden Linie an der Hauptstraße der Stadt stehen. Alle waren nämlich gemauert (damals nur jedes fünfte Haus in Krško) und wiesen einen hohen Jahresertrag aus. Anderswo in der Stadt gab es nur noch zwei vergleichbare zusammenliegende Häuser für die auf Grundlage der Quellen unumstößlich bewiesen werden konnte, dass sie nicht die richtigen sein können.

Von den genannten drei großen gemauerten Häusern entspricht nur eines allen Kriterien, einst Valvasors Haus gewesen sein zu können: Lage, Größe, Anschaffungszeit, Status der späteren Besitzer. Das Haus erwarb die verarmte Adelsfamilie Zetschker als ständigen Wohnsitz, und zwar im Jahr 1717, d. h. zwei Jahre nachdem Johann Bapoist Kamnikar, der Verwalter der Herrschaft Šrajbarski turn, Krško verlassen hatte, der bekanntlich 1706 von Valvasors Witwe das ehemalige Haus des Polyhistor kaufte. Ins Gewicht fällt,

dass das Nachbarhaus auf der linken Seite später die Familie der Enkelin von Johann Andreas Tunkelsteiner, einem der beiden Nachbarn Valvasors, im Besitz hatte; höchstwahrscheinlich hatte die das Haus von ihrem Onkel oder dessen früh verstorbenen Sohn, ihrem Cousin, geerbt. Die beiden genannten Häuser als auch das dritte das rechte Nachbarhaus der Zetschkers, entsprechen außerdem als einzige in Krško der Beschreibung aus Valvasors Zeit Ende des 17. Jahrhunderts: sie liegen nebeneinander an der Hauptstraße, jedes hat einen Garten, alle drei sind gemauert und zählen zu den Häusern mit dem höchsten Jahresertrag. Die Katastermappe aus dem Jahr 1825 bringt noch ein zusätzliches Detail ans Licht. Alle Häuser haben auf der Rückseite einen Anbau, und das stimmt mit der Beschreibung von Valvasors Haus im Jahr 1694 überein, dass daneben ein neues Gebäude gebaut wurde.

SUMMARY

TWO VALVASOR'S HOUSES IN KRŠKO – THE WRONG ONE AND THE RIGHT ONE

When a few years ago, the author of this book rejected the possibility that the Carniolan polymath Janez Vajkard Valvasor (1641–1693) may have died in the so-called Valvasor's house in the small town of Krško, which has had a memorial plaque mounted on its façade ever since 1894, he wrote with a great certainty that the polymath's last home was a house standing a few dozen meters away from the aforementioned one. The aim of this book is to shed light on both houses by drawing on all available data and solve any dilemma as to which house is the right one. The research included new sources on notable families from Krško, systematically examined birth registers as well as employed other sources that would in any way contribute to the knowledge of individual houses and their owners. Primary focus was on the question as to whom the so-called Valvasor's house belonged in the polymath's time and on the history of the house that was actually owned by the Carniolan polymath, i.e. the southern half of the present-day Mencinger's house.

It was its later owner, writer Janez Mencinger (1838–1912), after whom the house is named today, who pointed out that Valvasor's memorial plaque probably does not adorn the right house. The memorial plaque was uncovered at the end of the nineteenth century on the basis of a completely uncorroborated assertion made by an amateur historian Anton Jellouschek that Valvasor had died in the house no. 85. While indeed, luckily for us, Jellouschek presented to the public (1857) and published (1859) a document on the purchase and sale of Valvasor's house of 1693, he completely overlooked the fact that the position of the house as described in the document did not correspond with the house he proclaimed as Valvasor's. The house that actually belonged to Valvasor had a garden and an extension and stood between two houses, each with its own garden, owned by two esteemed townsmen. The erroneous belief that Valvasor owned the house no. 85 most likely took root in the second quarter of the nineteenth century, when the said house was in the hands of the amateur collector of museum items, Anton von Hohenwart (1768–1846), otherwise Valvasor's great-great-grandnephew, from whom it was inherited and remained shortly in the hands of the Barons Dienersperg, the direct descendants of the Carniolan polymath.

After the possibility of this being the former house of Valvasor was rejected a few years ago by demonstrating the unsuitability of the location, the error has now been further confirmed through another method. Following the data on its owner Urban Čokl, otherwise the steward of the seigniorship of Brežice, in the mid-eighteenth century, it has been established that the house was sold in 1701, hence five years before Valvasor's widow Ana Maksimila, remarried Buset, sold her house to Janez Krstnik Kamnikar. However, on the site where the next-door house used to stand with which the house in question merged into one in the early nineteenth century, there was in Valvasor's days at best a small wooden house that first appeared in written sources in the mid-eighteenth century.

In light of scanty available sources, the search for Valvasor's true house has relied on the analysis of the known facts about Kamnikar and the owners of both neighbouring houses. Jakob Vodnik, from whom Valvasor bought the

house in 1693, was a member of the internal town council; one neighbour, Janez Andrej Tunkelsteiner, served multiple terms as the town judge; the other neighbour, Janez Peter Šveršnik, was an esteemed townsman; and the subsequent buyer of Valvasor's house, Janez Krstnik Kamnikar, the steward of the seigniorly Šrajbarski turn. Given the established social roles of the said men – all being members of the town elite – the three houses had to be comparably big and stand in a prestigious part of the town. Their exact locations, however, are rather difficult to determine, in light of the fact that the first housing censuses in Krško were carried out more than half a century later and that the owners' names changed. On the basis of the Theresian Cadastre of the mid-eighteenth century, which states annual yield for all houses in Krško and the actual state of a majority of them, the three houses in question were most likely those that today still stand in a straight line along the main street. To put it more accurately, all of them were stone-built (as only one fifth of the houses in Krško in those days) and produced high annual yield. Elsewhere in the town there were another two comparable adjacent houses, for which the sources furnished indisputable proof that they were not the right ones.

Of the aforementioned big stone-built houses only one meets all the criteria for being the former Valvasor's house: location, size, time of purchase, social position of subsequent owners. It has been confirmed that the house was purchased as a permanent residence by the impoverished baronial family Zetschker in 1717, i.e. two years after Janez Krstnik Kamnikar, the steward of the seigniorly Šrajbarski turn – who, as already mentioned, purchased the former polymath's house in 1706 from Valvasor's widow – left Krško. It is very important that the house to its left was later inherited by the family of the granddaughter of one of the two Valvasor's neighbours, Janez Andrej Tunkelsteiner; she most likely inherited it after her uncle or his early deceased son, her cousin. What is more, in the mid-eighteenth century, both the said houses, as well as the third one standing to the right of Zetschker's house, are the only ones in Krško to fit the description from Valvasor's time at the end of the seventeenth century: they stand next to each other on the main

street, they all have a garden, they are all stone-built and they all fall into the category of houses with the highest annual yield. What is more, the cadastre map of 1825 reveals another detail: each one of them has an extension at the back. This fits the description of Valvasor's house of 1694, according to which a new building was constructed adjacent to it.

KAZALO SLIKOVNIH PRILOG

Matija Greischer, portret Janeza Vajkarda Valvasorja, Die Ehre deß Hertzogthums Crain, 1689	6
Izvirna listina o prodaji Vodnikove hiše v Krškem Janezu Vajkardu Valvasorju, Krško, februar 1693	18
Najstarejši popis hiš v Krškem z dne 3. januarja 1749	29
Krško po Valvasorjevi Topografiji Kranjske iz leta 1679	33
Napačna Valvasorjeva hiša v Krškem s spominsko ploščo iz leta 1894 – nekdanja Hohenwartova hiša, združena iz dveh nekoč samostojnih hiš	38
Izsek katastrske mape iz leta 1825 z dodanimi rektifikacijskimi številkami; puščica kaže napačno Valvasorjevo hišo	51
Dve plošči na napačni Valvasorjevi hiši, prva iz leta 1894 in druga iz leta 2013	77
Izsek katastrske mape iz leta 1825 z dodanimi rektifikacijskimi številkami; spodnja puščica kaže pravo Valvasorjevo ob glavni krški ulici (južni del Mencingerjeve), zgornja pa napačno, t. i. Valvasorjevo hišo v uličnem otoku	83

Žerovčeva karta Save iz leta 1807 – prva tlorisna upodobitev Krškega	123
Prava Valvasorjeva hiša, poznejša Zetschkerjeva, je današnji južni del Mencingerjeve hiše, združene iz dveh stavb	127
Leta 2013 odkriti plošči na pravi in napačni Valvasorjevi hiši	130

Izr. prof. dr. Boris Golec (1967) je znanstveni svetnik na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa ZRC SAZU v Ljubljani. Leta 2000 je doktoriral na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani in tam odtelej tudi predava. Pretežno se ukvarja z zgodovino zgodnjega novega veka, predvsem z razvojem urbanih naselij, z nekaterimi vprašanji iz slovenske kulturne zgodovine, kot so starejša slovenska uradovalna besedila in identitete, in z biografiko, zlasti z Janezom Vajkardom Valvasorjem. Njegova znanstvena bibliografija obsega več tiskanih oziroma elektronskih monografij ter številne razprave in članke v domači in tuji periodiki in zbornikih.

<http://zalozba.zrc-sazu.si>



20 €

V tej hiši
je 20 let živel in umrl
prvi krški muzealec
Anton pl. Hohenwart (1768–1846),
prapranečak J. V. Valvasorja.
Najverjetneje od tod pomota,
da je bila hiša Valvasorjev zadnji dom.

Postavljeno 15. 6. 2013, v letu 320. obletnice Valvasorjeve smrti v Krikem



V tej hiši
je zadnje mesece
življenja živel in tu
pred 16. novembrom
1693 umrl kranjski polihistor
Janez Vajkard Valvasor
(1641–1693).

(5. 3. 2013)

